

Zoogdierverseniging VZZ

MARTERPASSEN XVI

*Jaarbrief over 2009 van de
Werkgroep Boommarter Nederland*

Maart 2010

Uitgave van de Werkgroep Boommarter Nederland van de
Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming

www.werkgroepboommarter.nl

MARTERPASSEN XVI

Voor het eerst op Het Leusveld oog in oog met een boommarter, 23 april 2009. Foto: Erwin van Maanen.

MARTERPASSEN XVI

Jaarbrief over 2009 van de
Werkgroep Boomarter Nederland
van de
Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming

Aaldrik H. Pot
Tim R. Hofmeester

Redactie

Norg, maart 2010

OPENING

Voorwoord	7
<i>Hugh Jansman</i>	
‘Roadpizza quiz’	8
<i>Gerrit Visscher</i>	

FAUNISTIEK

In het Gooi sinds 2004 (inclusief Vechtplassen en Baarn)	9
<i>Henri Wijsman</i>	
Boommarters op Den Treek-Henschoten en boswachterij Austerlitz	12
<i>Ben van den Horn</i>	
Boommarters op de zuidoostelijke Utrechtse Heuvelrug: inventarisaties 2009	16
<i>Bram Achterberg</i>	
Boommarters Roekelsebos en Kootwijk	22
<i>Mark Ottens</i>	
Boommarters in het Voorsterbos	26
<i>Florian Bijmold</i>	
Ze houden op met uiterst zeldzaam zijn	30
<i>Henri Wijsman</i>	
Aristocratische snuiters: de marters van de landgoederen benoorden Brummen, Oost-Veluwe	32
<i>Erwin van Maanen</i>	
Onderzoek naar het voorkomen van de boommarter in de Achterhoek en de Liemers	40
<i>Sim Broekhuizen</i>	
Zeven jaar boommarters inventariseren op De Hoge Veluwe	41
<i>Olga van der Klis</i>	
Worpgrootte en Muizenjaar 2008/2009	44
<i>Henri Wijsman, Bram Achterberg, Chris Achterberg, Ben van den Horn</i>	

VELDWAARNEMINGEN

Permanente fotoval-observaties van boommarters in het Ridderoordse bos	48
<i>Ruud van den Akker</i>	
Veldwaarnemingen 2008 en 2009	57
<i>Henri Wijsman</i>	

BELEVING

Dode Boommarters	60
<i>Henri en Willemien Wijsman</i>	
Op zoek naar boommarters in Zwitserland	61
<i>Aaldrik Pot</i>	
Eénoog: een boommarter om respect voor te hebben	63
<i>Vilmar Dijkstra</i>	
Boommarter in de tuin	66
<i>Rob en Marian Versteeg</i>	

Boommartersporen in de sneeuw <i>Kees de Kroon</i>	66
Marterkorfjes <i>Henri Wijsman</i>	67
BESCHERMING	
Boommotters in de kop van Overijssel <i>Ronald Messemaker</i>	69
RECENTIE	
Handbook of The Mammals of the World: kloek inspiratieboek! <i>Aaldrik Pot</i>	74
HUISHOUDELIJK	
Werkgroepbijeenkomst 28 maart 2009 bij Utrechts Landschap in De Bilt <i>Ben van den Horn</i>	76
Werkgroepbijeenkomst 3 oktober 2009 bij SBB te Kuinderbos <i>Ben van den Horn</i>	76
Begroting 2010 Werkgroep Boommarter Nederland <i>Walther Bakker</i>	79
Begroting 2010 Boommarterstichting <i>Walther Bakker</i>	79
Financieel verslag Werkgroep Boommarter Nederland 2009 <i>Walther Bakker</i>	80
Financieel verslag Boommarterstichting 2009 <i>Walther Bakker</i>	81
Ledenlijst Werkgroep Boommarter Nederland <i>Secretaris WBN</i>	82

COLOFON

Voor giften ten bate van het boommarteronderzoek is er nu
de Boommarterstichting
gironummer 5155241
Hoorn

OPENING

Voorwoord

Daar is hij dan weer: de nieuwe MARTERPASSEN. En wederom is hij qua kleurenfoto's bijzonder fraai, een teken dat ook de natuurfotografie de boommarter heeft weten te vinden. Foto's die in het bos veelal na uren van wachten en hopen en het nodige geluk qua gedrag en zonlicht kunnen worden gemaakt. 'Onbekend maakt onbemind' is ook een gezegde dat voor de boommarter opgaat. In het huidige digitale tijdperk zegt een mooie foto vaak meer dan vele woorden, kortom illustratieve boommarterfoto's kunnen dan ook een goed doel dienen.

Dat natuurfotografie niet altijd zonder negatieve gevolgen voor natuur is, moge blijken uit de fotocode die voor Vroege Vogels in 2009 werd samengesteld. Naleving van deze '10 geboden voor natuurfotografie' moet voorkomen dat de natuur te veel verstoring ondervindt van deze nieuwe hobby die door meer en meer mensen in het buitengebied wordt beoefend. Vooralsnog zijn mij geen verstoringen van boommarters bekend door natuurfotografen, maar bij andere soorten is dat helaas al wel het geval. Laten we dus voorzichtig zijn met het openbaar maken van verstoringsgevoelige locaties en elkaar scherp houden!

Het jaar 2010 is door de Verenigde Naties uitgeroepen tot Internationaal jaar van de Biodiversiteit². Nederland gaat dit doen vanuit de Coalitie Biodiversiteit 2010, een platform waarin overheden, organisaties en bedrijven hun krachten bundelen om het behoud van biodiversiteit onder de aandacht te brengen. Grote vraag blijft natuurlijk wat dat naast fraaie woorden en intenties gaat opleveren, voor ons uiteraard in het bijzonder voor de boommarter. Schreef ik in het voorwoord van MARTERPASSEN XIV (2008) nog ambitieus over de plannen om met een zenderstudie te starten om zodoende meer inzichten in de ecologie van de soort te krijgen, anno 2010 is daar nog niets van terecht gekomen. Uit de contacten met de beleidsmakers blijkt wel interesse in het voorgestelde onderzoek, echter de budgetten ontbreken en de boommarter past slecht in de nieuwe beheersstrategie. Bestond er vroeger een soortbeschermingsbenadering, tegenwoordig moet alles gezien worden vanuit de leefgebiedenbenadering. Concreet betekent dit dat er geen middelen zijn

voor een enkele soort, maar wel indien meerdere soorten in een vastgesteld leefgebied daarbij zijn gediend. Vooralsnog hebben wij daar echter geen goede invulling voor kunnen bedenken. Misschien moeten we dan ook maar wat commerciëler gaan denken en dus het bedrijfsleven benaderen om te verkennen of daar acceptabele mogelijkheden liggen ons onderzoeksvoorstel te financieren. Dat zou natuurlijk een mooie invulling zijn van de Coalitie Biodiversiteit 2010. En aangezien de boommarter zeker nog de nodige support kan gebruiken, een hoge aibaarheidsfactor heeft en op de Rode lijst staat, zou dat wel eens kanrijke soort kunnen zijn om vanuit het bedrijfsleven vanuit een groen imago mee te worden geassocieerd.

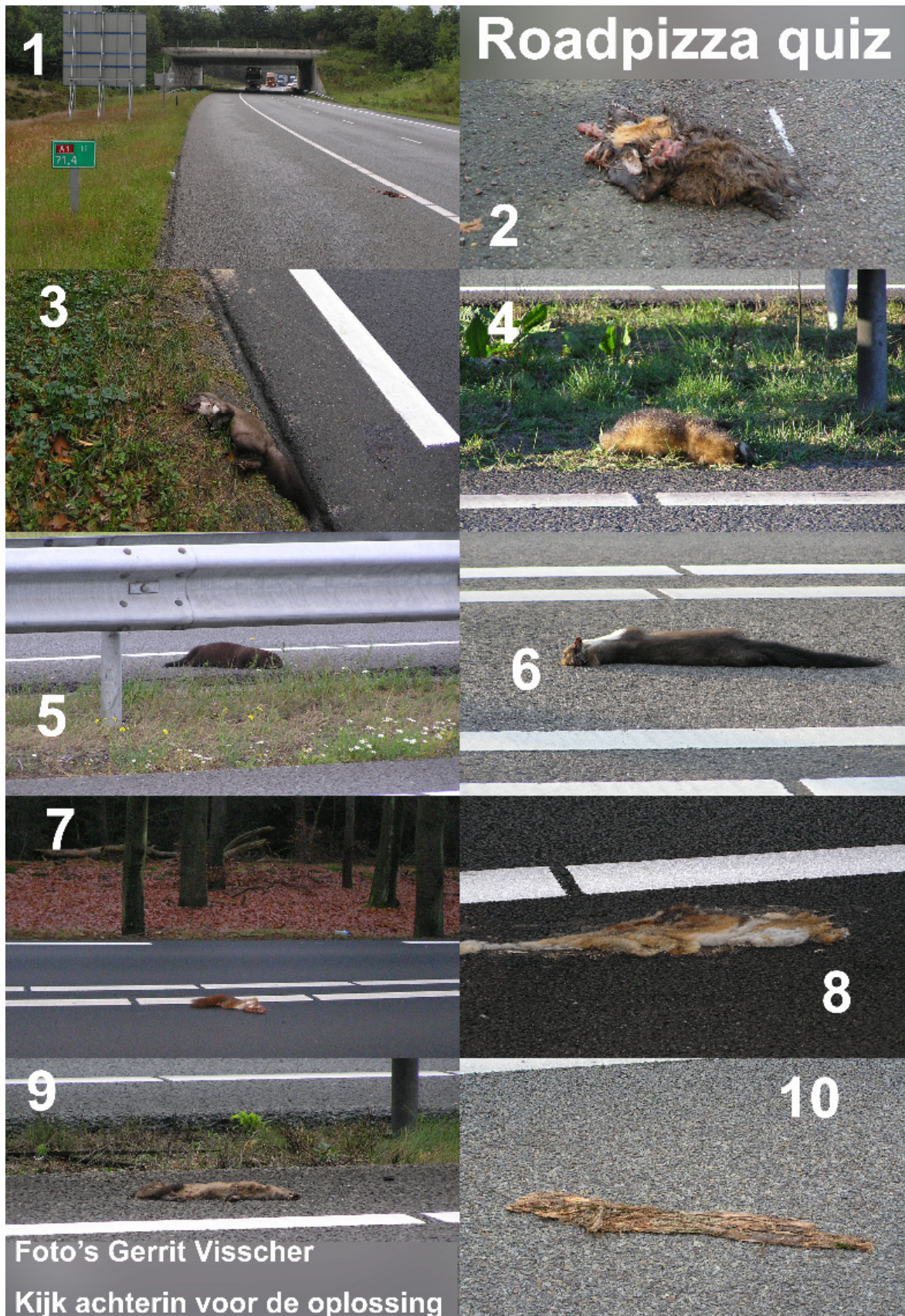
Tot die tijd gaan we €15.000 vanuit de WBN aanwenden om alvast de selectie en aanschaf van zenders te realiseren. Nu uit de cameravalstudie in Nationaal park Weerribben-Wieden op indrukwekkende wijze is gebleken dat zich daar een redelijke populatie boommarter weet op te houden, jeukt het om daar vervolgonderzoek te gaan doen. Belangrijkste vervolgvragen zijn om hoeveel dieren het globaal gaat en hoe hun terreingebruik is, aangezien we nog maar weinig weten van het leven van boommarters in laagveenmoerassen. Genetische analyse van boommarteruitwerpselen zou daar inzicht in kunnen geven, net zoals dat voor de otterpopulatie gebeurt. Het uitrusten van enkele marters met een zender is een andere kansrijke methode. Het idee is dan ook dat zodra de zenders en ontheffingen gerealiseerd zijn er een poging tot het vangen van een of enkele boommarters kan plaatsvinden. Helaas is er vervolgens nauwelijks budget om een gezenderde boommarter beroepsmatig te volgen. Echter we hopen dat het enthousiasme vanuit onze werkgroep er toe leidt, dat er desondanks voldoende peilingen kunnen worden gedaan om een goed beeld te krijgen van het heimelijke leven van boommarters in een wel erg Hollands leefgebied!

Hugh Jansman
Voorzitter WBN

Zie ook:
<http://vroegevogels.vara.nl/artikel-item.133.0.html>
<http://2010.biodiversiteit.nl/>

‘Roadpizza quiz’

Gerrit Visscher

De oplossingen van de “Roadpizzaquiz” staan op pagina 75.

FAUNISTIEK

In het Gooi sinds 2004 (inclusief Vechtplassen en Baarn)

Henri Wijsman

Het Gooi is een marginaal gebied voor boommarters- zo leek het altijd. Zolang we het dier beschouwden als een bewoner van de diluviale zandgronden, lag het Gooi helemaal aan de westrand van het centrale verspreidingsgebied. Maar tegenwoordig is de boommarter duidelijk een bewoner geworden van de veenplassen, zoals ze ook ten westen van het Gooi liggen. En daarmee zou je verwachten dat in het Gooi regelmatig dan vroeger boommarters gesignaleerd worden (zie tabel 1 voor een overzicht van alle waarnemingen in het Gooi van 2005-2009 en figuur 1 voor een overzicht van de gebieden die in dit artikel besproken worden). In MARTERPASSEN XI: 27-31 heb ik slechts drie waarnemingen uit het veengebied genoemd over 1995-2004. Maar in 2006 zijn drie dieren dood gevonden in Kortenhoef, en is een gezien in het Naardermeer, in 2007 is er een gevonden in Loosdrecht en zijn er drie gezien in het Naardermeer, in 2008 zijn drie overreden op de N201 (Vreelandse weg) bij Kortenhoef en in 2008 is er één en in 2009 zijn er drie gezien in het Naardermeer. Er waren ook aanwijzingen voor voortplanting: een lacterend wijfje en een jong van het jaar.

Aan de oostkant van het Gooi en Baarn, twee gebieden die overigens door een onnatuurlijke kaarsrechte grens gescheiden zijn, is voortplanting geconstateerd in de meeste jaren in de bezittingen Maartensdijkse Bos en Ridderoordse bossen (Stichting Het Utrechts Landschap), Pijnenburg, Splinterenburg. In het Gooi zelf is minder voortplanting vastgesteld, behalve dan in het Cronebos (Natuurmonumenten), waar van 1995-1998 een nest was, en waar na drie jaar afwezigheid de boommarter weer terug was in 2002. Van 2003 tot 2008 waren er weer nesten in het Cronebos. In de

Vuurse Bossen (Staatsbosbeheer) in Baarn waren enige jaren lang alleen wat sporen van boommarters door Hanneke Sevink gevonden maar ze zaten er dus wel. De opzichter vond in 2007 een nest en dat was er ook in 2008 en 2009. In de zuidhoek van Baarn was er een waarschijnlijk nest bij Lage Vuurse en Drakenstein in 2008 en 2009.

Ten zuidwesten van Hilversum bij Eindegooi (Natuurmonumenten) en omgeving zijn voor 2000 geregeld boommarters gesignaleerd. Enige waarnemingen wijzen op permanente aanwezigheid: een verkeersslachtoffer uit 2005, een vermoedelijke zichtwaarneming, en enige uitwerpselen. In juli 2008 werd een verzwakt jong wijfje gevonden bij Vliegveld Hilversum. Dat wijst op voortplanting ergens in die hoek. En een bewoonster in de buurt stelde vast dat er in de kleine uren van de ochtend vogelnesten waren leeggeroofd in haar tuin; afgebeten kop en afgebeten veren wijzen op de boommarter. In 2009 werd een slachtoffer aangetroffen op de Utrechtse weg.

Ten westen van Hilversum zaten in het Spanderswoud (Goois Natuur Reservaat) marters tot 1997. Pas na lange tijd werden er vanaf 2005 opeens door een aantal waarnemers in het Spanderswoud en in aangrenzend Graveland (Natuurmonumenten) weer boommarters gezien, tot halverwege 2006; dan pas weer na ruim een jaar in 2007. Dan in 2008 de eerste latrine en de jammerlijke dood van een heel jong wijfje in 's-Graveland gevonden door boswachter Huib Langemaat en denkkelijk gepakt door een vos; daarna geregeld sporen in het Spanderswoud, culminerend in een bewoond konijnenhol in juni 2008 (Zoogdier 19 (4): 13-15) en een overreden jong van het jaar in 2009.

Tabel 1 Boommarters in en om het Gooi 2005-2009,

Vindplaats	Datum	Coördinaten	Waarneming	Bijzonderheden
Cronebos	5/4/05	142,468	Nestboom	4 jongen, Henri Wijsman
Oud Naarden	-/4/05	142,479	nest??	Harry de Rooij, gekriew uit holle beuk
Spanderswoud	-/5/05	138,473	uitwerpsel(en)	E van Oort, Dick Jonkers
Bikbergerbos	3/6/05	142,9/476,9	uitwerpselen	paadje, Henr i Wijsman
A1, Crailo	19/6/05	142,5/475,5	verkeersslachtoffer	Ilco van Woersum
Spanderswoud	20/6/05	138,2/473,5	zichtwaarneming	Hans Blessing
Spanderswoud	21/6/05	138,9/473,7	zichtwaarneming	E van Oort
Drakenstein	-/6/ 05	144,3/465,6	uitwerpsel(en)	Ruud van den Akker, Hans Vink
Land en Bos	-/7/05	137,9/472,1	zichtwaarneming	mededeling Fred van Klaveren

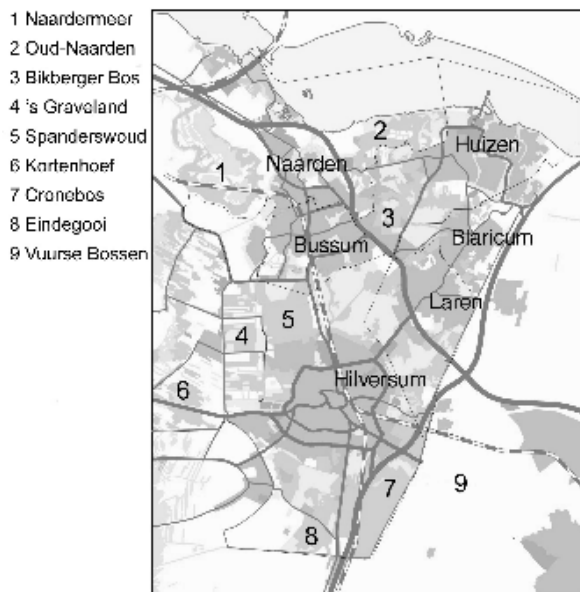
Vindplaats	Datum	Coördinaten	Waarneming	Bijzonderheden
A27	28/7/05	140,8/465,5	verkeersslachtoffer	Jeroen Brandjes bij Eindegooi, man
Laren, A1	30/8/05	142 /474	verkeersslachtoffer	P. v.d. Krabbe
Spanderswoud	21/3/06	138,2/472,8	prooiesten	houtduif bij 2 ^e brug, Henri Wijsman
Spanderswoud	21/3/06	138,4/473,5	oude uitwerpsel(en)	Henri Wijsman
Kortenhoeft	23/3/06	135,1/470,7	verkeersslachtoffer	Vreelandseweg Erik de Haan, man
Cronebos	10/4/06	142/468	Nest	jongen gehoord, Henri Wijsman
Spanderswoud	13/4/06	138,4/473,8	zichtwaarneming	Huib Langemaat
Spanderswoud	13/4/06	138,4/473,8	uitwerpsel(en)	op stam, Henri Wijsman
Bantam	15/4/06	138,0/474,4	stukje uitwerpsel	op brug, Henri Wijsman
Bikbergerbos	22/4/06	142,9/476,9	uitwerpselen	paadje, Henri Wijsman
Baarn	23/4/06	146 / 468	uitwerpsel(en)	roosterbos, Hanneke Sevink
Baarn	23/4/06	146/468	prooiesten	havik + buizerd, Hanneke Sevink
Schoonoord	24/5/06	137,4/471,9	zichtwaarneming	R. Geitenbeek
Kortenhoeft	6/6/06	135,7/470,5	verkeersslachtoffer	lacterend ♀, via Chris Achterberg
H'sum De Zuid	20/6/06	141,4/466,0	zichtwaarneming	Goois Natuur Reservaat
Kortenhoeft	28/6/06	135,3/471,7	verkeersslachtoffer	Hans Blessing
Laren, Raboes	-6/06	143,7/476,8	prooiesten	havik, afgebeten veren, Hanneke Sevink
A27, Cronebos	11/8/06	141,8 /468,4	verkeersslachtoffer	jong, Jos Meijer
Monnikenberg	-8/06	142/469	uitwerpsel(en)	Hanneke Sevink
A1 Bussum	2/9/06	142,3/475,6	verkeersslachtoffer	R. IJsendijk
Naardermeer	13/9/06	136,5/479,5	zichtwaarneming	Gradus Lemmen
Eindegooi	20/9/06	139,5/466,3	zichtwaarneming	E. de Waal
Cronebos	26/3/07	142/468	prooiesten	bonte specht, Henri Wijsman
Cronebos	16/4/07	142/468	nest	4 jongen, Henri Wijsman
Naardermeer	29/3/07	137,3/476,9	zichtwaarneming	Oude Kooi, Rombout de Wijs
Naarden (Quest)	1/5/07	140,4/478,8	verkeersslachtoffer	Johan Elders, wijffe adult
Naardermeer	4/5/07	136/479	zichtwaarneming	Gradus Lemmen
Loosdrecht	8/5/07	136,4/468,8	verkeersslachtoffer	man adult , Henri Wijsman
Naardermeer	7/6/07	136/479	zichtwaarneming	Gradus Lemmen, diverse foto's
Baarn	21/6/07	144/468	Nest	R. Berends
Gooilust	28/8/07	137,4/471,2	uitwerpsel	Huib Langemaat
natuurbrug	-9/07	140,0/473,8	Prenten	5x, Edgar v.d. Grift
natuurbrug	-10/07	140,0/473,8	Prenten	Edgar v.d. Grift
natuurbrug	-1/08	140,0/473,8	Prenten	Edgar v.d. Grift
Spanderswoud	27/1/08	138,6/473,7	kleine oude latrine	Henri Wijsman
natuurbrug	-2/08	140,0/473,8	prenten 3x	Edgar v.d. Grift
Eindegooi	10/2/08	139,8/466,6	uitwerpsel(en)	Henri Wijsman
Zuiderheide	23/2/08	143,9/472,5	uitwerpsel(en)	Margriet Hartman/Hanneke Sevink
natuurbrug	-3/08	140,0/473,8	Prenten	Edgar v.d. Grift
Monnikenberg	8/3/08	143,4/469,5	uitwerpsel(en)	Hanneke Sevink
Eindegooi	-3/08	139,5/466,3	uitwerpsel(en)	Ruud van den Akker, Hans Vink, westburcht
Boekestein	31/3/08	137,7/473,3	Doodvondst	1 ^e j wijffe door vos, Huib Langemaat
Cronebos	9/4/08	142/468	nestboom	3 jongen, Henri Wijsman
Baarn	9/4/08	143/468	Latrineboom	Henri Wijsman
Baarn	9/4/08	145/469	nestboom	2 jongen H Wijsman, Rein Zwaan
Spanderswoud	13/4/08	136/473	prooiesten	houtduif bij boom 27/1, H Wijsman
Lage Vuurse	13/5/08	143/465	Latrineboom	Margriet Hartman
Spanderswoud	30/5/08	138,1/474,0	uitwerpsel(en)	Henri Wijsman
Spanderswoud	2/6/08	138/473	Latrine	bij konijnenhol, Henri Wijsman
Spanderswoud	12/6/08	138,7/473,7	uitwerpsel	40 m van boom 27/1, H Wijsman
Spanderswoud	12/6/08	139,0/473,7	uitwerpsel(en)	Henri Wijsman
Spanderswoud	14/6/08	138,8/473,4	prooiesten+uitwerpsel	Bosuil, Henri Wijsman
Natuurbrug	-7/08	140,0/473,8	prenten 4x	Edgar v.d. Grift
Baarn	7/7/08	143,4/469,2	Prooiesten	Duif, Henri Wijsman
Baarn	7/7/08	143,8/469,1	uitwerpselen	bij holle boom, Henri Wijsman
Baarn	7/7/08	144,3/468,5	uitwerpselen	veel, nabij nestboom 07, H Wijsman
Cronebos	7/7/08	142,8/468,0	prooiesten	Ransuil, Henri Wijsman
Vliegveld Hilversum	14/7/08	138/467	Vondst	verzwakt 1 ^e j wijffe > opvang
Smithuizerbos	16/7/08	142/467	uitwerpselen	10x, Henri Wijsman
N201 Kortenhoeft	30/7/08	136,9/470,2	verkeersslachtoffer	Marina Fijten, man jong
N201 Kortenhoeft	29/7/08	133,9/471,2	verkeersslachtoffer	Erik de Haan, man
N201 Kortenhoeft	1/9/08	133,9/471,2	verkeersslachtoffer	Marina Fijten, man, adult
A27 Zuiderheide	26/9/08	143,7/470,6	verkeersslachtoffer	Edgar v.d. Grift
Naardermeer	27/9/08	136,9/477,1	zichtwaarneming	E. Reinstra
Spanderswoud	25/1/09	472,7/138,4	prooiesten?	afgebeten reigerveren, H Wijsman
Baarn	26/1/09	468,9/143,9	uitwerpselen	bij dode boom, Henri Wijsman
Cronebos	3/3/09	142/467	uitwerpsel	bij nestboom 2004, Henri Wijsman
Cronebos	9/3/09	468,3/142,5	losse uitwerpselen	op pad, Henri Wijsman

Vindplaats	Datum	Coördinaten	Waarneming	Bijzonderheden
Baarn	19/3/09	145/469	Latrineboom	vrij oud, dode boom, Henri Wijsman
Zuiderheide	-/3/09	143,7/470,9	zichtwaarneming	't Laer, Fred Alleijn
Baarn	9/4/09	145/469	Nestboom	andere dan 19/3, prooi gebracht Henri Wijsman, Rein Zwaan
Lage Vuurse	11/4/09	143/465	Latrineboom	Henri Wijsman
Valkeveen	4/5/09	142/479	los uitwerpsel?	Schenkeveld
Eindegooi	16/5/09	149,7/466,1	Geluiden	predatie in de nacht, Utrechtse weg 253
Baarn	6/6/09	145/469	uitwerpselen	bij nestboom, Henri Wijsman
Lage Vuurse	zomer 2009	143/465	zichtwaarneming	3 jongen, bungalowpark
Lage Vuurse	8/6/09	143/465	zichtwaarneming	moer bij latrineboom, Margriet Hartman
Naardermeer	12/6/09	136/479	zichtwaarneming	Caroline de Wijs
Naardermeer	22/6/09	136/478	zichtwaarneming	Boomtocht, via Rombout de Wijs
Naardermeer	18/7/09	138/478	zichtwaarneming	Luc Bleris
A27 Cronebos	22/8/09	141,8/468,3	verkeersslachtoffer	Jeroen Brandjes, foto waarneming.nl
N417 Hilversum	3/10/09	140/466	verkeersslachtoffer	Utrechtse Weg, Jos Meijer, jong
's-Graveland	10/11/09	138,2/472,3	verkeersslachtoffer	Huib Langemaat

Interessant is het gebruik van de bijzonder lange “natuurbrug Zanderij Crailoo” die de Westerheide verbindt met het Spanderswoud. Langs de natuurbrug zou er verbinding moeten kunnen bestaan tussen Spanderswoud en Crailo (Bikberger bos, alwaar een paadje met interessante waarnemingen van uitwerpselen in 2005 en 2006) en van daar naar het noorden, tot in Oud-Naarden (waar vlakbij het verkeersslachtoffer van mei 2007, nota bene een adult wijfje. Er loopt daar een houtwal als geleidingslijn van het landgoed naar de A1). Twee slachtoffers op de autoweg A1 in 2005 en wat veertjes in Laren wijzen op boommarters in het centrum van het Gooi. Dit centrum is dan verbonden via wat men hier de Groene Schakel noemt met de rest van de Heuvelrug, een smalle zone bos waar de A27 doorheen loopt, met een slachtoffer in 2008 gepaard met een zichtwaarneming 2009 en wat uitwerpselen.

Foto 1 Boommarter in het Cronebos in 2007
(Foto: Ruud van den Akker)

Figuur 1 Gebieden met boommarters in en om het Gooi.

Speculatie omtrent het aantal boommarters in het Gooi en omgeving levert op dat in het zuidoosten van het Gooi het Cronebos jarenlang goed was voor een nest, dat een tweede nest mogelijk is in het zuidwesten en een derde in het westen; en dat er wellicht nog boommarters voorkomen in het noordelijke en centrale deel. In het Cronebos is in 2009 geen nest gevonden, maar uitwerpselen en een verkeersslachtoffer wijzen toch op aanwezigheid van marters. Boommarters in de Vuurse bossen en het Maartensdijkse Bos vormen de verbinding met de rest van de Utrechtse Heuvelrug. Zowel in Kortenhoef (Natuurmonumenten) als bij het Naardermeer (Natuurmonumenten) zat (en waarschijnlijk zit) een territorium.

Overige waarnemingen Henri Wijsman

Zie:

Gooise bommarters ondergronds, Henri Wijsman, Zoogdier 19 (4):13-15.

Boommarters in het Gooi en in Baarn 1995-2004, Henri Wijsman, MARTERPASSEN XI: 27-31.

Boommarters op Den Treek-Henschoten en boswachterij Austerlitz

Ben van den Horn

met medewerking van Elise Schokker, Henk E. Groenewoud en Wilco Busstra.

1. Inleiding

Het seizoen 2009 kenmerkte zich door de late vondst van de nestbomen door heel het land in zijn algemeenheid en in mijn inventarisatiegebied Landgoed Den Treek-Henschoten en Boswachterij Austerlitz (Staatsbosbeheer) in het bijzonder. Uiteindelijk zijn op Landgoed Den Treek-Henschoten twee gevallen van voortplanting vastgesteld aan het eind van de zomer. In Boswachterij Austerlitz zijn wel aanwezigheidssporen, maar geen nestbomen of -plekken aangetroffen. In een van de nestkasten op de Leusderheide heeft naar alle waarschijnlijkheid een boommarter verbleven in het voorjaar, voortplanting is hier echter niet vastgesteld.

2. Inventarisaties

2.1 Landgoed Den Treek-Henschoten

Op 4 februari 2009 meldde Henk Groenewoud dat hij op het paadje naar de nestboom Loeveseijn een duidelijk sneeuwspoor te hebben gezien van boommarter. Ongeveer 100 meter vóór de bewuste beuk lagen uitwerpselen en urine.

Op het stammetje één wat natte drol (zie onderzijde foto), en op en rond het stammetje meerdere pootafdrukken. Vanaf december 2008 was de boom met de spleet (zie foto op pagina 21 van MARTERPASSEN XIV)

Foto 1 Boommarterkeutel en sneeuwsporen bij Loeveseijn (Foto: Henk E. Groenewoud).

regelmatig in gebruik geweest. In februari 2009 had zich een enorme latrine ontwikkeld op een van de takken en in maart leek deze hoop zich niet meer uit te breiden. Daarnaast bleef ik in het eerste kwartaal 2009 ook de klassieke nestboom Treek-

Zuid (2000, 2002-2007, 2009) op tweehonderd meter afstand in de gaten houden.

Op 29 maart kreeg ik sterk de indruk dat op de Hoogt de boom met de spleet, die in het verleden meer dan eens als winterrustplaats werd gebruikt, nog steeds bezet was. Er lagen verse uitwerpselen op de takken. In de buurt van de tweede nestboom 2006 op Den Treek bij het fietspad dat de grens vormt met Noordhout vond ik die dag ook een verse markering.

Bij de klassieke nestboom Treek-Zuid was op 5 april voor het eerst een verse keutel zichtbaar op één van de takken. Een paar dagen later op een mooie warme dag (10 april) tijdens een inspectie-ronde, zag ik omstreeks half drie 's middags dat er sprake was van een duidelijke latrine op één van de takken. Ik had het geluk om een ogenblik later een glimp van de boommarter op te vangen; ze stak even haar kop buiten de boom om te ventileren, tot er enkele wandelaars langskwamen. De lichte wintervacht was duidelijk zichtbaar. Op 13 april heb ik vanaf 20.30 uur gepost en om 21.30 uur gehengcamd. De boom bleek leeg te zijn. Op 17 april heb ik om 21.00 uur opnieuw gehengcamd, de moeder was nu thuis, jongen heb ik noch gezien noch gehoord.

Een paar dagen later op 25 april kon ik een tragisch feit toevoegen aan mijn inventarisatiegegevens. Ik vond op de N227, plusminus vierhonderd meter ten zuiden van Quatre Bras om 09.00 uur 's ochtend een boommarterwijfje dat was doodgereden. De marter was aan het achterlijf beschadigd en leek mij vrijwel zeker in de nacht van 24 op 25 augustus doodgereden. Op basis van een uitwendige visuele inspectie kreeg ik de indruk dat het vrouwtje niet lacterend was, wat later na sectie bij Alterra door Hugh Jansman bevestigd werd. Aangezien de locatie van deze doodvondst ongeveer een kilometer verwijderd was van de klassieke nestboom Treek-Zuid, waar ik op 17 april nog een marter had waargenomen, was ik ongerust. Diezelfde avond ontdekte ik met de gerepareerde hengcam om 19:45 uur dat de boom Treek-Zuid boom na inspectie leeg was. Ik besloot daarom nog eens door te lopen naar de boom met de scheur 200 m verderop. Daar ontdekte ik tot mijn stomme verbazing om 20.00 uur met de hengcam 3 jongen (zonder moeder). De jongen leken me hooguit twee weken oud. Tot 21.00 uur ben ik blijven posten zonder de moeder te zien. Mijn zorgen waren nog niet over. De volgende dag ben ik rond 13.30 uur opnieuw met de hengcam gaan inspecteren in de hoop de aanwezigheid van de moeder vast

te stellen. Opnieuw verbazing: de jongen bleken vertrokken. Dat kon maar een ding betekenen; een mogelijke verhuizing naar de klassieke boom Treek-Zuid. Via de camera zag ik inderdaad een moeder op haar jongen liggen. In de nacht van zaterdag op zondag zijn de drie jongen dus verhuisd. De reden van de verhuizing blijft speculeren. Misschien dat de grote scheur in combinatie met de lage hoogte van de boom de oorzaak was.

Foto 2 Boommarterwijfje op de Hoogt oftewel Treek-Zuid (Foto: Ben van den Horn).

Door nieuwe technische storingen aan de hengcam was het moeilijk, zo niet onmogelijk om de marters goed in beeld te krijgen in de boom. Op basis van observaties concludeer ik dat de marters tot ten minste half juni de boom hebben bewoond. Op 15 juni zag ik namelijk hoe de moeder met prooi thuis kwam (zie foto 3). Hugh Jansman meende op de foto een vleermuis te herkennen als prooi. Ik houd me aanbevolen voor andere suggesties van de lezers.

Samenvattend: de boommarter van de Hoogt heeft dus heen en weer gependeld tussen twee bomen gedurende een drietal weken in april. Het leek erop dat ze op 17 april haar keus gemaakt had om haar jongen te werpen in de nestboom Treek-Zuid. Uiteindelijk werden de jongen op 25 april 200 m verderop aangetroffen in de boom met de spleet en een dag later waren ze verhuisd naar de nestboom Treek-Zuid.

Op 24 april vond ik op begraafplaats de Rusthof onder de boom met vergroeiing (nestboom 2005 en mogelijk 2008) een kakelverse gepredeerde koolmees. De enige manier om op deze plek aanwezigheid van boommarters te verifiëren, is door observatie. Door tijdgebrek moest ik mij beperken tot wat halfslachtige pogingen. Het bleef dus bij een vermoeden van een mogelijke tweede

Foto 3 Boommarterwijffe op de Hoogt met (onbekende) prooi (Foto: Ben van den Horn).

nestboom 2009, gelet ook op het feit dat een tweetal boommarters in juni 2008 in een spechtenkast werden aangetroffen. Met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid zijn dus ook in 2008 jonge boommarters in de nestboom 2005 geboren. Op 20 juni 2009 zou mijn vermoeden nog meer grond krijgen, nadat de familie van H.J. de Jong uit Amersfoort contact met mij zocht om een 100% zekere waarneming door te geven op Den Treek. Diezelfde avond nog werd mij de plek getoond, die op een kilometer afstand van mijn huis

Foto 4 Jonge boommarter op stomp op Landgoed Den Treek, vermoedelijk afkomstig van De Rusthof (Foto: H. J. de Jong).

bleek te liggen, vlak naast de A28 onder Amersfoort. De familie de Jong verklaarde een vreselijk gekrijs te hebben gehoord, nadat ze hun auto hadden geparkeerd op een van de drukste plekken van Landgoed Den Treek niet ver van De Rusthof. Aanvankelijk dachten ze aan een geit en nieuwsgierig geworden begaven ze zich in de richting van het geluid. Na honderd meter te hebben afgelegd, zagen ze een bruin beestje op een stam zitten en zij dachten – gezien het lawaai – met een ontsnapt huisdier te maken te hebben. Voordat de dierenambulance kon worden gebeld, voegde zich nog een tweede fotograaf bij de familie de Jong, die beduidend meer adrenaline aanmaakte bij de waarneming.

Hij herkende het dier als boommarter, ook al had hij er nooit een in levenden lijve gezien. Met zijn drieën begonnen ze te fotograferen. Nadat de onbekende fotograaf weer vertrokken was, zag de familie de Jong nog twee boommarters, waarvan een duidelijk groter. Zij zagen hoe de grote marter een van de jongen in de bek nam en verplaatste naar een boom met een groot gat precies naast de parkeerplaats bij de Dodeweg. Een boom die ik wel bleek te kennen, maar waar ik nooit aanwezigheidssporen had gevonden.

Aanvankelijk had de tweede onbekende waarnemer deze waarneming niet willen meedelen aan wie dan ook uit respect voor het gebied dat hij

Foto 5 Jonge boommarter op stomp op Landgoed Den Treek (Foto: Wilco Busstra).

sinds zijn vroege jeugd wekelijks doorkruist. Hij bleek nog nooit eerder een boommarter te hebben ontmoet. Het zou nog tot oktober duren voordat hij zich ook in verbinding met mij stelde op aanraden van terreinbeheerder Martin Nolsen, aan wie hij de waarneming wel gemeld heeft. Dat de waarneming een bijzondere ervaring was, bleek wel uit het feit dat Wilco Busstra zich zelfs als lid heeft opgegeven, zijn foto's ter beschikking heeft gesteld en mij ook gaat helpen bij de inventarisaties in 2010.

2.2 Boswachterij Austerlitz

Op 29 maart vond ik op de bekende gesneuvelde stomp (ooit nestboom voordat de beuk bezweek) uitwerpselen op de stomp, net als in andere jaren. Dit blijft bijzonder, want er is geen krooncontact met buurbomen. Blijkbaar is er nog steeds een boommarter die deze boom gebruikt als rustplaats.

Ondanks verwoede pogingen heb ik in seizoen 2009 geen nestbomen of –plekken kunnen aantreffen in Boswachterij Austerlitz. De Kamp Zeist marter is onvindbaar gebleven. Het geval van de Schoollaan uit 2008 - ontdekt door Wim Bomhof – is eveneens uit beeld geraakt.

3. Overige waarnemingen en verkeersprooien.

Op 14 februari 2009 schreef Bert van 't Holt dat bij een van de boommarterkasten in hok 151/456 op de Leusderheide enkele tientallen intacte keutels aan de voet van de boom, recht onder de kast liggen. Niet meer kakelvers maar toch ook niet erg oud. Hij was gaan kijken na een melding van Jaap van de Berg die op 25 december 2008 deze keutels had ontdekt.

Op 16 mei 2009 meldde Wim Bomhof dat hij toch nog een boommarter aantrof op Noordhout, in de dunne beuk die in de seizoenen 2001 tot en met 2004 ook in gebruik was.

Op 6 juli vond Wim Bomhof een jong boommarterwifje verongelukt op de Traayweg, pluinus 200 meter van de geboorte boom 2009. De leeftijd bedroeg volgens Wim pluinus 14 weken.

Op 18 september 2009 heeft Huub Berger rond 09.00 uur een nog levende boommarter gevonden ter hoogte van het aanduidingsbord gemeente Utrechtse Heuvelrug op de Traayweg. De marter was vermoedelijk aangereden gezien de ernstige kaakverwonding aan de kop. Huub Berger zag zich genooddaakt het dier met een nekslag uit zijn lijden te verlossen, want het was niet meer in staat te lopen.

Op 4 december meldde Kees van Weegen de volgende anekdote. Tijdens een bezoek aan de een familie aan de Asschatterweg in Leusden, hoorde Kees dat de vrouw des huizes een of twee keer een boommarter in hun melklokaal hadden aangetroffen. De eerste keer een zichtwaarneming van een slapende marter op de kachel. Daarnaast bleek dat er leidingen waren weggevreten in het melklokaal. Waarschijnlijk is dit in 2008 geweest. Later voegde zich Jan van Schuit uit Amersfoort, voormalig werknemer van landgoed de Boom ook bij het gezelschap. Hij vertelde over meerdere waarnemingen in het gebied van de Moosterbeek, waar hij oude en jonge boommarters gezien heeft.

4. Tot slot

Na de dip van seizoen 2007 (een aangetroffen geval van voortplanting) en de piek van 2008 (vijf gevallen van voortplanting aantreffen) is er dit seizoen sprake van twee aangetroffen nestplekken. Ik heb nog geen verklaring voor met name het gebrek aan vondsten van nestenplekken in Austerlitz.

Boommarters op de zuidoostelijke Utrechtse Heuvelrug: inventarisaties 2009

Bram Achterberg

mede namens Chris Achterberg, Monique Achterberg-vd Horst, Monique Bestman, Wim Bomhof & Kees de Kroon

Samenvatting

Tijdens het inventarisatieseizoen 2009 zijn op de ZO Heuvelrug acht zekere, en twee vermoedelijke gevallen van voortplanting van de boommarter vastgesteld. In vijf van deze gevallen gaat het waarschijnlijk om vrouwtjes die al in eerdere jaren zijn aangetroffen. Opvallend is de late geboortedatum van de meeste nesten in 2009. De geboorte van de jongen viel gemiddeld gesproken 2½ week later dan in de drie voorgaande jaren. Tabel 1 geeft een overzicht van de in dit verslag besproken gevallen van voortplanting.

Tabel 1 Voortplantingsgevallen in de geïnventariseerde terreinen op de zuidoostelijke Utrechtse Heuvelrug.

Volgnummer en locatie	Vinddatum	Terreineigenaar	Nestboom	Aantal jongen
2009-01: Remmerstein	10/04/2009	Privébezit	Beuk	4
2009-02: Leersumse Veld	30/04/2009	Staatsbosbeheer	Am. Eik	3
2009-03: Langbroeker gebied	29/04/2009	Privébezit	Eik	Onbekend
2009-04: Beverweert	29/04/2009	Privébezit	Eik	2
2009-05: Amerongse Berg O	01/05/2009	Staatsbosbeheer	Nestkast	1
2009-06: LG Maarsbergen	04/05/2009	Privébezit	Beuk	3
2009-07: Noordhout	07/05/2009	Utrechts Landschap	Beuk	3
2009-08: A. Berg Prinsenveld	04/06/2009	Staatsbosbeheer	Beuk	1
2009-09: Kaapse Bos	05/06/2009	Natuurmonumenten	Beuk	1
2009-10: Darthuizen	09/06/2009	Privébezit	Beuk	Onbekend

1. Remmerstein.

Op 10 april vond Bram Achterberg een enkele keutel in de mik van een beuk. Op 19 april was er sprake van een flinke latrine. Diezelfde avond werd het vrouwtje gezien. Een poging die avond om de boom met de camera te inspecteren mislukte omdat direct achter het gat een lange tunnel naar beneden loopt, en het gat zelf een zeer dikke wand heeft. De jongen lagen (naar later bleek) op een diepte van plusminus vijftig centimeter. In de avond van 26 april is daarom een camera in het gat neergelaten. Eerst was (net zoals op 19 april) gepost om er zeker van te zijn dat het moertje het nest had verlaten. In het nest bevonden zich vier jongen met een duidelijk zichtbare bef: ze waren daarom toen rond de drie weken oud. De laatste zichtwaarneming van deze boommarter dateert van 28 april. Dit vrouwtje heeft deze beuk in 2002 al eens gebruikt als (eerste) verhuisboom.

Op zondag 7 juni is een tweede keer met de boomcamera in de holte gekeken. Daarbij bleek dat het nest was verhuisd. De eigenaar van het landgoed heeft op 11 juni een adulte boommarter met jong gezien in een beukenlaan op een afstand van ongeveer 500 meter van de nestboom. De waarnemingslocatie ligt ongeveer halverwege tussen de nestboom 2009 en de nestboom 2008.

Chris en Bram hebben daarom alle eerder door deze marter gebruikte bomen met de boomcamera bekeken, maar het nest is niet teruggevonden.

Deze boommarter is nu voor het zesde jaar gevolgd in de periode 2002-2009. Eerder werd een nestboom of verhuisboom gevonden in 2002, 2003, 2005, 2007 en 2008. Deze marter is hiermee recordhoudster: geen enkel ander boommartervrouwtje is in ons inventarisatiegebied zo lang gevolgd. De vorige recordhoudster (bekend als het 'vrouwtje van de Hazenberg') werd vier achtereenvolgende jaren (1997 t/m 2000) teruggevonden.

2. Leersumse Veld.

Wim Bomhof vond deze nestboom op 30 april. Hem vielen haren aan het toegangsgat op. Van duidelijke latrinevorming, of van keutels op de grond, was toen nog geen enkele sprake. Diezelfde avond is, nadat Bram had gepost om er zeker van te zijn dat het moertje het nest en de omgeving had verlaten, de nestboom geïnspecteerd met de boomcamera. In het nest bevonden zich 3 jongen van ongeveer twee weken oud: de bef was nog slechts vaag zichtbaar.

De nestboom is een Amerikaanse eik. Deze staat op ongeveer 400 meter van de nestboom die in 2008 in het Leersumse Veld werd aangetroffen.

Foto 1 *Het moertje van het Leersumse Veld verlaat rond 19.00 uur de nestboom om op jacht te gaan (Foto: Bram Achterberg).*

Foto 2 *Het moertje van Beverweert kijkt nieuwsgierig naar de waarnemer (Foto: Bram Achterberg).*

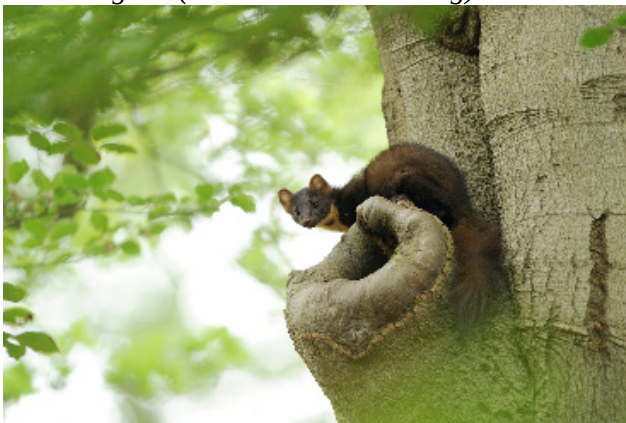

Foto 3 *Het moertje van de Kaapse Bossen keert terug bij de nestboom (Foto: Bram Achterberg).*

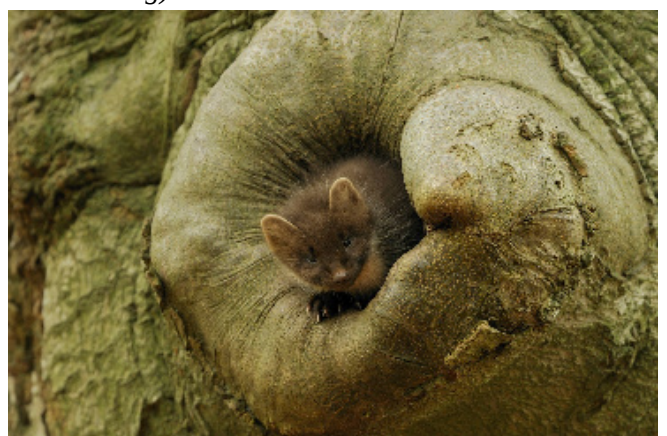

Foto 4 *Het ondernemende jong van de Kaapse Bossen heeft zijn lesje klaarblijkelijk nog niet geleerd! Op deze foto, genomen een paar dagen na het 'incident' van 5 juni, klautert het martertje weer vrolijk uit de boom. Bij deze gelegenheid viel hij (maar net) niet (Foto: Bram Achterberg).*

Naar alle waarschijnlijkheid betreft het hetzelfde moertje. Mogelijk is dit vrouwtje één van de twee boommarters die in september 2004 vanuit de opvang in het Leersumse Veld zijn uitgezet. Het andere uitgezette dier was een mannetje. Van deze marter is een aantal foto's (zie foto 1) gemaakt die identificatie in de toekomst eenvoudiger maken.

De vondst van dit nest aan de hand van marterharen is in zekere zin een gelukstreffer. Bij verschillende observaties in de periode van 30 april tot en met 24 mei werd waargenomen dat de haren aan de rand van het toegangsgat werden verwijderd door mezen. Op hun zoektocht naar nestmateriaal hadden zij deze boom klaarblijkelijk snel gevonden, en werd van deze bron intensief gebruik van gemaakt. Ieder uur kwamen herhaaldelijk mezen haren wegplukken. Waarschijnlijk om die reden zat er op sommige dagen praktisch geen enkele haar meer aan de rand van het gat.

Dit nest is rond 29 mei verhuisd. De laatste zichtwaarneming (van Bram Achterberg) werd gedaan op zondag 24 mei. Met de boomcamera zijn in het volgende weekeinde een aantal mogelijke verhuisbomen bekeken (waaronder de nestboom 2008), echter zonder resultaat. Jelle Bais (Boswachter Staatsbosbeheer) melde zo'n drie weken later een zichtwaarneming van een boommarter bij de Veldschuur op vrijdag 12 juni. De afstand tussen de Veldschuur en de nestboom is ongeveer twee kilometer.

3. Langbroeker gebied.

Wim Bomhof vond een latrine bij een eik op privé-terrein in het Langbroeker gebied. Op dezelfde locatie is in 2008 achteraf een vermoedelijk geval van voortplanting vastgesteld aan de hand van zichtwaarnemingen van de bewoners. Marter is op 9 juni nog door Wim Bomhof gezien. De boom is, overeenkomstig de wensen van de terreineigenaar, niet geïnspecteerd.

4. Beverweert.

Voor het derde achtereenvolgende jaar vond Wim Bomhof op 29 april sporen van bewoning bij een eik op het landgoed Beverweert. Chris Achterberg heeft (samen met Bram) op 3 mei bij deze boom gepost. Het moertje werd gezien, en de piepende jongen waren duidelijk hoorbaar. Een voorgenomen inspectie met de boomcamera moest echter worden afgeblazen omdat het onduidelijk was of het moertje na een bezoek aan de latrine echt was vertrokken, en niet "slinks" via een spleet aan de achterkant van de boom in de nestholte was teruggekeerd. Op 11 mei werd daarom opnieuw gepost door Chris, Wim en Bram, en kon na vertrek van het moertje de inspectie alsnog plaatsvinden. In de

eik bevonden zich twee jongen van ongeveer drie weken oud.

Deze marter blijft (zoals bekend uit eerdere jaren) tamelijk laconiek onder de aanwezigheid van vaste, zich voorspelbaar gedragende waarnemers. Zij kon daarom goed worden geobserveerd (zie foto 2). Zo kwam zij op 24 mei, begeleid door schellende eksters, rond 16.30 uur over de grond terug en kromp zij de nestboom in zonder veel acht te slaan op Bram, die zij wel degelijk had gezien. Het nest is kort na 25 mei verhuisd. Van die datum stamt de laatste zichtwaarneming, gedaan door Bram Achterberg. Een paar dagen later was er geen enkele zichtbare activiteit meer, en ook posten op 31 mei leverde niets op.

5. Amerongse Berg Oost.

Bram Achterberg trof op 1 mei keutels aan op het pad langs een beukenvak op de Amerongse Berg Oost. Naast dit pad staat een beuk met een marternestkast die daar meer dan 12 jaar geleden is opgehangen door Johan Metselaar. In de periode februari-maart lagen er geregeld verse marterkeutels direct onder de nestkast. Dit duidde er op dat de nestkast door een boommarter als rustplaats werd gebruikt. Eind maart waren de sporen echter weer opgedroogd.

Door de nieuwe sporen aangemoedigd is in de avond van 2 mei bij de boom gepost door Chris, Monique Achterberg en Bram. Daarbij werd de marter bij vrijwel volledige duisternis (met behulp van een infrarood-camera) gezien, en werd een jong duidelijk gehoord. Op een gegeven moment viel een jong zelfs uit de boom: de kast heeft een toegangsgat in de bodem om het 'kraken' door vogels te voorkomen. Dit jong werd na korte tijd door de moeder van de grond opgehaald. Ongeveer 40 minuten na dit incident vertrok de moeder om op jacht te gaan.

Deze nestkast laat niet toe om er met een boomcamera in te kijken. De kast hangt vrij hoog, en bovendien zit binnen in de kast een opbouw met schotten en een 'tweede verdieping'. Dit maakt het onmogelijk om het jong/de jongen van buiten met een boomcamera te bespieden. De nestkast is in de late avond van 14 mei met de hulp van Peter van Genijgen alsnog gecontroleerd. Door posten was eerst zeker gesteld dat de moeder was vertrokken. Nadat de Peter bij invallende duisternis met stijgijsers naar de nestkast was geklommen is deze voorzichtig geopend. In de nestkast bevond zich een enkel jong van ongeveer vier weken oud.

6. Landgoed Maarsbergen.

Wim Bomhof vond deze nestboom (een beuk) op 4 mei. Hem vielen marterharen op aan de rand van één van de gaten in die beuk die zijn gehakt door

groene specht. Na enige wachten op veilige afstand liet het moertje zich zien. Diezelfde avond hebben Bram, Chris en Wim bij de boom gepost met als doel een camera-inspectie uit te voeren. Zij werden daarbij geassisteerd door de toezichthouder van het Landgoed Maarsbergen, Dhr. Kors Pater (waarvoor onze dank). Na vertrek van het moertje rond 21.30 uur kon worden vastgesteld dat er zich drie jongen in het nest bevonden van rond de twee weken oud: de bef was nog maar net zichtbaar, en de ogen en oren waren nog gesloten. Vermoedelijk betreft het hier het moertje dat in 2007 en 2008 op zo'n 400 meter afstand in een beuk huisde en daar steeds drie jongen had. Aan het begin van 2009 had Dhr. Pater in de directe omgeving van de nestboom al sporen van een boommarter gevonden in de toen ruim aanwezige sneeuw.

Rond 8 juni heeft Wim Bomhof de marter en één van de jongen, die de moeder bij vertrek nakeek, nog gezien. Kort daarna was er geen activiteit bij de boom meer: de marters waren met onbekende bestemming vertrokken.

7. Noordhout.

Wim Bomhof trof dit nest (in een beukje) aan op 7 mei. Posten leverde al snel een zichtwaarneming van de boommarter op. Wim, Chris en Bram Achterberg hebben dit nest in de late avond van 17 mei geïnspecteerd met de boomcamera. Het moertje was niet aanwezig. In het nest lagen een drietal jongen van ongeveer drie weken oud.

Deze boommarter is nu voor het derde achtereenvolgende jaar teruggevonden. In de twee voorgaande jaren (2007 en 2008) huisde zij in een beukenvak op ongeveer 250 meter afstand. De laatste zichtwaarneming van dit moertje dateert van 7 juni. Posten door Wim Bomhof op 12 en 14 juni leverde niets op: dit nest was verhuisd. De verhuislocatie is niet gevonden.

8. Amerongse Berg Oost, Prinsenveld.

Boswachter Hugo Spitzen (Stichting *Het Utrechts Landschap*) kreeg van een vrijwilliger een melding van een jonge boommarter onder een boom aan de noordkant van het Amerongse Bos. Het martertje was rond 17 mei aangetroffen in een beukenlaan. Nadat de vrijwilliger zijn hond had thuisgebracht en opnieuw ging kijken was de marter weer 'verdwenen'.

Door omstandigheden kwam deze melding pas twee weken later bij Bram Achterberg terecht. Op 4 juni heeft hij, samen met Chris, het jong nabij de aangegeven locatie op het gehoor (!) gevonden: het jong liet af en toe een kreetje horen. De zoektocht werd behoorlijk bemoeilijkt door de harde

wind, waardoor het geluid sterk verwaaide. De nestholte bevindt zich in een beuk op een hoogte van ongeveer 14 meter, achter een scheur. De scheur zit in het litteken van een afgebroken tak. Nog hoger lag een behoorlijke latrine in een holte achter het zaagvlak van een grote, recent afgezaagde tak. Vanaf de grond was de latrine vrijwel onzichtbaar, en bovendien regenden de keutels nauwelijks uit naar de grond. Het gebrek aan sporen op de grond en de slechte zichtbaarheid van de latrine is de reden dat deze boom is gemist bij eerdere controlerondes die Bram in deze laan heeft uitgevoerd.

De holte is na overleg met Hugo Spitzen (en in zijn aanwezigheid) meteen door Bram en Chris met de boomcamera geïnspecteerd. In de holte bevond zich een enkel alert jong van negen tot tien weken oud. De moeder was op dat moment niet aanwezig. Bij een tweede inspectie op zaterdag 13 juni was de holte verlaten. Gezien de aanzienlijke latrine heeft het nest hier langere tijd gehuisd, mede gezien het feit dat na de eerste weken de latrineopbouw in het algemeen veel langzamer gaat. Het lijkt daarom niet te gaan om een verhuislocatie van de moeder met het enkele jong in de nestkast (geval 2009-05) die zich op ongeveer anderhalve km afstand bevindt.

9. Kaapse Bossen.

Van een particulier kreeg Wim Bomhof een melding van een jonge boommarter onder een boom in het Kaapse Bos. Deze wandelaar had het martertje weer teruggezet in een gat in de beuk waaronder het martertje lag. Met behulp van Chris en Bram Achterberg is diezelfde dag door posten vastgesteld dat het hier (gelukkig) inderdaad om de nestboom ging: de moeder werd bij terugkomst in de vroege avond gezien. Met behulp van een schets van de bef (en later aan de hand van foto's) is vastgesteld dat het hier niet gaat om een moertje dat in voorgaande jaren is gevolgd (zie foto 3). Op 5 juni viel weer een jong uit de boom. Nadat dit door de dierenambulance aan Wim Bomhof was gemeld hebben hij, Monique Achterberg en Bram Achterberg het jong weer teruggezet in het nest. Het martertje was ongeveer zeven weken oud. Door een paar keer bij de boom te posten is uiteindelijk vastgesteld dat het hier ging om een nest met een enkel jong (zie foto 4). De laatste zichtwaarneming van de moeder en het jong dateert van zaterdag 13 juni (Chris & Monique Achterberg).

10. Darthuizen

Wim Bomhof vond op 9 juni duidelijke sporen (afgebeten veren en andere prooiresten, uit de boom gevallen houtmoolm, krabsporen en keutels)

onder/in een beuk op Darthuizen, tegenover het landgoed Broekhuizen ten westen van de Broekhuizerlaan. Deze boom staat op 20 meter van de nestboom van 2006. De boom is diezelfde middag nog door Chris en Wim bekeken met de boomcamera. Daarbij bleek dat hij reeds was verlaten. Een verdere zoektocht in de omgeving door Chris en Wim (en later door Bram) heeft niets opgeleverd.

Uit de sporen rond de boom blijkt dat de beuk tot op enkele dagen voor de ontdekking bewoond is geweest. Sommige prooiresten waren nog zeer vers. Aan de vele sporen rond en in de boom te zien hebben jonge boommarters intensief in de boom gespeeld.

Bram heeft dit territorium in 2009 vijf maal afgelopen in de periode half februari-eind april. Er werden (zoals in voorgaande jaren) regelmatig martersporen aangetroffen ten westen van de Broekhuizerlaan, en dan met name afgebeten veren.

De nestboom is niet als zodanig herkend: bij de laatste controle van de desbetreffende boom op 26 april lagen er slechts een paar afgebeten spechtenveren (bonte specht) onder de boom. Daarna is dit gebied door tijdgebrek niet meer bezocht tot op 9 juni.

11. Andere gebieden

Amerongse Berg West/Kopse Laan.

De omgeving van de Hazenberg en de Kopse Laan (Staatsbosbeheer, ten westen van de Bergweg) is door Bram Achterberg een aantal malen afgezocht. Hij trof op 24 mei een merkwaardige situatie aan bij een beuk bij de Hazenberg. Deze beuk heeft in voorgaande jaren (in 2000 en in 2003) al als nestboom/verhuisboom gefungeerd en wordt regelmatig gecontroleerd. Uit het toegangsgat naar de nestholte stak een wigvormig stuk hout dat –gezien de vorm– alleen van binnenuit naar buiten kan zijn geduwd. Aan het hout hing een grote pluk fijn marterhaar dat met een telescoop goed te zien was, en onder de boom lagen een paar keutelfragmenten. Bij een eerdere inspectie op 30 april was van dit alles nog niets te zien. Een week later (op 30 mei) was na hevige buien alle marterhaar verdwenen, maar verder niets aan de situatie veranderd.

De conclusie lijkt gerechtvaardigd dat hier een boommarter heeft gehuisd. Of het ook om een nestboom ging valt helaas niet meer vast te stellen. Op zaterdag 13 juni is door Alex Bos op *Klein Ginkel* een boommarter met prooi gezien, zoals te vinden op www.waarneming.nl. Hemelsbreed is deze locatie slechts 500 meter van deze beuk verwijderd.

Landgoed 't Hek (Privé-bezit)

Dit gebied is in totaal vijf maal afgelopen zonder dat er enige aanwezigheidssporen van een boommarter zijn gevonden. Andere boomholte-gebruikers, zoals zwarte specht en groene specht, waren ook dit jaar weer aanwezig als broedgeval in de beukenlaan op dit landgoed.

De Ginkel (Stichting Het Utrechts Landschap)

Dit natuurgebied is vijf maal afgelopen zonder dat er enig spoor van boommarters is aangetroffen. De nestboom van 2007 en 2008 was dit seizoen niet bezet.

Landgoed Prattenburg (Privé-bezit)

Prattenburg is twee maal afgelopen, in eerste instantie door Monique Bestman en door Kees de Kroon, in tweede instantie door Monique Bestman en Bram Achterberg. Bij de eerste ronde werden een latrine en marterkeutels op de grond gevonden bij de nestboom van 2004. Een boommarter is niet gezien, en bij de tweede ronde eind mei waren er geen nieuwe sporen.

Grebbeberg/Laarsenberg (Stichting Het Utrechts Landschap)

Dit gebied is een aantal malen afgelopen door Monique Bestman, vergezeld door Kees de Kroon. Zij vinden wel steeds nieuwe (nog niet bekende) holle bomen, maar tot nu toe geen nestboom. Wel was er in Maart een latrine in een boom op de Laarsenberg, vlak bij een woonwijk in noord Rhenen. In mei was deze opgedroogd.

Op 8 mei heeft een kleine zoekactie op de Laarsenberg plaatsgevonden die is uitgevoerd door Monique Bestman, Chris en Bram Achterberg en Frans Schut (medewerker *Het Utrechts Landschap*). Deze actie werd in gang gezet door een zichtwaarneming van een boommarter met prooi op de Laarsenberg, nabij de Erebegraafplaats *Grebbeberg*, door Ralph Smits, een voor *Het Utrechts Landschap* werkende vogel-inventarisator. Deze (met kompaan) assisteerde bij de zoekactie. Een nest- of verblijfboom is daarbij helaas niet aangetroffen.

12. Was 2009 een bijzonder jaar?

Door een aantal bronnen (H. Wijsman, H. Kleef) wordt ons inmiddels bevestigd dat boommarternesten in 2009 in sommige gebieden beduidend later lijken te zijn geworpen dan in de voorgaande jaren. In ons gebied bekijken we de nesten intensief met de boomcamera sinds 2006. Daarbij schatten we de leeftijd van de gevonden jongen

aan de hand van uiterlijke kenmerken, in het bijzonder:

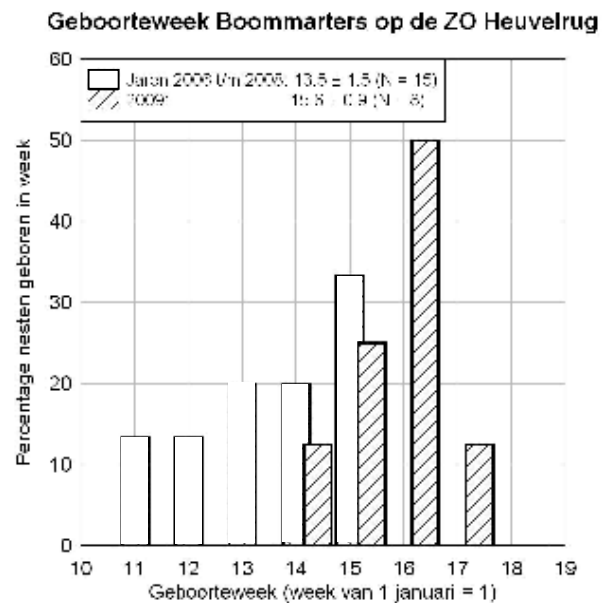
- Het zichtbaar worden van de bef (na 2 à 3 weken);
- Het openen van de ogen en oren (na 5 à 6 weken).

Het lijkt er op dat wij de geboortedatum van de jongen zo op een week nauwkeurig (of zo je wilt op ± 3 dagen) kunnen schatten. In sommige gevallen (zoals in dit jaar bij geval 2009-01: Remmerstein) wordt de opbouw van de latrine vanaf de eerste keutel gezien. Uit ervaring weten wij inmiddels dat de latrineopbouw in de eerste dagen na de geboorte zeer snel gaat omdat het moertje de jongen in die periode nauwelijks verlaat, en een groot deel van de dag aan de nestboom gebonden is. De vondstdatum van een kleine, direct daarna snel aangroeiende, latrine geeft daarom ook een goede schatting van de worpdatum. In één geval heeft de schrijver het jong in handen gehad, en was een goede schatting van de ouderdom mogelijk.

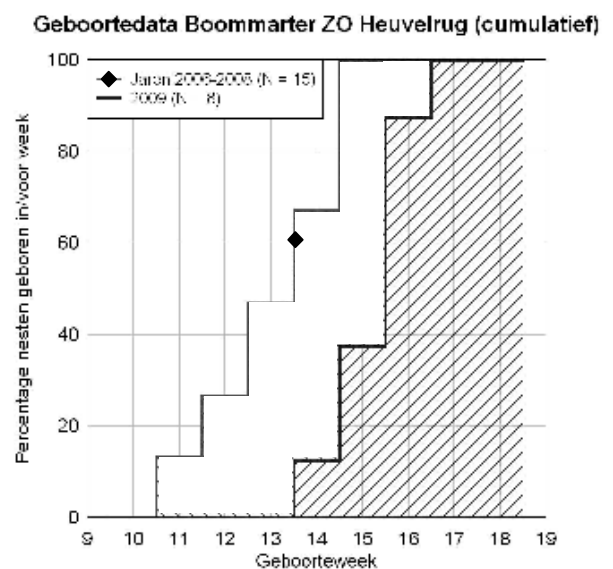
Onze schatting voor de geboorteweek voor het seizoen 2009 staat in figuur 1 weergegeven, samen met de verdeling van geboorteweken in de jaren 2006 t/m 2008. Het weeknummer telt vanaf de week van 1 januari (week 1), en de hoogte van de balken is het percentage gevallen.

Deze balkgrafiek laat duidelijk zien dat de geboorteweek in 2009 (de blauwe gearceerde balken) statistisch significant later valt dan in de drie voorgaande jaren (de rood gearceerde balken): de jongen op de ZO Heuvelrug werden ruwweg geboren in de 16e week van 2009. In de drie voorgaande jaren vond de geboorte gemiddeld in week 13 plaats. De vertraagde geboortedatum in 2009 wordt nog duidelijker als we de cumulatieve verdeling van het percentage geworpen nesten in of voor een gegeven week uitzetten, zoals is gedaan in de figuur 2. In 2009 wordt een gegeven percentage zo'n tweeënhalve week later bereikt dan in de jaren 2006 t/m 2008.

Over de oorzaak van de (ten opzichte van eerdere jaren) vertraagde geboorte kan men speculeren. Ons lijkt het meest waarschijnlijk dat dit een combinatie is van de voorafgaande vrij strenge winterperiode en de lage muizenstand, die beiden een nadelige invloed kunnen hebben op de conditie van het moertje. Een vangstcampagne in het voorjaar van 2009 op de Veluwezoom door Vilmar

Figuur 1 Geboorteweek

Figuur 2 Geboortedata (cumulatief)

Dijkstra (Zoogdiervereniging) liet aldaar een lage stand vaststellen: er werden vrijwel geen muizen gevangen. De situatie op de Heuvelrug lijkt niet veel anders te zijn geweest: auteur dezes heeft slechts één keer een muis gezien tijdens lange observatiemiddagen. Ook werden er in mei (in tegenstelling tot andere jaren) nergens bedelende jonge bosuilen gehoord, wat er op duidt dat het broedsucces van deze vogel laag was. Het lage broedsucces wordt inmiddels ook bevestigd door vogelinventarisatoren. Voor bosuilen zijn muizen stapelvoedsel, en het broedsucces van deze soort (en andere roofvogels zoals de buizerd) is in Nederland sterk gecorreleerd met de muizenstand in het vroege voorjaar.

13. Voortplantingssucces: de worpgrootte in 2009

In 2009 is, ondanks het slechte muizenjaar, een record aantal nesten aangetroffen. Wel lijkt de worpgrootte iets lager dan in de voorgaande jaren, hoewel het verschil klein is. In de periode 1997-2008 werden 66 jongen aangetroffen in 25 nesten, wat neerkomt op 2,64 jong/worp. In zeventien gevallen kon de worpgrootte niet worden vastgesteld. In 2009 zijn achttien jongen aangetroffen in acht nestbomen, met een gemiddelde worpgrootte van 2,25 jong/worp. In 2009 kon in twee gevallen de worpgrootte niet worden vastgesteld.

14. Inspecties met de boomcamera

In de verslagperiode zijn in totaal vijftien inspecties van een boomholte uitgevoerd met de boomcamera. In alle gevallen heeft vooraf overleg plaatsgevonden met de betreffende terreinbeheerder/opzichter. Bij zeven inspecties werd daadwerkelijk een nest boommarters aangetroffen. In geen van deze zeven gevallen was het moertje bij de jongen in de nestholte aanwezig. Tevens heeft de inspectie in geen enkel geval geleid tot een verhuizing van het nest: moertje en jongen verbleven vaak nog enkele weken in dezelfde boom.

Bij alle bomen waarvan vooraf bekend was dat er recent een boommarter in verbleef is, direct voorafgaand aan de inspectie, bij de boom gepost. In zes gevallen is het vertrek van het vrouwtje waargenomen. De inspectie werd dan na enige tijd (± tien minuten) wachten uitgevoerd. In het zevende geval (Noordhout) is tot zeer laat in de avond gepost zonder iets te zien of te horen. Het leek ons daarom zeer waarschijnlijk dat het nest leeg was, of dat het vrouwtje al vóór onze komst was vertrokken. Het laatste bleek hier het geval.

Mede daartoe aangezet door het feit dat in 2009 een relatief groot aantal nestbomen door andere inventarisatoren is aangetroffen zonder veel duidelijke sporen in of bij de boom, overwegen wij om in het seizoen 2010 (als de tijd het toelaat) ook een aantal geschikt lijkende (of eerder benutte) bomen 'blind' te bekijken. Daarbij zal waarschijnlijk worden gekozen voor een inspectie in de late avond na 22.00 uur. De ervaring leert dat boommartervrouwtjes dan meestal op jacht zijn.

Buiten de ZO Heuvelrug hebben Bram en Chris een aantal malen geassisteerd bij camera-inspecties op de Veluwezoom (*Natuurmonumenten*, inventarisator: Vilmar Dijkstra).

Boommarters Roekelsebos en Kootwijk

Mark Ottens

1. Inleiding

In *MARTERPASSEN XV* heeft men kunnen lezen dat er in 2008 geen nest gevonden is op het landgoed Bylaer, ondanks duidelijke aanwezigheidssporen. In 2009 werd gelukkig net als in 2007 weer een nest gevonden. Ook in het Roekelsche bos werd weer een nest vastgesteld. Het betrof hetzelfde moertje welke hier, net als de twee voorgaande jaren, jongen heeft voortgebracht. Na het verkrijgen van een vergunning van Staatsbosbeheer is in 2009 ook boswachterij Kootwijk intensief onderzocht. In dit gebied zijn drie nesten gevonden en er bestaat een vermoeden dat er wellicht nog een vierde nest is geweest. In de drie bezochte gebieden zijn in totaal vijf gevallen van voortplanting met ten minste twaalf jongen vastgesteld.

2. Bylaer

Gedurende de strenge winterperiode in januari en februari zijn er in Bylaer bij een aantal holle beuken aanwezigheidssporen gevonden in de vorm van uitwerpselen, afgebeten veren en een sneeuwspoor nabij de nestboom van 2007. Op 19 maart

vond ik bij een holle beuk, welke in voorgaande jaren al eerder als verblijfplaats werd gebruikt, een paar oudere uitwerpselen. In de onderste opening waren afgebeten veren te zien. Onder dezelfde beuk lag op 4 april de afgebeten kop van een spreeuw. Twee dagen later, op 6 april, lag hier een vers uitwerpsel en is in de vork het begin van een latrine te zien. De volgende ochtend vroeg tussen zes en acht uur werd gedurende het posten geen marter meer gezien of gehoord. 's Avonds werd vanaf 20:45 uur opnieuw gepost waarbij na een half uur jongen werden gehoord. Deze jonge boommarters zijn dus op 7 april geboren.

Op 12 april kwam Henri Wijsman om de beuk met de hengcam te controleren. Toen om 23.30 uur de camera naar binnen ging, bleek het moertje afwezig. In de holte lagen drie kale jongen van vijf dagen oud. Duidelijk waren de oogbollingen te zien maar oren waren nog nauwelijks te onderscheiden. De holte waar de jongen in lagen, heeft een opmerkelijke vorm. Het bestaat uit een plateau met daarnaast een verdieping waar nestmateriaal

Foto 1 *Moertje van Bylaer op haar latrine*
(Foto: Mark Ottens).

en prooiresten liggen. Deze resten zijn van buitenaf in de onderste holte te zien. Op de avond van 15 april begonnen om 21.10 uur de jongen te piepen. Tien minuten later piepten ze opnieuw. In het weinige overgebleven licht verscheen het moertje in de middelste opening. Hier bleef ze twee minuten hangen, waarna ze als een schim op jacht ging. Na bijna twee jaar eindelijk weer een zichtwaarneming in Bylaer!

Bij aankomst op de avond van 23 april hing het moertje al uit de opening. Bij het passeren van de boom hield ze me nauwlettend in de gaten. Vervolgens trok ze haar kop terug. Na ongeveer tien minuten verscheen ze opnieuw in de opening. Hier zekerde het moertje enige tijd en om 21.10 uur vertrok ze. Hierbij was ze zeer goed te volgen bij het springen door de kruinen.

Na een paar keer tevergeefs posten in de vroege ochtend, postte ik op 1 mei overdag. De latrine bleek net bezocht, getuige het verse urinespoor. Al na drie kwartier liet het moertje zich zien. Om 14.40 uur kwam ze uit de onderste opening hangen. Door het goede licht was het mogelijk een

Foto 2 *De jongen op Bylaer verdringen elkaar bij de nestholte* (Foto: Mark Ottens).

Foto 3 *Jong van Bylaer kijkt uit de boomholte naar buiten* (Foto: Mark Ottens).

befsignalement vast te stellen en bleek dat dit een ander moertje betrof dan die van 2007 in Bylaer. Het moertje verliet de holte om vervolgens via de bovenste opening weer naar binnen te gaan. Hier bleef ze met haar achterlijf uithangen. Terwijl ze zo hing, begonnen de jongen hard te piepen. Op hetzelfde moment liepen drie wandelaars op tien meter afstand langs, die echter niets merkten van wat er gebeurde.

Op 7 mei leken de sporen bij de nestboom uitgedroogd. Die avond kwam ik de beheerder tegen; hij vertelde me die week actief te hebben gejaagd om nestkastpredatie te voorkomen. Bezorgd als ik was over het lot van de marter, vroeg ik Ben van den Horn om een dag later te komen hengcammen. Door materiaalpech kregen we die avond helaas geen beeld of geluid. Wel zag Ben al eerder vanuit de auto op een plek die later vlakbij de nestboom bleek te zijn, een boommarter de weg oversteken. Het lijkt zeer waarschijnlijk dat dit het moertje was.

Op 11 mei bleek de nestboom inderdaad nog in gebruik. Er was een vers urinespoor zichtbaar en ook waren de jongen te horen. Om 21.00 uur bij aankomst bij de nestboom, klom het moertje net naar buiten. Toen ze me zag ging ze meteen weer naar binnen. Vijf dagen later op 16 mei werd het moertje gezien om 12.47 uur tijdens een bezoek aan de latrine (zie foto 1).

Bij aankomst op de ochtend van 21 mei lieten de circa zes weken oude jongen zich voor het eerst zien. Vanaf 11.00 uur waren ze ruim anderhalf uur onafgebroken aan het klimmen in de holte. Hierbij leken ze elkaar soms te verdringen voor een frisse neus (zie foto 2).

Ook de twee daarop volgende dagen lieten de jongen zich regelmatig zien (zie foto 3), waarbij ze soms slapend in de opening hingen. Na 23 mei werd er geen activiteit in de nestboom meer waargenomen.

3. Roekelsche Bos

Bij de eerste inventarisatie ronde op 7 februari bleek dat er in het Roekelsche bos behoorlijk huis was gehouden tijdens kapwerkzaamheden. De aan de nestboom grenzende sparren die door het moertje als route werden gebruikt, bleken helaas ook verdwenen. De vraag was dan ook of het moertje de nestboom wederom zou gaan gebruiken.

Op 22 februari werd in de laan bij de Noord Ginkel in een holle beuk een winterlatrine gevonden. Gezien de grote van de latrine is de beuk een aantal weken gebruikt. In voorgaande jaren vond ik in deze laan al eerder aanwezigheidssporen (zie MARTERPASSEN XV). Op 10 april ontmoette ik Peter van Geneijen, die de roofvogelinventarisatie in het Roekelsche bos doet. Dezelfde middag zag hij een boommarter op een sperwernest. Het was een grote marter en dus waarschijnlijk een mannetje. Een week later werd dit sperwerhorst met Peter, Robert Keizer en Wanda Zwart (gemeente Ede) bezocht. Het horst bleek leeg te zijn.

Wel vond ik die avond, voorafgaand aan het horstbezoek, een tweetal verse keutels in de nestboom 2008. Dezelfde avond probeerden we met de hengcam van Robert de beuk te controleren. Het toegangsgat van de holte bleek echter dicht te groeien, want in tegenstelling tot voorgaande jaren paste het camerablok nu niet.

Op 20 april werd de holte om 22.30 uur door Henri Wijsman bekeken met zijn boomcamera. In de holte lagen vier jongen van zes tot zeven dagen

oud. De jongen moeten dus rond 13 april geboren zijn. Het moertje was tijdens het hengcammen afwezig.

Het moertje zag ik op 28 april om 20.00 uur uit de opening hangen. Ze trok zich terug en ik heb haar niet zien vetrekken. Op 4 mei postte ik gezamenlijk met Robert Keizer. Om 19.55 uur was het moertje kort zichtbaar in de opening, waarna ze zich in de holte omdraaide. Een uur later verscheen ze wederom in de opening en na kort zekeren verliet ze, gebruikmakend van een nieuwe route, de boom. Gezien de beftekening was het hetzelfde moertje van de twee voorgaande jaren. Dit was nu het derde jaar dat we haar volgden, waarbij ze tot nu toe negen jongen heeft voortgebracht.

Ook op 11 mei liet het moertje zich zien. Om 21.05 uur kwam ze met haar kop in de opening liggen. Na enkele minuten met de ogen dicht te hebben gelegen, stak ze haar kop naar buiten. Vervolgens trok ze zich weer terug. Tien minuten later verliet ze de holte. In de kruin van de boom bleek een prooi te liggen. Nadat het moertje hier van gegeten had, ging ze op jacht. Twee weken daarna, op 25 mei, postte ik gezamenlijk met Edwin Bloemers. Weer kwam het moertje rond 21.00 in de opening liggen. Nadat ze naar binnen ging, begonnen in de holte jongen te klimmen. Hierbij verschenen ze met hun kopjes voor de opening. Er werden minimaal twee verschillende jongen waargenomen. Om 21.30 uur verscheen het moertje weer in de opening. In tegenstelling tot eerdere waarnemingen, kwam het moertje niet naar buiten. Ze leek onrustiger dan anders en bleef tot het duister in de opening hangen. Zou het moertje wellicht gaan verhuizen?

Op 1 juni werd er bij de nestboom geen boommarter activiteit meer waargenomen. Wel vond ik in de nestboom van 2007 op circa 300 meter afstand een kleine latrine. Op 2 juni bleek deze boom (via hengcammen met Robert Keizer) leeg te zijn. Vermoedelijk is deze beuk als verhuisboom gebruikt. In de beuken laan bij de Noord Ginkel vond ik op 21 juni, in een beuk die ook in de winter werd gebruikt, een grote latrine. Ook zat het toegangsgat naar de holte vol haar. De afstand tot aan de nestboom bedraagt circa 800 meter. Mede gezien de vele prooirsten onder de boom van duif, kauw, vink en bonte specht was dit zeer waarschijnlijk de verhuisboom. Op 24 juni is hier gepost maar werd geen marter gezien; een tweede nest is niet volledig uit te sluiten.

4. Boswachterij Kootwijk.

Deze boswachterij wordt doorsneden door de A1. Van het gedeelte ten noorden van deze snelweg is het gebied Garderen Oost onderzocht. Dit gebied grenst aan het Kroondomein en is op betrekkelijk korte afstand (circa anderhalve kilometer) van de hierin gelegen bekende nestboom te Hoog Soeren. In het gedeelte ten zuiden van de A1 zijn met name de voor de boomarter belangrijke gedeeltes met holle beuken bezocht. Deze bevinden zich in het Boveneinde en in het Loobosch nabij de Heetweg en Hoog Buurloseweg.

In het Kootwijkerveld is door de bosuilenwerkgroep op 30 maart in een van haar nestkasten weer een boomarter waargenomen (zie ook MARTER-PASSEN XV). Hier zijn echter geen jongen waargenomen. Gezien de latrine op het dak van de kast heeft de marter hier geruime tijd verbleven.

5. Garderen Oost

Bij de eerste ronde in dit voor mij nieuwe gebied, op 15 maart, werd een dertigtal holle beuken gevonden. Een aantal bomen bevatte krabsporen en bij een lag een uitwerpsel. Meest van deze beuken bevinden zich in twee lanen waarvan een laan een aantal geschikte “flatbeuken” bevat. In deze laan vond ik op 11 april een vers uitwerpsel onder de enige gekandelabeerde beuk. Op 21 april lag er wederom verse mest onder deze beuk. De vorming van een latrine op een zijstomp en haar in een van de holtes deed vermoeden dat het om een nestboom ging. Na al tien minuten is het geluid van jonge boomarters te horen en was een nestboom een feit. Ondanks de zeer geschikte beuken met krooncontact heeft het moertje voor een alleenstaande staak gekozen!. Bij posten die avond werd het moertje niet gezien. Op 24 april werd om 22.00 uur het nest samen met Henri Wijsman gehengcamd. Het moertje was afwezig. In de holte lag echter slechts een jong, welke af en toe zacht piept. Het jong is naar schatting anderhalve week oud en vermoedelijk geboren rond 13 april. Op aanwijzing van Robert Keizer controleerde ik op 26 april een berk nabij Assel met een natuurlijke holte. Bij deze berk zijn in 2008 jonge boomarters gezien en gefilmd.

Dit filmpje is vertoond op de werkgroepvergadering in Bilthoven. Het bleekt dat de berk op slechts enkele honderden meters van de gevonden nestboom staat. Onder en rond de berk liggen verse prooiresten van onder andere vlaamse gaai, vink, bonte specht en havik.

Na tweemaal vergeefs posten bij de nestboom op 26 en 29 april controleerde ik op 2 mei nogmaals de berk. In de vork lag nu een aantal uitwerpselen. In de verwachting dat het moertje is verhuisd naar deze berk, werd op 4 mei met Robert Keizer gehengcamd. In de diepe holte bleek het moertje aanwezig en was ook het geluid van jong(en) te horen. Voor de zekerheid werd ook de nestboom nogmaals gecontroleerd. In de holte bleek het jong nog steeds aanwezig te zijn. Deze lag echter opgerold met de snuit tussen de voorpoten. Na ruim tien minuten op de monitor te hebben gekeken werd duidelijk dat het jong helaas niet meer leefde. Wel rees de vraag of de berk nu een nest of een verhuisboom was. Gezien het feit dat het moertje nimmer tijdens posten werd gezien, alsmede het feit dat het geluid wat op 21 april uit de nestboom kwam als meer dan een jong klonk, is het moertje zeer waarschijnlijk verhuisd omstreeks 24 april. Dit met achterlating van een jong, welke door ons nog in leven werd aangetroffen. Omdat het moertje niet bij de nestboom werd waargenomen, is dit helaas niet met volledige zekerheid vast te stellen. Wel werd het moertje in de berk gezien op 9 mei. Na ruim vier uur wachten, verscheen ze om 14.15 uur in de opening. Hier bleef ze half uithangen waardoor er een goede beftekening was op te nemen. Na drie minuten ging ze weer naar binnen. Het was de enige keer dat ze werd gezien.

Op 30 mei bleek na controle met de camera de boom te zijn verlaten. Op 8 augustus werd op de N302 ter hoogte van Rabet Hill een marter doodgereden. Het betrof een juveniel vrouwtje, zeer waarschijnlijk afkomstig uit het nest in Garderen Oost.

6. Boveneinde

In het verleden zijn in dit gebied al eerder sporen gevonden. Op 16 april vond ik onder een beuk, waar eerder een holenduif in verbleef, een zeer vers uitwerpsel. Overige sporen ontbraken. Op 5 juni zagen vogelaars hier overdag een boomarter door de kruinen klimmen. Dit kan wijzen op een jagend moertje. Op 27 juni vond ik in de omgeving een dode beukenstaak met rond de stam afgebeten veren en haar in de opening. Zeer vermoedelijk is er dan ook een nest in Boveneinde geweest.

7. Loobosch

Nabij de Heetweg vond ik op 11 februari een winterlatrine in een beuk. Ruim twee weken later op 28 februari lagen onder deze beuk de afgebeten veren van een zwarte specht. Dezelfde dag vond ik bij een aantal beuken bij de Hoog Buurlose weg

uitwerpselen en de afgebeten veren van een merel. Op het pad naar deze beuken lag een uitwerpsel. Op 2 april vond ik hier wederom een vers uitwerpsel. Ook staken uit de holte van een beuk de afgebeten veren van een zwarte specht. Op 18 april kwam uit een voormalige nestboom bij de Heetweg een lekspoor. In de verwachting dat er hier wellicht toch een nest aanwezig was, controleerde ik op 19 mei nog een keer. Onder een dode beuk welke was omgeven door sparren, vond ik de afgebeten veren van een jonge zwarte specht. Op de stam van de boom kleefde behoorlijk wat houtmoolm. Na een paar minuten luisteren, viel er uit de onderste opening op circa drie meter hoogte, houtmoolm. Toen kwam het kopje van een boommarterjong naar buiten. De ogen waren nog dicht en het was circa vier weken oud. De geboortedatum moet dus rond 20 april geweest. Aangezien er twee weken eerder een bosuil in deze beuk huisde moet dit een verhuisboom zijn geweest. Op 20 mei kwam Henri Wijsman hengcammen maar blijkt de beuk alweer te zijn verlaten.

Dezelfde avond controleerden we voor de zekerheid bij de Hoog Buurlose weg nog een vijftal beuken, waarbij in de winter sporen zijn gevonden. Dit gezien het feit dat in andere gebieden

middels de hengcam nesten zijn gevonden bij bomen zonder duidelijk aanwijsbare sporen.

Bij de vijfde en laatste beuk verscheen er een boommarter op het scherm! Naast haar lagen twee vrij forse jongen met de ogen nog dicht. Ze werden op circa vierenhalve week geschat en moeten dus rond 18 april geboren zijn. Sporen die wijzen op een nest waren bij deze beuk niet aanwezig. Tijdens twee keer posten op 23 en 26 mei werd het moertje niet waargenomen.

8. Tot slot

In alle drie bezochte gebieden is voortplanting vastgesteld. Afgezien van Bylaer waren de geboortes laat in vergelijking met voorgaande seizoenen. Opvallend is dat, net als in sommige andere gebieden, in de boswachterij Kootwijk een nest gevonden is, zonder dat er sporen waren. Of het ontbreken van sporen te wijten is aan een slecht muizenjaar, kan wellicht volgend jaar worden beantwoord. Tevens kan dan hopelijk op het territorium Boveneinde voortplanting worden vastgesteld.

Boommarters in het Voorsterbos

Florian Bijmold

1. Inleiding

In goede samenwerking met Natuurmonumenten die het Voorsterbos beheert, heb ik in 2009 een start gemaakt met het inventariseren en monitoren van boommarters in het Voorsterbos. Het Voorsterbos ligt in het Zuid-Oosten van de Noordoostpolder in de provincie Flevoland. Het bos bestaat voornamelijk uit gemengde percelen van loof- en naaldhout en is vanaf de eind jaren veertig en begin jaren vijftig van de vorige eeuw aangeplant. Het bos is met elkaar bijna 1000 ha en bestaat uit verschillende gebieden die met elkaar verbonden zijn. Het gebied bestaat uit de volgende onderdelen:

1. Het Waterloopkundigbos.
2. Het Kadoelerbos.
3. Het Voorsterbos (Noord-Oost) tussen Voorsterweg en Zwolsevaart
4. Het Voorsterbos (Zuid-West) tussen Leemringweg en Zwolsevaart.

De moerasgebieden Wieden en de Weerribben, waarvan bekend is dat er boommarters voorko-

men, liggen op een steenworp afstand van het Voorsterbos. Om een goed beeld te krijgen van het voorkomen van de boommarter in het Voorsterbos, is er in eerste instantie gezocht naar sporen. Hiertoe is een tweetal boscomplexen van het Voorsterbos in 2009 geïnventariseerd en daarbij zijn sporen gevonden in de vorm van keutels, prooiresten en een nestboom, waar mogelijk een boommarter in het voorjaar voor langere tijd gebruik heeft gemaakt van een oud havikshorst. Zo kon in ieder geval vastgesteld worden dat de boommarter voor korte of langere tijd gebruik had gemaakt van de geïnventariseerde bospercelen.

2. Historie: de periode tot en met 2008

In het vroege voorjaar van 2007 kon het voorkomen van "marters" vastgesteld worden in het Voorsterbos, er werd namelijk op een oud havikshorst in het Kadoelerbos een heuse latrine gevonden, dit is destijds ook gemeld aan de WBN. Het was toen nog niet duidelijk of dit een steen- of boommarter betrof. Jammer genoeg vond ik in de zomer van 2007 geen prooiresten of keutels meer

in dit bosperceel. Het plaatselijke havikspaar is toen in het voorjaar van 2008 weer terug gekeerd en had op een afstand van vijfendertig meter van het oude havikshorst een nieuw nest gemaakt in een grove den, waarbij er drie jongen zijn groot gebracht.

In november 2007 werden in het bosperceel Voorsterbos, tussen Voorsterweg en Zwolsevaart (wat in 2009 het kerngebied van de boommarter zou blijken te zijn) grote hoeveelheden keutels gevonden op de grond nabij een havikshorst in een Sitka sparrenperceel. Gedurende de wintermaanden in 2008 vond ik zowel verse als oude keutels in het aan het Sitka perceel grenzende beukenperceel. Bij een nestcontrole van het havikshorst in maart 2008, bleek ook hier dat het plaatselijke havikspaar was verdrongen door een "marter". Op het nest lag een flinke latrine en onder de boom lagen losse keutels. Het viel me op dat de keutels niet stonken en de keuze van de nestlocatie mijns inziens meer bij een boommarter paste dan bij een steenmarter. Ik besloot om dit bosgebied gericht te gaan onderzoeken op de aanwezigheid van boommarters.

3. Het seizoen 2009

3.1 Voorsterbos

In overleg met dhr. R. Kluit, terreinbeheerder bij Natuurmonumenten, werd er besloten om het Voorsterbos gericht en gestructureerd te gaan inventariseren. Natuurmonumenten heeft als doelstelling om primair te achterhalen in welke bospercelen de boommarter zich ophoudt. Vervolgens kan dan gekeken worden hoe het bosbeheer hierop zal worden aangepast. Het navolgende gaat in op de vondsten in Het Waterloopkundigbos en het boscomplex gelegen tussen de Voorsterweg (Noord-Oost) en de Zwolse vaart.

Foto 1 *Sporen in het sneeuw van een boommarter, foto genomen in het kerngebied Voorsterbos Noord-Oost (Foto: Florian Bijmold).*

Vanaf augustus 2009 is een begin gemaakt met het gericht inventariseren van boswachterij Voorsterbos. Tot december 2009 zijn twee van de vier in de inleiding genoemde boscomplexen geïnventariseerd, namelijk Het Waterloopkundigbos en Het Voorsterbos Noord-Oost. Het resultaat bestond uit de vondst van keutels op verschillende plekken in beide boscomplexen, en ook een latrine met een slaapplek in Het Voorsterbos Noord-Oost. Naast verblijfplaatsen zijn er ook nestplaatsen van boommarters in beeld gebracht. Hiertoe heb ik gezocht naar uitwerpselen (keutels en latrines) en prooiresten. Ook de oude roofvogelhorsten waarvan boommarters gebruik kunnen maken heb ik geïnventariseerd.

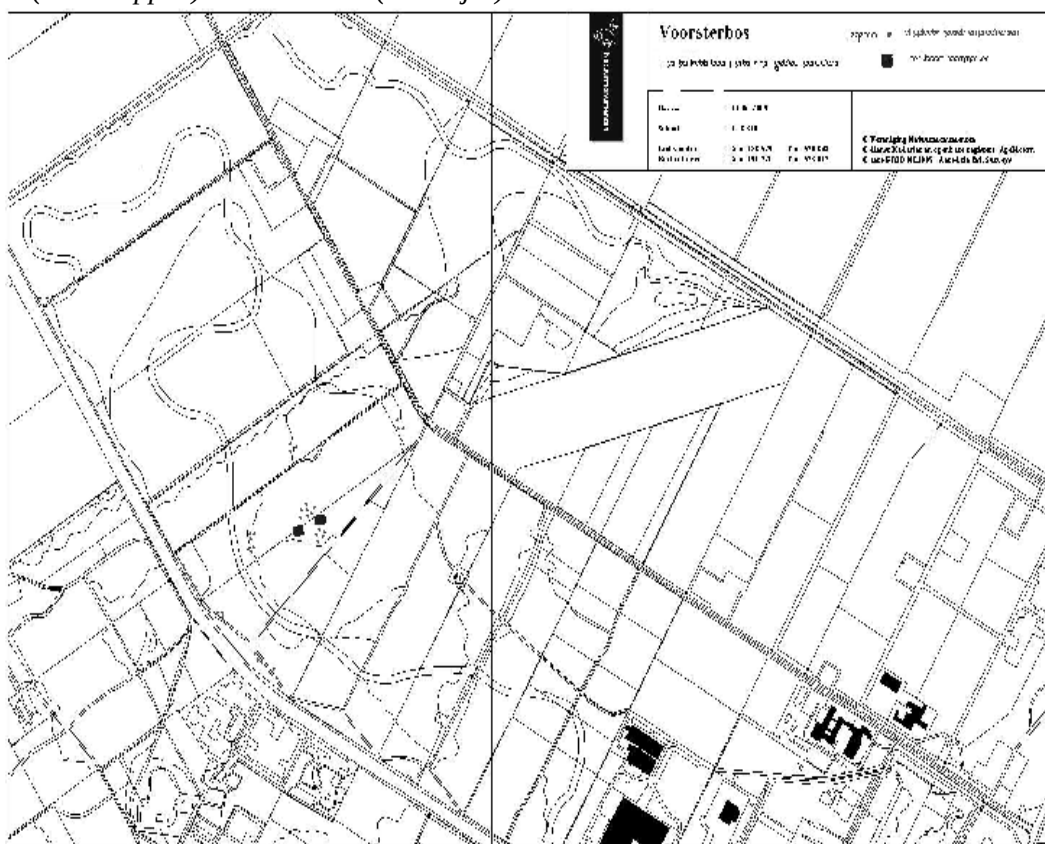
De grootste hoeveelheden keutels vond ik, overwegend langs bospaden of de veel gebruikte ree- en vossenwissels. De percelen waar overwegend de meeste keutels werden gevonden bestonden grotendeels uit opstanden van Sitkasparren afgewisseld met gemengde percelen loof- en naaldhout van jaarklassen variërend van 0 tot 60 jaar. Er zijn hier diverse oude en nieuwe roofvogelhorsten gevonden die voor slaap- of nestplaats gebruikt kunnen worden. Ook is er gezocht naar holle bomen. De holten die voornamelijk werden gevonden, zaten overwegend in dode Sitka sparren, beuken en berken, en dode grove dennen. Deze holten waren voornamelijk van de grote bonte- en kleine bonte specht. Deze waren doorgaans te klein voor boommarters. Met een verrekijker zocht ik vergeefs naar krabsporen, haren of achtergelaten keutels bij deze holten. Voor wat betreft holten; in het Voorsterbos komen zwarte spechten overigens nog niet voor. Boommarters zijn dus aangewezen op inrottingsgaten in (dode) bomen, of een "uitgehoond" bonte spechtengat.

3.2 Voorsterbos Noord-Oost

In 2009 heeft een boommarter in een dicht en jong sparrenperceel in het Voorsterbos Noord-Oost geresideerd, welke grenst aan het overwoekerd geraakte bospad. Aan de rand van dit dichte perceel waren twee omgewaaide sparren aanwezig met een wirwar van takken, waarin de boommarter een nestplaats had gemaakt. Onder deze bomen lagen grotere hoeveelheden keutels. Het leek erop dat de boommarter in het voorjaar hiervan tijdelijk gebruik had gemaakt. Mogelijk heeft een moertje hier een nest gehad met jongen, gezien de hoeveelheid keutels en de periode waarin de nestboom werd gevonden. Jammer genoeg werden er geen zichtwaarnemingen gedaan van jonge dieren. Er is wel een aantal zichtwaarnemingen geweest van een boommarter rondom het vakantiehuisje van

Figuur 1 Overzicht boscomplex Waterloopkundigbos en Voorsterbos Noord-Oost met gevonden keutels (witte stippen) en nestbomen (sterretjes).

Figuur 2 Inventarisatiekaart Natuurmonumenten van de boscomplexen Waterloopkundig bos en Voorsterbos Noord-Oost. De vierkanten geven de nestbomen aan, de stippen de waarnemingen van keutels.

Sorex prooi voor Martes

Florian Bijmold vroeg zich af of de bosspitsmuis voorkwam op het menu van de boommarter; dit omdat hij in het muizendaljaar 2009 wel voldoende bosspitsmuizen waar had genomen. Voorts is het bekend dat bijvoorbeeld huiskatten spitsmuizen wel doden maar niet opeten.

Nitze (1998) noemt onder andere dat hij in noordelijk Duitsland bij 28 uitwerpselen, waarin de resten van zoogdieren werden aangetroffen, in drie ervan bosspitsmuis vaststelde en in één ervan dwergspitsmuis. Helldin (1999) onderzocht de cycli zoals muizensoorten die vertonen in midden-Zweden. Als er weinig muizen waren, liep de consumptie van spitsmuizen op, al blijft het totaal heel gering. (Precies het zelfde was al in 1993 door de Poolse groep van Zalewski gevonden). Ook Posluszny (2007) stelt vast dat spitsmuizen voorkomen in het dieet van marters en zowel bij de boom- als bij de steenmarter, maar de bijdrage is gering.

Conclusie: de boommarter eet spitsmuizen. Maar het zijn er niet veel.

Henri Wijsman

Literatuur

Nitze, M. Untersuchung zur Ernährungsbiologie des Baummarters (*Martes martes* L.) in Waldgebieten der Agrarlandschaft Südwest-Mecklenburgs. Beiträge zur Jagd- und Wildforschung 23 (1998) 193-218.

Helldin, J.-O. Diet, body condition and reproduction of Eurasian pine marten *Martes martes* during cycles in microtine density. Ecology 22 (1999) 324-336.

Posluszny, M., M. Pilot, J. Goszczynski & B. Gralak. Diet of sympatric pine marten (*Martes martes*) and stone marten (*Martes foina*) identified by genotyping of DNA from faeces. Ann. Zool. Fennici 44 (2007) 269-284.

Natuurmonumenten grenzend aan de Zwolse vaart. De nestbomen en de plaatsen met uitwerpselen, zijn weergegeven in de figuren 1 en 2.

3.3 Waterloorkundigbos

Ook in dit boscomplex heb ik gekeken naar holle bomen en bomen met oude roofvogelhorsten. Het bos oogt volwassen en heeft alles in zich om boommarters te kunnen herbergen, wat betreft de samenstelling en ouderdom van de bomen. Wat mogelijk van negatief invloed kan zijn geweest voor de boommarter, is de afname van het aantal broedende paartjes buizerds en haviken. Daarmee

zijn een hoop horsten de laatste jaren niet meer opgebouwd en verlaten geraakt en uiteindelijk verdwenen. Dit beperkt de mogelijkheden voor de boommarters om nestgelegenheid te vinden. Het Waterloorkundig bos was voorheen voor het publiek niet toegankelijk, sinds 2003 heeft Natuurmonumenten het gebied vrij gegeven voor publiek. De toenemende recreatiedruk kan een oorzaak zijn van de afname van het aantal broedende roofvogels. Overigens zijn er wel aanwijzingen dat boommarters dit gebied belopen, gezien de hoeveelheid keutels en prooiresten die er in 2009 gevonden zijn van boommarters.

3.4 Keutels en prooiresten

Zomerperiode

De keutels die in de zomerperiode werden gevonden bestonden overwegend uit resten van bosvruchten (braam, lijsterbes en vogelpest) aangevuld met resten van zangvogels (lijsterachtigen, mezen en vinken). Bos- en woelmuizen werden maar spaarzaam gevonden, wat mogelijk verband houdt met een zeer matige tot slechte muizenstand. In het afgelopen broedseizoen waren de horsten van de muizeneters (buiszards) in het Voorsterbos niet rijkelijk gevuld met jongen, om maar te zwijgen over de condities waarin de vogels verkeerden. De muizeneters hadden het landelijk zwaar te verduren, het Voorsterbos was hierin geen uitzondering. (Sovon broedvogelmonitoring Voorsterbos 2009, S. Deuzeman & W. van Manen).

Herfstperiode

De keutels in de periode vanaf september bevatten nog steeds resten van bosvruchten, welke spaarzaam waren aangevuld met bos- en woelmuizen en vogels. Ook werden af toe resten gevonden van torren en kevers, dit waren vooral de dek- en buikschilden (mestkever, spinnende watertor, aaskevers). Mogelijk zijn amfibieën een aanvulling op het menu geweest, er werden namelijk paddenhuidjes aangetroffen in een paar keutels. De gewone pad en bruine kikker zijn het gehele seizoen rijkelijk voorhanden geweest, deze dieren waren overal te vinden in het bos.

4. Plannen voor 2010 en verder

In 2010 worden de overige twee bosgebieden het Kadoelbos en het Voorsterbos (Zuid-West) tussen Leemringweg en Zwolse vaart geïnventariseerd. Hiervan zal ook komend seizoen een inventarisatierapport gemaakt worden.

Ze houden op met uiterst zeldzaam zijn

Henri Wijsman

1. Inleiding

Boommarters kenden we als zeldzame dieren die leefden op de Veluwe en Utrechtse Heuvelrug en in west-Drente/Oostelijk Friesland. Ze hebben zich kennelijk ook gevestigd in Flevoland en in de veengebieden (Messemaker en Wijsman 2008). Ik heb in 2004 in Gortel geopperd dat er waarschijnlijk in gebieden in Noorden en Oosten van het land best nog wat boommarters zouden kunnen voorkomen, dit gebaseerd op (zeer weinig) overreden exemplaren uit die streken. En zo langzamerhand is het daar echt op gaan lijken. Ja, ze komen daar voor, maar de aantallen zijn maar klein. In de Gelderse Vallei was een klein aantal slachtoffers in het verkeer bekend, maar toen we op uitwerpselen gingen letten, bleken ze in elk bosje te lopen. Dat kun je in steenmartergebieden, dus het noorden en oosten, niet doen!

2. Oostelijk Friesland:

Er zijn tal van oude zichtwaarnemingen, maar weinig gevallen van voortplanting. In het Blauwe Bos bij Haulerwijk en op de Slotplaats bij Bakkeveen waren nesten in 2007, 2008 en 2009. In 2009 werd bij Oosterwolde een boommarter overreden (bron: waarneming.nl).

Van het bos bij Beetsterzwaag, ook St Nyk en Boschoord in Drenthe, bestaan geen gegevens en uit het Oranjewoud is allang niets vernomen. Maar op de A6 door het Tjeukemeer werd een boommarter gevonden in 2007, tussen oostelijk Friesland, Kuinderbos en Gaasterland.

3. Gaasterland

Door Durk Jelle Venema zijn in 2008 en in 2009 twee nesten in bosuilkasten gevonden en jongen liepen ook los in het Rijster Bos. In 2009 werd een boommarter vastgesteld bij Elfbergen.

4. Hondsrug

Er zaten in 2008 en 2009 nesten bij Gieten en Borger, en ten noorden daarvan zijn weer boommarters vastgesteld zoals al vaker. Maar in 2008 vonden Aaldrik Pot en Silvan Puijman in boswachterij Schoonloo een nest en zowel in 2008 als 2009 werden er rond Exloo boommarters vastgesteld. Van het bos rondom Emmen heb ik nooit iets vernomen, noch van de terreinen rond Hooghalen, die oost en west Drenthe zouden kunnen verbinden. In Echten is wel gezocht, door Silvan Puijman. Er is een gerucht dat er een boommarter

is gezien. En Aaldrik Pot bericht van waarnemingen rondom Hooghalen (Heuvingerzand) en Westerbork. (Ja, hij noemt zelfs een serieuze waarneming uit Westerwolde, wat zou kunnen wijzen op een verbinding met Duitsland – maar bevestiging is nodig).

5. Salland

In Salland zijn door Daniel Tuitert een paar nestbomen gevonden in 2009, en in 2008 een nestboom en een jong; en dit boven op enige zichtwaarnemingen en foto's in een cameraval en verkeersslachtoffers. We kunnen concluderen dat langs de Vecht tussen Dalfsen en Hardenberg boommarters als standwild zitten.

Of er verbinding is met boommarters uit zuidelijk Salland is niet duidelijk, maar daar heeft Erwin van Maanen bij Diepenveen zowel aanwijzingen als een dood dier (2009) op de plek waar denkkelijk in 2007 ook al een boommarter verongelukt was (zie Aristocratische snuiters: de marters van de landgoederen benoorden Brummen, Oost-Veluwe 32 van deze MARTERPASSEN). Ook een dood dier in 2007 met gele keelvlak van Olst. En wellicht is er verband met het slachtoffer op de A1 bij Bathmen (2007), dat inderdaad een boommarter bleek.

6. Twente

In Twente is bij Denekamp in 2005 een boommarter aangereden, gevonden door boswachter G. Euverman die is opgefokt en daarna losgelaten in Springendal. Vervolgens is in 2006 bij Borne een kadaver gevonden en werd in 2009 bij Tubbergen een geloofwaardige zichtwaarneming gedaan. Zowel voor Twente als Salland geldt dat over de grens, volgens informatie verkregen door Daniel Tuitert, veel boommarters gesignaleerd zijn door jagers (Jägerschaft Lingen). Mark Zekhuis heeft in 2008 over de grens een dode boommarter van de weg gehaald bij Bad Bentheim en eerder eentje bij Lingen.

7. Achterhoek

Voor de Achterhoek verwijs ik naar Peter van der Leers studie, die een groep heeft geformeerd die daar met vijftientig fotovallen op jacht is naar waarnemingen (zie Onderzoek naar het voorkomen van de boommarter in de Achterhoek en de Liemers op pagina 40 in deze MARTERPASSEN). Ook bij Vorden zijn in 2008 enige veelbelovende marterwaarnemingen gedaan (André Westendorp).

Maar in dit gebied is de steenmarter niet dan moeizaam uit te sluiten. Wel zag boswachter Ellen ter Stege een verkeersslachtoffer op de N332 bij Laren met gelige bef. Hoe staat het bij Joppe? De laatste boommarter die nabij Montferland werd overreden was die van 1999 (A12).

8. Oost-Veluwe:

In dit gebied komen tegenwoordig steenmarters voor en wordt het dus opletten. In 2008 en 2009 was er voortplanting op Voorstonden, Leusveld, Leuvenheim en denkkelijk rondom Woudhuis: in 2008 werd een jong wijfje verkeersslachtoffer, voorts geruchten. In 2008 werd op de Empense en Tondense heide een boommarter gezien op vrijwel exact dezelfde locatie waar in 2004 een boommarter met jongen was gezien. In het bosgebied Klarenbeek, Appen, de Poll werd zowel in 2008 als in 2009 een groep jongen gesignaleerd. (Gietelo, Busslo). In 2008 een jonge man als verkeersslachtoffer bij Klarenbeek. In 2006 hoorden we bij geruchte van de (toevallige)vangst van een boommarter op landgoed de Poll. Enige beken bieden geleiding vanaf de Veluwe.

9. Elders:

Rond Grebbeberg/Laarsenberg bij Rhenen werd in 2007 een verkeersslachtoffer opgeraapt en werden in 2009 boommarters gezien, al is er nog geen voortplanting vastgesteld. Er zitten ook geregeld boommarters op en rond de Wageningse Berg. Beide plaatsen dus aan de Rijn. Over de Rijn werd bij Maurik (6 km van Amerongen) in 2008 een wijfje met sterk opgezwollen tepels overreden wat wijst op voortplanting. Wellicht bevatten de grienden van de kleigronden meer boommarters. Op oversteken van de Rijn wijst ook een verkeersslachtoffer veel oostelijker bij Bemmelen in 2008. In het westen worden nog steeds waarnemingen gemeld (inclusief voortplanting) van Robbenoord bij Wieringen van 2009 en 2008, ook in de omringende Wieringermeerpolder. In de duinen zijn ze gezien in 2008 en in 2009 bij Schoorl, Bakkum, Castricum, Bloemendaal, Amsterdamse Waterleiding Duinen, De Zilk bij Hillegom (dicht bij AWD), Vogelenzang; alsmede gevonden in Heerhugowaard (tien kilometer van de duinen) en in 2008 bij Meijendel bij Scheveningen. Alles wijst op permanente bewoning en uitzwerming. “Van Haag tot Helder” zoals Sim Broekhuizen het zei. (Ja, na de waarnemingen uit Amsterdam van 2004 en 2005 werd er misschien wederom een gezien in 2009).

In het diepe zuiden gaat het om zwervers uit Vlaanderen, en bij Vaals (2009) een enkele die

wel zwerver uit Duitsland zal zijn. Toch werd er in 2009 al een jong gesignaleerd bij Bergen op Zoom. Boven op dit alles komt de grote uitbreiding over de veengebieden (Messe-maker en Wijsman 2008). In Noordwest-Overijssel is de boommarter nu talrijk, en meermalen gezien in cameravallen. Voor recente waarnemingen uit de Vechtplassen zie elders in deze Marterpassen. In de Oude Venen bij Eernewoude hebben Marijke Drees en Jannie te Linde de oude gegevens opgepakt van nesten op een zolder in 1997 en 1998. In de tuin van dat huisje was indertijd een nestkast geplaatst en hierin zijn in maart een aantal uitwerpselen gevonden. Wel bewoning dus. Dit geeft weer reliëf aan een op zichzelf vage recente waarneming: mensen in de buurt klagen over overlast op hun zolder en denken dat het om marters ging. Eind augustus 2008 is er bij de Veenhoop (bij de Wijde Ee bij de Oude Venen) een boommarter gevonden is.

Al jarenlang worden er ieder jaar meer gevallen van voortplanting vastgesteld. Over 2009 was het 89, en dat ondanks het muizendaljaar en het gebrek aan duidelijke latrines. Vermoedelijk neemt dit aantal zo toe omdat steeds meer terreinen onderzocht worden. Op den duur zal het op de Veluwe onmogelijk worden om groepjes jongen aan bepaalde territoria toe te schrijven en zal daar een plafond worden bereikt. In separate kleine bossen is dat gemakkelijker. Permanente aanwezigheid wijst natuurlijk al op voortplanting.

10. Conclusies

Boommarters kunnen grote afstanden overbruggen. Dat er zich in Gaasterland boom-marters voortplanten betekent bijvoorbeeld dat ze daar via oostelijk Friesland gekomen zijn, waar je ze dus óók zou verwachten. Hier en daar zijn “witte” gebieden, waar voorkomen nog niet is vastgesteld. En tussen Salland en Drenthe zijn dat terreinen als IJhorst/Staphorst/Balkbrug, bos rond Havelte, de Eese. In Salland zou je ze verwachten in Nijendal en op de Sallandse heuvelrug. De oosthoek van Twente verdient nader onderzoek.

In de Achterhoek is voortplanting vastgesteld bij Winterswijk en mogelijk ook bij Hummeloo. Misschien waren de overreden boom-marters bij Aalten en bij Wehl, en het dier dat gezien is bij Wehl, op weg naar respectievelijk Hummeloo en Bergher Bos, en wijst de dode marter van Laren naar het Vordense bosgebied. Naar analogie van het heggelandschap van de Gelderse Vallei zou je meer boom-marters verwachten. De Vallei heeft echter een “achterland” aan twee kanten, grote

marterbossen. De Achterhoek wordt door de barrière van IJssel en N348 gescheiden van de Veluwe. In de grootste bosgebieden, rond Vorden, rond Hummelo en het Bergher Bos kunnen wellicht cameravallen opheldering brengen en rond Winterswijk lijkt de situatie niet te veranderen. Na 1999 is er in en om de Montferland geen boom-marter meer vastgesteld.

Erwin van Maanen wijst op een artikel van Balestrieri en anderen (2009) waarin blijkt dat boom-marters in de Povlakte het cultuurlandschap en daarmee het steenmarterbiotoop binnendringen. Ook in nog meer veengebieden zouden cameravallen licht kunnen werpen op de populatieomvang. Uitbreiding in de Betuwe zou een spannend onderzoek rechtvaardigen. In Noord-Holland is ons dier permanent te vinden. Dat zich in Vlaanderen boom-marters weten te handhaven is een groot

wonder, maar het lukt ze (lees Zoogdier 20 (2): 14-17). Blijkbaar kunnen boom-marters met een minimum aan genetische uitwisseling en armoe aan bosgebieden stand houden. En dus is het niet vreemd als er (veel) meer Nederlandse streken bewoond blijken dan men vroeger dacht. De landelijke aantallen stijgen daardoor, maar als ik het goed aanvoel is de dichtheid in de periferie geringer dan in de centrale gebieden, waar zich overigens nu eenmaal meer grote aaneengesloten stukken natuur bevinden.

Literatuur

Messemaker en Wijsman, De Levende Natuur 109 (4) 155-157; juli 2008.

Balestrieri, A. et al. Range expansion of the pine marten (*Martes martes*) in an agricultural landscape matrix (NW Italy). *Mammalian Biology*.

Aristocratische snuiters: de marters van de landgoederen benoorden Brummen, Oost-Veluwe

Erwin van Maanen

1. Nieuw terrein

Na eniger jaren Vilmar Dijkstra geassisteerd te hebben in een deel van zijn onderzoeksgebied op de Veluwezoom en met oog op de dreigende energiecrisis, was ik toe aan een eigen onderzoeksgebied dicht bij huis (Diepenveen). Hiervoor benaderde ik begin 2009 Henri Wijsman en hij wees mij op de landgoederen Het Leusveld en Voorstonden. Deze gebieden werden tot enkele jaren terug nog bekeken door Ad van Rosendaal, Dick Klees en Peter van der Leer, maar vormden een lacune in het verspreidingsonderzoek. Het bood mij een kans tot verdieping in de *zen* van het boom-marteronderzoek. Dit was namelijk nieuw terrein voor mij, waar allereerst potentiële nestbomen (holtebomen) systematisch, volgens de standaard WBN-methodiek, in kaart moeten worden gebracht en waar gevoel voor het terrein met zijn hoeken en gaten moet worden verkregen. Een vergunning om op deze fraaie landgoederen al speurend naar boom-marters te mogen banjeren was bij de eigenaar en beheerder, Natuurmonumenten, snel geregeld. Rob Vermeulen van de beheereenheid Oost-Veluwe was tevens enthousiast bij mijn idee om ook integraal de kleine marterachtigen (wezel, hermelijn en bunzing) in het gebied te gaan belichten en daarvoor een pilotonderzoek voor een monitoring op te zetten.

2. Kenschets onderzoeksgebied

De landgoederen liggen in de zuidelijke IJsselvallei tussen het Veluwemassief en de IJssel, net ten oosten van Eerbeek (gemeente Brummen). Het Leusveld (195 ha) ligt op een zandrug tussen de Rhienderense en Oekense Beek. Het gebied bestaat uit een schakering van bos, (deels bloemrijke) graslanden, akkertjes, paden en wateren (grachten, vijvers en sloten). De bossamenstelling is loofbos, gemengd bos en naaldhoutpercelen. Een deel van het bos is doorgeschooten eikenhakhout op rabatten. Het gebied was vroeger nat door lokale en regionale grondwaterstromen, maar tegenwoordig onderhevig aan verdroging. Vooral het bos rondom het landhuis en centraal in het gebied heeft een parkachtig karakter met fraaie oude bomen, coniferen en rododendrons. Langs de lanen en in de verspreide beukenvakken staan veel oude beuken met spechten- of rottingsgaten, die verblijfplaatsen aan boom-marters en aan andere dieren, zoals vleermuizen, kunnen bieden. Zowel zwarte als groene spechten broeden in het gebied. Rondom het bos, tussen de dorpen en zowel extensieve als intensieve landbouwgronden en veehouderijen, is het oorspronkelijke kleinschalige cultuurlandschap nog tamelijk goed behouden met elementen als houtwallen, doornheggen, (bloemrijke) graslandjes, bosjes en kwelrijke sloten.

Foto 1 *Het moertje boommarter in de nestboom op Het Leusveld, nog grotendeels in haar doffe wintervacht, 4 mei 2009 (Foto: Erwin van Maanen).*

Foto 3 *Het moertje boommarter op Het Leusveld hing rond de middag enkele minuten ontspannen uit de boom om even polshoogte te nemen van de omgeving, 12 mei 2009 (Foto: Erwin van Maanen).*

Foto 2 *Moertje boommarter op haar latrine, eerst even snuffelend aan een paar keutels voordat ze snel een drol erbij deponeerde. Het Leusveld, 4 mei 2009 (Foto: Erwin van Maanen).*

Het eeuwenoude landgoed (Havezathe) Voorstonden (205 ha) lijkt in veel opzichten op Het Leusveld, maar is imposanter, met in de kern parkbos, tuinen, bloemrijke graslanden, en statige monumentale bomen waaronder rode beuk en mammoetbomen of sequoiadendrons (waaronder de dikste in Nederland, aangeplant in 1872). Het landgoed is deels in Franse en Engelse landschapsstijl aangelegd en zal binnenkort volgens een zogenoemd ‘kamermodel’ heringericht worden, samen met verbeteringen in de waterhuishouding (Integraal Herstelplan Landgoed Voorstonden). Naast de boommarker komen in het totaal van beide gebieden ook andere bijzondere natuur-

waarden voor, waaronder met name enkele zeldzame planten, kleine ijsvogelvlinder, kamsalamander, knoflookpad, ringslang, 8 soorten vleermuizen en diverse vogelsoorten (o.a. Wespendief). Beide landgoederen zijn beschermde Natura 2000-gebieden.

Al meer dan een decennium lang zijn boommarkers op beide landgoederen bijna jaarlijks gevolgd. Alle bekende waarnemingen en die voor andere natuurterreinen met een mogelijke relatie in de omgeving zijn opgesomd in Tabel 1 en in Figuur 1.

Tabel 1 *Overzicht boommarkerwaarnemingen Oost-Veluwe 1995-2009.*

Gebied	Jaar	Bron	Bijzonderheden
Leuvenheim	1995	Dick Klees & Peter v/d Leer	Nestboom
Leuvenheim	1996	Dick Klees & Peter v/d Leer	Nestboom
Leuvenheim	1997	Dick Klees & Peter v/d Leer	Nestboom
Voorstonden	1997	Onbekend	Jongen gezien
Voorstonden	1998	Onbekend	Verkeersslachtoffer (♂) op weg bij het landgoed
Het Leusveld	1999	Beheerrapport Natuurmonumenten/ Ad van Roosendaal	Twee jongen
Het Leusveld	2000	Beheerrapport Natuurmonumenten/ Ad van Roosendaal	Geen nestboom gevonden, maar wel 4 jongen gezien
Het Leusveld	2001	Dick Klees/WBN Nieuwbrief	Resp. eik met latrine en vermelding nestboom
Leuvenheim	2002	Onbekend	Nestboom; 3 jongen
Het Leusveld	2003	Dick Klees	Bekende nestbomen niet bewoond
Empese & Tondense Heide	2004	Onbekend	Adult met twee jongen
Leusveld	2004	Remko Vriens/Natuurdatabank NM	Zichtwaarneming (1 dier)
Het Leusveld	2005	Ad van Roosendaal	Enkel spoor (keutel); geen nestboom
Voorstonden	2005	Ad van Roosendaal	Enkel spoor (keutel); geen nestboom
Leuvenheim	2005	Ad van Roosendaal	Enkel spoor (keutel); geen nestboom
Leusveld	2005	Remko Vriens/Natuurdatabank NM	Zichtwaarneming (1 dier)
Brummen	2006	Waarneming.nl	Marter met ‘oranje keelvlak’ die appels kwam eten in een tuin
Het Leusveld	2006	Remko Vriens/Natuurdatabank NM	Zichtwaarneming (1 dier)
Tonden	2007	A. van Heerden	Marter gezien langs de Hoevesteeg; verwarring met steenmarter mogelijk
Het Leusveld	2007	Remko Vriens/Natuurdatabank NM	Aangereden en versuft dier langs de Rhienderensestraat, centraal Leusveld; werd bij vondst meteen weer actief en ging ervandoor
Leuvenheim	2008	Onbekend via Job Bakker	Verkeersslachtoffer (matje) op de Arnhemseweg 02/03
Het Leusveld	2008	Wandelaar	Marter in een boom bij de nestboom van 2009
Brummen	2008	Ellen Gerritsen	Marter bij de Leuvenheimse Beek op 14/6
Eerbeek, Hallse Hul	2009	Jyri van der Drift/Waarneming.nl	Zichtwaarneming op 24/5
Leuvenheim	2008	Dick Klees & Peter v/d Leer	Vier jongen in dezelfde boom als 1995
Leuvenheim	2009	Valwildregeling/Sim Broekhuizen	Verkeersslachtoffer (♂) op de Arnhemseweg op 03/03
Het Leusveld	2009	Remko Vriens	Drietal jonge boommarkers in het bos op 29/7; vermoedelijk ook krijsende marters in de schuur bij het landhuis
Leuvenheim	2008	W.J. Huis/Harrie van Diepen	Verkeersslachtoffer (♂), N348 (hp 18,5) op 19/8

Gebied	Jaar	Bron	Bijzonderheden
Leuvenheim	2009	Ad van Rosendaal	Nestboom
Het Leusveld	2009	Erwin van Maanen	Nestboom; diverse sporen
Voorstonden	2009	Erwin van Maanen	Vermoedelijke verblijfplaats in een beuk met veel keutels aan de voet; elders enkele sporen
Tonden	2009	Harrie Oosting/Sim Broekhuizen	Verkeersslachtoffer (subadult ♂) op weg 1,5 ten noorden van Voorstonden

3. Eerste fase van het onderzoek

Ik ben op 23 april 2009 begonnen met het intekenen van potentiële boomarterbomen, eerst concentrerend op de parkbossen en later vooralsnog globaal de minder geschikt ogende terreindelen. Tot dusver zijn dat voor Het Leusveld en Voorstonden respectievelijk 13 en 18 bomen. Bij de eerste intekenronde was het in beide gebieden raak.

Op Voorstonden vond ik een royale flatbeuk met een viertal gaten. Aan de voet lagen veel keutels, geen enkele verse maar al enkele weken tot maanden oud.

Op Het Leusveld had ik tijdens de eerste oriënterende ronde ten westen van het landhuis al wat martersporen gevonden, in de vorm van een paar afgebeten duivenveren rond een beuk, en een aantal oude keutels aan de basis van een dode eik. Daarna, tijdens de eerste intekenronde, trof ik eigenlijk bij toeval een bewoonde boom. Dit was een Amerikaanse eik aan de rand van het bos. De kroon van de eik is op circa tien meter hoogte afgeknapt met een holte bovenin. Twee toegangsgaten bevinden zich op veerig centimeter onder de breuk. Eerst had ik deze boom geïnspecteerd, maar zonder direct aanwezigheidssporen te vinden ben ik verder gegaan. Ik vergat toen mijn notitieboekje en bij het later op de ochtend ophalen kwam ik oog in oog te staan met een boomarter in de top van de boom (zie omslagfoto op pagina 2 van deze MARTERPASSEN). De boom was dus wel degelijk bewoond en uit nadere inspectie bleek dat er een flinke hoop met keutels (latrine) ver van de stam op een zijtak boven een greppel lag, en daarin vielen een paar gevallen keutels niet op.

De langrechte tak, met latrine op driekwart van de stam, zat ongeveer twee meter onder de holte die gebruikt werd als entree. Deze boom was, vanwege veiligheid, op de kaplijst gezet en is nu dus gered. De boom was eerder, toen het nog een kroon had, een verblijfplaats voor rosse vleermuizen. Vervolgens ben ik de holtebomen met duidelijke bewoningssporen gaan volgen en de andere ogenschijnlijk geschikte holtebomen regelmatig, samen met markante plekken als paden en

omgevallen bomen, gaan nalopen op aanvullende sporen. Maar die vond ik, vreemd genoeg, amper.

4. Voortplanting boomarter op Het Leusveld

Op 4 mei ben ik met mijn camera in de aanslag de boomarterboom op Het Leusveld tussen 06.30-14.00 uur gaan observeren. Om 07.30 klonk de boomarter razendsnel uit de bovenste van de twee gaten naar de latrine, rook even aan een losliggende keutel en deed toen snel zijn behoefte op de grote hoop, om daarna in zijn hol terug te snellen (zie Foto 1 en 2). Om 11.30 uur hing het dier nonchalant uit het gat en keek zo'n tien minuten rond. Een uurtje later, net nadat een paar wandelende en luid kwebbelende dames voorbijkwamen, hing de boomarter weer even nieuwsgierig en ontspannen naar buiten. Deze belangstelling in passanten schijnt bij veel boomarters gewoon te zijn (mededeling Henri Wijsman). De teek op zijn kop was toen nog goed te zien.

Op 12 mei hing het dier – nu al flink in de rui – om 11.30 weer een tijd lang naar buiten te kijken (zie Foto 3). De teek was weg. Uit andere foto's blijkt dat het een moertje met gezwollen tepels betrof. Echter, het bleek nadien moeilijk om succesvolle voortplanting aan te tonen. Henri Wijsman kwam op 18 mei met zijn boomcamera helpen inspecteren. We konden geen jongen zien of horen, maar dat was wellicht te wijten aan de gelaagdheid in de holteboom, door een schot tussen de open holte in de top en een holte daaronder. Vanaf begin juni ben ik nog een aantal ochtenden en middagen wezen posten, maar zag of hoorde geen marters in en bij de boom; dus uiteindelijk ook niet de jongen waar ik op hoopte. Wel lagen er resten van een jonge gaai en een merel onder de boom (zie Foto 4). Ook leek de latrine op de lange tak nog in gebruik te zijn.

Begin juli heb ik twee fotovallen van het merk Moultrie ingezet als poging om een familie boomarters elders in het terrein te onderschepen; later ook op Voorstonden. De camera's zijn twee maal een week lang op verschillende plekken in het bos opgesteld. Ik gebruikte een meermaals doorprikt blikje sardines in olie als lokaas, vastgeschroefd op een stam. Dat druïpt lekker en gaat aanlokkelijk stinken. In de eerste sessie werd tot

mijn verbazing geen boommarter geregistreerd, maar op twee verschillende plekken één en dezelfde steenmarter (zie foto). In 2008 werd al een verongelukte steenmarter langs de Rhienderensestraat ten zuiden van het oostdeel van Het Leusveld gevonden (mededeling Rob Vermeulen). Dit geeft wederom aan, ook aan de hand van waarnemingen op Oost Veluwe door anderen in voorgaande jaren (mededeling Vilmar Dijkstra), dat steenmarters zich permanent op eigen kracht en mogelijk ook geholpen door uitzetting of per ongeluk meeliften aan de westkant van de IJssel hebben gevestigd. Tevens is dit weer een aanwijzing dat steenmarters tegenwoordig naast hun veelvuldig voorkomen in stedelijk gebied, nog steeds in (kleinere) bossen van kleinschalig cultuurlandschap kunnen worden aangetroffen, zoals ook elders in Nederland is waargenomen (o.a. door Hans Kleef in het Drents Friese Wold en door mijzelf rond Deventer). Het lijkt erop dat samenleving van steenmarter en boommarter mogelijk is, hoewel bij mij geen onderzoek bekend is dat concurrentie voor voedsel en leefplekken

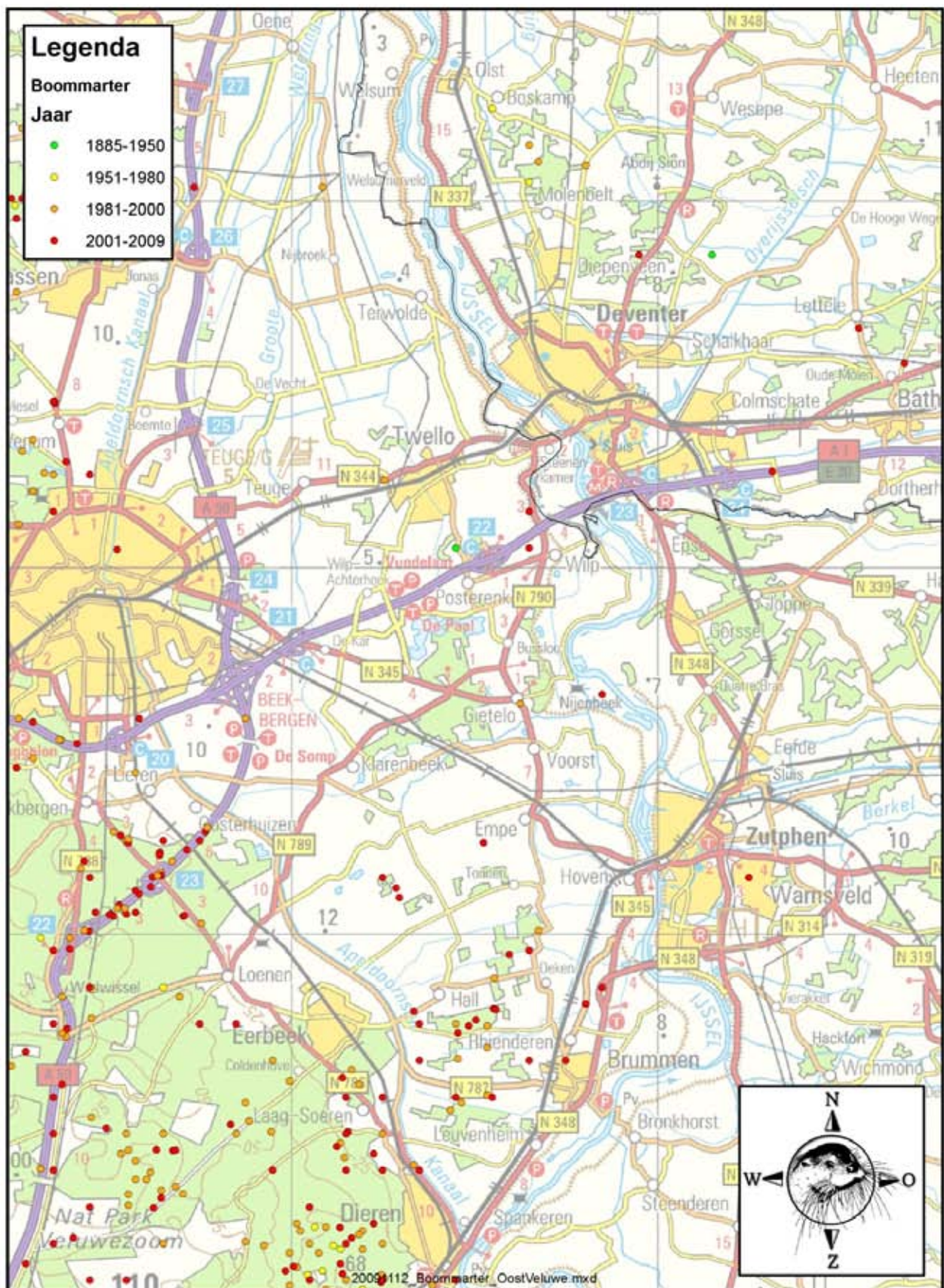
Foto 4 *Mogelijk subtiele sporen van een (boom)marter: twee bij de spoel afgebeten veren van een gaai in een boomholte. Onder de boom een paar oude keutels. Het Leusveld, juni 2009 (Foto: Erwin van Maanen).*

compleet uitsluit. De aanwezigheid van beide soorten in het gebied bemoeilijkt hun onderscheid op basis van sporenonderzoek. Het gebruik van camera's en nog stringenter observeren worden in dit geval van belang. Leuk is te vermelden dat de fotovallen verder nog een tweetal dassen, een broodmagere vos en enkele reeën vastlegde.

Elders in het terrein heb ik weinig boommarter-sporen kunnen vaststellen, behalve oude keutels en bij de spoel afgebeten pennen van een gaai die uit een boomholte staken, vlakbij een nestboom uit 1999. Maar ook hier geen verdere opbouw van nieuwe sporen. Op 29 juli zag Remko Vriens van Natuurmonumenten – die volgens zeggen steenmarter en boommarter goed van elkaar kan onderscheiden – in Het Leusveld drie juveniele boommarters bij elkaar op een pad. Al met al is het volgens Henri Wijsman aannemelijk dat er een poging tot voortplanting van boommarters op Het Leusveld heeft plaatsgevonden. De aansleep van prooi naar de nestboom is een zekere indicator dat er jongen waren. Doorgaans vertelde een wandelaar dat hij vorige zomer bij de vermoedelijke nestboom een boommarter had gezien, zodat er mogelijk toen ook voortplanting plaatsvond.

5. Voortplanting boommarter op Voorstonden

De boommarters in het parkbos van Voorstonden bleken tot dusver moeilijk vast te leggen. De flatbeuk met opvallend veel oude keutels aan de voet leverde ondanks uren posten in de namiddag tot het donker worden geen zichtwaarnemingen op en er kwamen geen verse keutels bij. Wellicht was de boom van betekenis als winterverblijfplaats en stond de nestboom toch elders in het bos, of was er iets met de bewoner gebeurd? Het nazoeken van de andere holtebomen leverde geen enkel spoor op. Twee weken lang zijn in juli twee fotovallen in het bos vlakbij de boom met keutels opgesteld om boommarters gelokt met visolie te registreren. Op 25 juli lag er bij het blikje sardines, dat op een gedeeltelijk omgevallen boom op anderhalve meter hoogte was bevestigd en toen flink stonk (ook aanlokkelijk voor aaskevers), een marterkeutel! De camera was om 09.27 uur met flits afgegaan, maar liet helaas een geheel flets beeld zien, waaruit niets viel op te maken. De keutel, met de resten van loopkevers (waaronder een schallebijter) en amper gevuld met muizenhaar, was al deels weggespoeld door de zware regens in die tijd. Verder vond ik vlak bij de voorgenoemde fotolocatie nog een marterkeutel bij een hol in de grond. Het laat allemaal raden of er überhaupt voortplantende boommarters (of was het steenmarter?) op Voorstonden aanwezig waren of dat deze simpelweg

Figuur 1 Overzicht van waarnemingen en vondsten van boommarters in de IJsselvallei en oostzijde van de Veluwe tussen 1885-2009 (bron: De Zoogdiervereniging). Een doodsvondst van een boomarter bij Bussloo in september 2009 staat nog niet op deze kaart, evenals het verkeersslachtoffer bij Tonden.

over het hoofd zijn gezien en volgend jaar bij verder en grondiger doorkammen van het gebied wel gevonden kunnen worden.

6. Verkeerslachtoffers

In het voorjaar van 2009 werd langs Rhienderensestraat direct bezuiden het centrale deel van Het Leusveld een dode marter gezien en bij Natuurmonumenten gemeld. Deze was echter bij het ophalen verdwenen en staat dus nu alleen als ‘marter’ te boek. In 2007 vond Remko Vriens op dezelfde locatie een versuifte, net aangereiden boommarter, die zich snel herstelde en er vandoor ging. In 2008 en oostelijker langs de Rhienderensestraat werd snelverkeer een steenmarter noodlottig. Dit wegtraject kan vrijwel zeker als blackspot voor marterachtigen worden aangemerkt. Op de locatie waar beide boommarters werden aangereiden staat het bos tot aan de weg en aan de overzijde loopt een pad naar een poel in een weiland.

Verder opmerkelijk voor dit jaar en in verband met Voorstonden, is dat Sim Broekhuizen op 12 augustus na melding van jachtopzichter Harrie Oosting een dode boommarter van de Hoevesteeg raapte bij Tonden, anderhalve kilometer ten noorden van het landgoed; eveneens een weg met een 60 km/uur-limiet. Het bleek een jong mannetje te zijn, geboren in 2008 en dat nog geen sperma produceerde. Het nabijgelegen Sterrebos, als mogelijke verblijfplaats, wordt daarom in 2010 aan het onderzoeksgebied toegevoegd.

Ook op de Arnhemseweg bij Leuvenheim werden in 2008 en 2009 boommarters overreden, beiden begin maart. In 2009 betrof het een mannetje dat door Sim Broekhuizen naar Alterra is gebracht. Snelheidsovertreding over de kleine landwegen rondom de onderhavige bosgebieden veroorzaakt een relatief hoog aantal verkeerslachtoffers onder marterachtigen en blijktbaar is de zestig km per uur limiet onvoldoende om dat te voorkomen. Ook amfibieën hebben hier te lijden van verkeer. Natuurmonumenten heeft al aan de betrokken gemeente voorgesteld om het traject van de Rhienderensestraat bezuiden Het Leusveld als 30-km zone in te stellen. Bij duidelijke blackspots kan dit nog effectiever worden gemaakt met het aanbrengen van reliëf (ribbels) in de weg, met een zeker snelheidsremmend en wildwaarschuwend effect.

7. Andere marterachtigen

Naast boommarter, steenmarter en das werd ook de wezel aangetroffen. In juli werd door Rob Vermeulen en mijzelf bij een toevallig treffen langs de Voorsterweg bij Voorstonden het volgen-de

schouwspel waargenomen. Een wezelmoertje met haar vier jongen probeerde de weg over te steken. Twee van de jongen bleven achter en het moederdier probeerde ze herhaaldelijk over te halen door heen en weer te rennen, maar werd daarin regelmatig verstoord door auto's. Uiteindelijk werd de familie herenigd. Dit liet zien dat een smalle landweg met regelmatig verkeer een behoorlijke barrière voor deze kleine dieren kan zijn.

Het feit dat er in het onderzoeksgebied ten minste één soort van de drie kleine marterachtigen voorkomt nodigt uit tot verder onderzoek. Deze soortgroep is tamelijk obscuur en is in Nederland momenteel sterk onderbelicht, ondanks de recente Rode Lijststatus voor hermelijn en wezel, en bezorgdheid over de bunzing. Er zijn amper actuele gegevens die kunnen onderbouwen of het goed, stabiel of slecht gaat met de drie soorten in een steeds verder intensiverend Nederland. De opzet van verspreidingsonderzoek en een monitoring voor deze soorten wordt momenteel door de Werkgroep Kleine Marterachtigen van de Zoogdiervereniging onderzocht. Daarvoor zal de aandacht in eerste instantie uitgaan naar de aan- of afwezigheid van hermelijn-wezel in diverse (referentie)gebieden met relatief gemakkelijk gebruik van sporenbuizen. Doorgaans is onderzoek naar kleine marterachtigen door hun biologische en ecologische complexiteiten (o.a. de invloed van muizencycli) beslist geen sinecure.

Een veelheid aan o.a. grillige bosranden, bosstruweel, bossuccessie in verschillende stadia, dichte ondergroei, greppels of sloten, kreupel hout, ruigten en ruige graslanden, takkenrillen en holen, waardoor mede een hoog aanbod aan (woelmuisen), is namelijk van groot belang als habitat voor kleine marterachtigen.

Voor wat betreft de terreineigenschappen van de onderhavige landgoederen, met hun lange bosranden, veel min of meer geleidelijke overgangen van bos naar grasland en de aanleg van structuren (vooral takkenrillen), ziet het er voor de kleine snuiters daar nog gunstig uit.

8. Conclusie en ideeën volgende fase onderzoek

Het voorkomen en voortplanten van boommarters in de kleine verspreide bosgebieden benoorden Brummen is al meer dan een decennium lang bekend. Monitoring van deze subpopulaties is interessant in verband met de dynamiek van subpopulaties binnen een metapopulatie. Elk landgoed kan waarschijnlijk niet meer dan een paartje

Foto 6 Steenmarter vastgelegd met een fotoval op 7 juli 2009 (22.00 uur), op steenworpafstand van de boommarterboom op Het Leusveld. Hetzelfde dier kwam op 15 juli ergens anders in het bos nog een keer op de foto en is vermoedelijk resident in het gebied. (Foto: Erwin van Maanen).

Foto 6 Overstekend wezelmoertje met één van haar jongen (een mannetje) op de Voorsterweg bij Landgoed Voorstonden, 21 juli 2009 (Foto: Erwin van Maanen).

boommarters met tijdelijk enkele nakomelingen onderhouden, en concurrentie met andere roofdieren kan er gezien de kleine omvang van de bossen aanzienlijk zijn, tenzij het kleinschalige landschap er omheen ook wordt benut. De kans op sporadisch 'lokaal' uitsterven in kleine min of meer geïsoleerde bossen in cultuurlandschappen is tamelijk hoog te verwachten, o.a. door verkeersterfte. In de onderhavige situatie wordt rekolonisatie van de landgoederen door boommarters vanuit de Veluwe en uit het oosten mogelijk bemoeilijkt door barrières als de IJssel en het Apeldoorns Kanaal, tenzij de dieren goed kunnen zwemmen of van de bruggen gebruik maken. Dat er mogelijk uitwisseling van dieren van de Veluwe met de Achterhoek plaatsvindt is al

Foto 7 Wezelmoertje met trillend gepiep op zoek naar haar achtergebleven twee jongen langs de Voorsterweg bij landgoed Voorstonden, 21 juli 2009 (Foto: Erwin van Maanen).

bekend (mededeling Job Bakker) op basis van genetische analyse van een dier onlangs gevonden bij Wehl. Het verzamelen van keutels voor DNA-analyse kan nuttig zijn om meer te weten te komen over de populatiedynamiek in kleinschalige landschappen omgeven door barrières en 'mortality sinks'

De volgende fase van mijn onderzoek zal een intensivering inhouden, waarin nog beter en gericht zal worden gekeken naar verblijfplaatsen en terreingebruik van de marterachtigen in het gebied en ook in relatie met populaties verder in de IJsselvallei, Veluwe en de Achterhoek-Liemers, in samenwerking met Peter van der Leer e.a. Dit hopelijk met gebruik van meer en betere fotovallen, waarmee bijvoorbeeld mogelijk ook informatie kan worden verkregen over wat de boommartermannen zoal doen en waar ze zich ophouden.

Voor de kleine marterachtigen wordt het gebruik van sporenbuizen getoetst. Tevens valt van de mogelijke interacties tussen de in het gebied voorkomende marterachtigen (zeker das, boommarter, steenmarter en wezel, wellicht ook bunzing en hermelijn) mogelijk nog wat te leren. De eerste resultaten zijn wat dat betreft aanmoedigend.

9. Dankwoord

Met dank aan Vilmar Dijkstra (lessen in de *zen* van het boommarteronderzoek); Henri Wijsman (idem dito en boommartergeschiedenis van Oost Veluwe); Rob Vermeulen (Natuurmonumenten Oost-Veluwe, toestemming en ondersteuning); Dick Klees, Peter van der Leer, Ad van Rosendaal en

Job Bakker (boommartergeschiedenis van het onderzoeksgebied en de situatie op Leuvenheim); Mark Zekhuis (Landschap Overijssel, uitleen cameravallen); en aan Sil Westra van de Zoogdiervereniging voor het vervaardigen van de overzichtskaart boommarterwaarnemingen Oost Veluwe.

Onderzoek naar het voorkomen van de boommarter in de Achterhoek en de Liemers

Sim Broekhuizen

1. Vragen

Af en toe wordt er een boommarter in de regio Achterhoek en Liemers waargenomen. Soms levend, soms als verkeersslachtoffer. Steeds rijst dan weer de vraag waar zo'n dier vandaan komt. Gaat het om zwervers, of is er toch sprake van een obscure, ijle regionale populatie? En als het om zwervers gaat, waar komen die dan vandaan? Van de Veluwe of - vooral wat betreft het oostelijke deel van de Achterhoek - uit het aangrenzende deel van Duitsland? En hoe staat het eigenlijk met de boommarterstand in dat aangrenzende deel van Duitsland?

Het waren dit soort vragen waar Peter van der Leer graag een antwoord op wilde vinden.

2. Peter's conglomeraat

Wie Peter kent, weet dat hij een gave bezit om mensen rond een thema bijeen te brengen. In dit geval nodigde hij op 24 oktober 2008 een aantal terreinbeheerders en bekenden uit waarvan hij wist dat ze belangstelling voor boommarters hadden. Het doel was om eens te overleggen hoe zijn vragen tot een antwoord konden worden gebracht. Dat leidde al gelijk tot het opstellen van een redelijk ambitieus actieplan, waarin sprake was van inventariseren door middel van het ophangen van nestkasten, cameravallen en haarvallen. Verzamelde haren zouden zowel via microscopisch onderzoek als DNA-onderzoek moeten worden gede-termineerd. Verder diende er een onderzoek te komen naar de actuele en nodige verbindingzones tussen potentiële leefgebieden. In het actieplan werden gelijk taken en (nog niet aanwezig) materieel toegedeeld en een begroting opgesteld, inclusief sponsoropties.

3. Projectgroep Boommarteronderzoek Achterhoek/Liemers

Peter weet dat leuke initiatieven snel verzanden als de mensen niet regelmatig aan de jas worden

getrokken en tot betrokkenheid worden geprikkeld. Ze lid maken van een werk- of projectgroep is daarvoor een geëigend middel. Het moest in ieder geval wel een **werk**groep zijn. Om geen energie te verspillen aan structurerende zaken als reglementen, lag aansluiting bij de Werkgroep Boommarter Nederland (WBN) voor de hand. Inmiddels had Peter alle gemeenten in de Achterhoek en de Liemers aangeschreven om subsidie te verlenen voor het aanschaffen van fotovallen. Dat resulteerde in bijdragen van de gemeenten Doetinchem, Duiven en Zevenaar. Samen met een royale bijdrage van de WBN van duizend euro was dat goed voor de aanschaf van zes werkende fotovallen plus benodigd materiaal. Daarnaast zouden ook Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer zich beijveren om met eigen fotovallen in hun terreinen te speuren naar de aanwezigheid van boommarters.

4. Bijeenkomsten, Nieuwsbrieven en Website

De betrokkenheid van de leden van de projectgroep wordt bevorderd door het regelmatig beleggen van een bijeenkomst waarbij een ieder verslag doet van zijn ervaringen en waarop de plannen worden geëvalueerd. De leden krijgen ook regelmatig een Nieuwsbrief toegestuurd, terwijl gedacht wordt aan een digitale nieuwsbrief voor - beoogde - belangstellenden. Zolang er wat te melden valt, werkt dat goed. Ook is er informatie over de projectgroep toegevoegd aan de website van de WBN.

5. Eerste resultaten

Het was een enorme opsteker dat al in juni 2009 ten oosten van Winterswijk met een fotoval een boommarter werd gefotografeerd (zie Foto 1). Echt beginner geluk, naar later bleek. Daarnaast werd ook door Staatsbosbeheer met een fotoval een boommarter gefotografeerd op de Hoge Linie bij Doesburg. Zoiets geeft moed en motivatie. Wat ook van groot belang blijkt is het informatienet-

werk dat via de leden van de projectgroep tot stand komt. Mede hierdoor kon in 2009 materiaal van twee verkeersslachtoffers (onder Lichtenvoorde en onder Wehl) worden verzameld voor DNA-onderzoek en kwam nog een foto beschikbaar van een verkeersslachtoffer uit 2007 (bij Laag Keppel). Ook werd door een particulier een boommarter gefotografeerd in zijn kippenhoek bij Eibergen. Daarnaast werd door leden van de Zoogdierwerkgroep IVN De Oude IJsselstreek (ook vertegenwoordigd in de werkgroep), in een bosgebied tussen Hummelo en Doetinchem, bij een 'flatbeuk' een marterlatrine gevonden. Deze leden hadden daags daarvoor een eendaagse cursus boommarterinventarisatie door Chris Achterberg gevolgd. Zekerheid dat het hier om een latrine van een boommarter gaat is er nog niet, maar de zaak wordt in de gaten gehouden.

Foto 1 Boommarter gefotografeerd met een cameraval (Foto: Peter van Leer).

Al met al wordt langzaam duidelijk dat er in de Achterhoek méér zit dan alleen maar een incidenteel zwervend dier. Dat is om zijn minst bemoedigend.

Zeven jaar boommarters inventariseren op De Hoge Veluwe

Olga van der Klis

1. Inleiding

In 2003 hebben Rick van Kesteren en Jan Snoijink de boommarterinventarisatie in Het Nationale Park De Hoge Veluwe opgestart. Op aanwijzing van Henri Wijsman zijn een paar gebieden uitgezocht om mee te beginnen. Gelukkig zijn hier twee nestbomen uit gekomen: goed voor de motivatie om door te gaan. Er zijn in de jaren daarna wat wisselingen geweest van waarnemers. Sinds 2007 wordt er gezocht door Rick van Kesteren, Olga van der Klis en René van Lopik. In dit artikel worden de resultaten van de afgelopen zeven jaar besproken.

6. Samenwerking met Alterra

Formele samenwerking met het onderzoeksinstituut Alterra in Wageningen is er niet, maar door interesse van verschillende (oud)medewerkers van het instituut worden wel aanvullende gegevens verkregen. Zo werden de verzamelde verkeersslachtoffers nader onderzocht en kon weefsel van het slachtoffer dat onder Wehl was gevonden al worden meegenomen bij een onderzoek naar genetische verwantschap van boommarters van buiten de drie Nederlandse kernpopulaties Veluwe, Utrechtse Heuvelrug en het Drents-Friesche Wold met die drie kernpopulaties. De uitkomst was dat de Wehlse boommarter het meest verwant was met de dieren van de Veluwe. We zijn benieuwd of dat ook voor het dier bij Lichtenvoorde geldt.

7. Toekomstplannen

- Naast de inzet van meer fotovallen wordt geëxperimenteerd met haarvallen.
- Ervaring in het onderscheiden van steen- en boommarterharen zal worden opgebouwd.
- Gezocht zal worden naar fondsen om DNA-onderzoek aan (boom)marterweefsel en -haren te laten doen.
- Geprobeerd zal worden contacten te leggen met preparateurs in het aan de Achterhoek grenzende gebied in Duitsland.
- Er zullen in meer terreinen fotovallen worden geplaatst, ook in Montferland.

Daarnaast zal natuurlijk worden voortgegaan met het informeren van betrokkenen over het voorkomen van de boommarter in de Achterhoek en over het belang van ecologische verbindingen tussen de potentiële leefgebieden.

In de jaren erna is het onderzoeksgebied geleidelijk uitgebreid. Het leerproces had zijn tijd nodig waardoor niet gelijk alle territoria gevonden werden. Vanaf 2007 is het hele Park onderzocht op wat kleine, verspreid liggende stukken in het midden van het Park en de rustgebieden na. Vanaf 2007 is ook het Otterlose Bos - eigendom van het Park - meegenomen, helaas niet altijd even intensief.

Vanaf 2008 is voor het eerst het hele Park bekeken met uitzondering van de rustgebieden. Incidenteel wordt er met toestemming van het Park een be-

zoek gebracht aan een hotspot binnen de rustgebieden wanneer daar aanleiding toe is. Het gebied bestaat uit veel naaldhout, maar beukenbossen en lanen van beuk of eik zijn er genoeg. Grote delen van het Park bestaan verder uit stuifzand, heide en grasvlakten van voornamelijk pijpenstrootje. Veel lanen zijn aangeplant tussen 1850 en 1900. De oudste naaldhoutpercelen stammen uit 1860. Het meeste naaldhout is echter veel jonger.

In 2003 moesten Rick en Jan het nog zonder boomcamera doen en werden de nestbomen vastgesteld op basis van uitwerpselen en prooiresten of door observatie. In het gunstigste geval konden jongen vanaf de grond gehoord worden. Observeren is in zoverre geen straf: je gaat door totdat je een jong gezien hebt of een moeder prooi aan hebt zien dragen. Dat zijn natuurlijk onvergetelijke beelden, maar kost zeer, zeer veel tijd en geduld. In 2004, 2005 en 2006 is Henri Wijsman enkele keren met zijn camera gekomen. Overdag, binnen de openingstijden van het Park, is de moeder echter vaak in het nest aanwezig. Het gebeurde dus nogal eens, dat wel vastgesteld kon worden dat we met een nestboom te doen hadden, maar dat tellen van jongen niet mogelijk was.

Vanaf 2007 hebben we een eigen camera in bruikleen. We kunnen makkelijker nog eens teruggaan naar een nestboom om jongen te tellen. Ook is het soms mogelijk, na overleg met het Park, te wachten tot de moeder vertrokken is om te jagen, desnoods tot na sluitingstijd.

Het Park hebben we opgedeeld in drie stukken - noord, midden en zuid - en verdeeld onder de inventariseerders op basis van beschikbare tijd. De scheidingslijnen bestaan uit min of meer natuurlijke scheidingen in de vorm van grote open vlaktes. We wisselen onze ervaringen en waarnemingen onderling uit. Ieder heeft zo zijn eigen methodiek, maar het gaat om het resultaat. In geval van tijdnood of vakantie springen we voor elkaar in.

2. Het zuidelijke territorium

In 2003 is er begonnen met een gebied in het zuiden van het Park en zijn versnipperd door het Park de beukenvakken en -lanen bekeken. In het zuiden en midden van het Park zijn twee territoria gevonden, waarvan in één territorium een zekere nestboom.

Het territorium in het zuiden is sindsdien nog vier maal bezet geweest en ook telkens in hetzelfde stukje van de beukenlaan. De nestbomen staan binnen 100 m van elkaar af. Tabel 1 toont het aantal jongen in dit territorium.

Tabel 1 Aantaljongen in zuidelijk territorium.

2003	2005	2006	2008	2009
Meer dan 2	4	onbekend	3	3

In het ontbrekende jaar 2004 is er een nest gevonden in een beuk op circa een kilometer afstand met ten minste twee jongen. In het ontbrekende jaar 2007 is er in het zuiden helemaal geen nest gevonden. In de beukenlaan werden wel sporen aangetroffen en in de omgeving zijn vele nestkastjes van het mezenonderzoek gespreid. Misschien heeft de moeder toen al in de boom van 2008/2009 gezeten. Latrine-opbouw is bij deze boom pas laat in het seizoen zichtbaar, omdat de uitwerpselen in een holte liggen. Zo'n boom kan gauw aan de aandacht ontsnappen.

3. Het midden-territorium

Het territorium in het midden van het Park is sindsdien nog vijf maal bezet geweest, telkens in dezelfde beukenlaan, alle binnen de 150 m. Of en waar er in 2005 voortplanting is geweest, weten we niet. Tabel 2 toont het aantal jongen in dit territorium.

Tabel 2 Aantaljongen in middenterritorium.

2003	2004	2006	2007	2008	2009
	onbekend		Meer dan 3	Meer dan 1	2

4. De noordelijke territoria

4.1 Derde territorium.

In 2004 is het onderzoeksgebied uitgebreid met het noorden van het Park met als resultaat een derde nestboom in het noordwesten. Ook is in dit territorium in 2008 en 2009 een nest gevonden in hetzelfde beukenperceel waarbij de nestbomen binnen honderd meter van elkaar af staan. Tabel 3 toont het aantal jongen in dit territorium.

Tabel 3 Aantaljongen in derde (noordelijk) territorium.

2004	2008	2009
Meer dan 1	4	Meer dan 3

In 2007 is er een nest met drie jongen gevonden op nog geen kilometer afstand in een beuk. Alleen in 2005 en 2006 is er in dit territorium geen nestboom gevonden. Misschien is het gebied toen minder intensief onderzocht.

4.2 Vierde en vijfde territorium.

In 2005 kwamen in het noordoosten van het Park het vierde en vijfde territorium in beeld. Aan uitwerpselen geen gebrek, maar de nestbomen wer-

den nog niet gevonden. Vanaf 2006 werden in beide territoria wel ieder jaar nestbomen gevonden. De moertjes zijn ook hier heel honkvast. Het ene moertje zat drie jaar, vermoedelijk zelfs vier jaar in dezelfde eik met slechts één gat. Het gat was te klein voor de camera, dus jongen zijn er nooit vastgesteld. Deze boom is in het najaar van 2008 geheel vrij komen te staan, omdat er veel bomen geveld zijn en de opslag van krent verwijderd is. Krooncontact was er nog wel, maar de boom stond er erg open bij. Het moertje is toen verhuisd naar een beuk op circa 1250 meter afstand.

Het andere moertje wisselde wat vaker van boom, verliet de nestboom soms al snel en werd daarna niet meer teruggevonden. Ze was wel zeer trouw in het gebruik van haar voorbereidingsboom: ieder jaar in dezelfde vermoolde beuk. Als nestboom was deze boom waarschijnlijk niet geschikt door de vele gaten en spleten. In het najaar van 2008 is deze boom vanwege de veiligheid getopt. De holte is nu open van boven. Tabel 1 toont het aantal jongen in dit territorium.

Tabel 4 *Aantaljongen in vierde en vijfde (noordelijk) territorium.*

2006	2007	2008	2009
Onbekend	1	Meer dan 1	Meer dan 1

5. Zesde territorium

In 2006 werden nabij de ingang Otterlo twee (boom)marters gezien. Op 22 juni werden er ter hoogte van het De Wetbos twee jonge mannetjes geraapt op de N304. Alle reden om aan te nemen dat er in het uiterste noordwesten van het Park een zesde territorium moest zitten. Pas vanaf 2007 is dit deel van het Park intensief bekeken. Het resultaat was een nest in een ogenschijnlijk veel te dunne eik, waarin aanvankelijk ook een grote bonte specht broedde. Er moeten dus twee holtes boven elkaar in dat dunne boompje hebben gezeten. De camera paste er niet in, maar na langdurig observeren op gepaste afstand konden drie jongen vastgesteld worden.

In dit territorium zijn ook in 2008 en 2009 vele sporen gevonden, maar veelal buiten het raster in een stukje bos dat ook van het Park is. In 2009 zijn op de Lindehof vier boommarkers - een moeder met drie jongen - gezien, die een vogelvoederhuisje meerdere keren bezochten om van de pindaas te snoepen. Het kan zijn dat de jongen in het ernaast gelegen rustgebied zijn geboren. Deze zes territoria worden dus vrijwel jaarlijks teruggevonden, al dan niet met nestboom.

6. Wisselende territoria

Daarnaast worden er aan de buitenranden van het Park gebieden gevonden die een paar jaar achtereen bezet zijn. Bijvoorbeeld bij de Vijf Woningen, dichtbij het buitenraster. In 2005 zou er op basis van uitwerpselen en prooiresten een nest gezeten kunnen hebben in een afgebroken Amerikaanse eik. De camera paste niet. De boom staat vlak aan de weg, waardoor posten niet verstandig was. In dit gebied worden in 2006 slechts enkele aanwijzingen gevonden. In 2007 was het wel raak in een dikke beuk met vier jongen op nog geen 400 meter afstand van de mogelijke nestboom van 2005.

In de daaropvolgende jaren zijn in dit gebied geen nesten meer gevonden. De moeder kan verongelukt zijn - in 2007 zijn er vier boommarkers verongelukt op de Deelense Weg - of is naar de overkant van de weg verhuisd.

In het uiterste zuiden van het Park is in 2005 en 2006 een nest gevonden in dezelfde beuk met respectievelijk twee en een onbekend aantal jongen. Deze boom is in het najaar van 2006 omgewaaid. In 2009 dook er zo'n 1800 meter westelijker een nest op. Nadat er al jongen gehoord waren, is de beuk te laat gehengcamd: de moeder was al verhuisd.

In het Otterlose Bos met aansluitend het rustgebied De Plijmen zou maar zo nog een territorium kunnen zitten. Het gebied is alleen in 2008 regelmatig bekeken. Er zijn toen heel wat uitwerpselen gevonden. Het leek erop dat er wel een dier kon zitten. In 2007 en 2009 zijn er tijdens slechts enkele bezoeken wel uitwerpselen gevonden.

Tot slot is er in 2008 een nestboom gevonden in het centrum van het Park: een grove den met vier jongen. De locatie is moeilijk te plaatsen tussen de naastgelegen territoria. Deze waren beide bezet in 2008. Misschien zit er nog een zevende territorium in het rustgebied Koeverbos. De vele uitwerpselen op een eventuele grens met het naastgelegen territorium aan de oostkant wijzen daar wel op.

7. Conclusie

In Het Nationale Park De Hoge Veluwe zijn dus zes territoria die vrijwel jaarlijks bezet zijn. De moeder zit meerdere jaren in dezelfde boom of verplaatst zich over zeer geringe afstanden. Hierbij moet aangetekend worden, dat er nooit bewijs is geweest dat het om hetzelfde dier ging. Misschien is het aanbod aan holle bomen zo gering, dat de dieren weinig keus hebben.

Worpgrootte en Muizenjaar 2008/2009

Henri Wijsman, Bram Achterberg, Chris Achterberg, Ben van den Horn

Vermelding in Marterpassen betekent niet dat iemand zijn rechten op publicatie van de gegevens opgeeft; de gegevens mogen niet worden geciteerd en willen alleen maar vooruit lopen op definitievere publicatie te zijner tijd, bijvoorbeeld in Lutra.

1. Inleiding

Regelmatig zijn er de laatste jaren jonge boom-marters in de nestholte geteld, met name met behulp van een boomcamera ("hengcam"). Een eerder rapport hierover is verschenen in Zoogdier*. In tabel 1 en 2 staan de waarnemingen uit 2008 en in tabel 3 en 4 die uit 2009. Voor het bepalen van de geboortedatum is er gebruik gemaakt van het

allereerste begin van de latrine-opbouw, iets dat direct na de geboorte snel gaat, en van het duidelijk zichtbaar worden van de bef (twee tot drie weken) en van het openen van de ogen (plusminus vijf weken) als hulpmiddelen voor de leeftijdsschatting. Bij een leeftijdsschatting van "ongeveer drie weken oud" is letterlijk eenentwintig dagen terug geteld.

Tabel 1. Nestgegevens boommarter in centraal Nederland 2008.

Plek	Waarnemer of vergunninghouder	Hengcammer	Aantal jongen	Geboortedatum
Utrecht				
Austerlitz	Ben van den Horn	Ben van den Horn	1	-
Treek-Noord	M Nolsen	Ben van den Horn	5	
Austerlitz	Wim Bomhof	Bram en Chris Achterberg	3	10 april
Cronebos	Henri Wijsman	Henri Wijsman	3	7 april
Vuurse bossen	Henri Wijsman	Henri Wijsman	2	2 april
Noordhout	Wim Bomhof	Bram en Chris Achterberg	3	8 april
Maarsbergen	Wim Bomhof	Bram en Chris Achterberg	3	6 april
Krommerijn	Wim Bomhof	Bram en Chris Achterberg	3	21-maart
Leersumse bossen	Wim Bomhof	Bram en Chris Achterberg	1	12 april
Leersum Ginkel	Bram Achterberg	Bram en Chris Achterberg	3	5 april
Rhenen	Bram Achterberg	Bram en Chris Achterberg	4	20-maart
Laag Hees	Margriet Hartman	Ruud van den Akker	2	
Beerschoten	Margriet Hartman	Ruud van den Akker	2	
Veluwe				
Kootwijk	Marc Ottens	Henri Wijsman	4	30-maart
Velwezoo. Imbos	Vilmar Dijkstra	Vilmar Dijkstra	3	
Velwezoo. Imbosberg	Vilmar Dijkstra	Vilmar Dijkstra	4	
Velwezoo. Velperweg	Vilmar Dijkstra	Vilmar Dijkstra	4	
Velwezoo. Geitenberg	Vilmar Dijkstra	Vilmar Dijkstra	2	11 april
Velwezoo. Louisakamp	Vilmar Dijkstra	Vilmar Dijkstra	2	11 april
Ugchelse-Hoenderlose Spelderholt	Jan ten Böhmer	Henri Wijsman	3	10 april
Leuvenumse bossen	Henri Wijsman	Henri Wijsman	3	7 april
Roekelse bos	Marc Ottens	Robert Keizer	4	9 april
	Robert Keizer	Robert Keizer	2	8 april
Planken Wambuis	Robert Keizer	Robert Keizer	4	12 april
	Robert Keizer	Robert Keizer	2	9 april
		Olga van der Klis	4	
Hoge Veluwe	Olga van der Klis, Rick van Kesteren, René van Lopik	Olga van der Klis	4	
		Olga van der Klis	3	
Epe	Harry van Diepen	Harry van Diepen	4	
Heerde	Harry van Diepen	Harry van Diepen	3	
Petrea	Harry van Diepen	Harry van Diepen	2	
Leuvenheim	Dick Klees of Peter van der Leer	Dick Klees of Peter van der Leer	4	
Overijssel				
Ommen	Daniel Tuitert	Daniel Tuitert	2	

Tabel 2. *Statistische gegevens boomarter in centraal Nederland 2008.*

<u>Worpgrootte</u>	<u>Frequentie</u>	<u>Worpgrootte maal Frequentie</u>
1	2	2
2	9	18
3	11	33
4	10	40
5	1	5
Som	33	98

Het gemiddeld aantal jongen is $98/33 = 2,96$.

Tabel 3. *Nestgegevens boomarter in centraal Nederland 2009.*

Plek	Waarnemer of vergunninghouder	Hengcammer	Aantal jongen	Geboortedatum
Utrecht				
Treek	Ben van den Horn	Ben van den Horn	3	
Krommerijn	Wim Bomhof	Bram en Chris Achterberg	2	8 april
Leersumse bossen	Wim Bomhof	Bram en Chris Achterberg	3	16 april
Maarsbergen	Wim Bomhof	Bram en Chris Achterberg	3	20 april
Noordhout	Wim Bomhof	Bram en Chris Achterberg	3	25 april
Amerongen	Bram en Chris Achterberg	Bram en Chris Achterberg	1	15 april
Rhenen	Bram en Chris Achterberg	Bram en Chris Achterberg	4	5 april
id	Bram en Chris Achterberg	Bram en Chris Achterberg	1	15 april (onzeker)
Veluwe				
Ugchelse-Hoenderlose bossen of	Jan ten Böhmer	Henri Wijsman	3	18 april
Spelderholt	Jan ten Böhmer	Henri Wijsman	3	10 april
Bylaer	Jan ten Böhmer	Henri Wijsman	2	18 april
Roekel	Marc Ottens	Henri Wijsman	3	4 april
Veluwezoom.	Marc Ottens	Henri Wijsman	4	13 april
Veluwezoom.	Vilmar Dijkstra	Vilmar Dijkstra	4	14 april
Veluwezoom.	Vilmar Dijkstra	Vilmar Dijkstra	2	
Veluwezoom.	Vilmar Dijkstra	Vilmar Dijkstra	1	30 april
Hoge Veluwe	Olga van der Klis, Rick van Kesteren, René van Lopik	Olga van der Klis	3	
		Olga van der Klis	3	
			3	20 april
Planken Wambuis	Robert Keizer	Robert Keizer	4	9 april
			3	18 april
			3	12 april
Oranje Nassau Oord	Robert Keizer		3	17 april
Kootwijk	Henri Wijsman	Henri Wijsman	2	20 april
Petrea	Daniel Tuitert	Daniel Tuitert	2	
Overijssel				
JunneEerde	Daniel Tuitert	Daniel Tuitert	2	
Hardenberg	Daniel Tuitert	Daniel Tuitert	2	
Dalfsen	Daniel Tuitert	Daniel Tuitert	2	

Tabel 4. *Statistische gegevens boomarter in centraal Nederland 2009.*

<u>Worpgrootte</u>	<u>Frequentie</u>	<u>Worpgrootte maal Frequentie</u>
1	3	3
2	8	16
3	14	42
4	4	16
Som	29	77

Het gemiddeld aantal jongen is $77/29 = 2,65$.

Aanvulling op de waarnemingen van 2008: Martin Nolsen zag in juni op Den Treek een moeder met vijf jongen. Deze jongen hadden dus het nest al verla-

ten, maar met neststerfte behoeven we bij zo een groot aantal jongen echt geen rekening te houden – groter wordt niet vastgesteld.

Aanvulling op de waarnemingen van 2009: in Garderen Oost vonden Mark Ottens en Henri Wijsman een dood jong waarvan de leeftijd geschat werd op enkele dagen en de geboortedatum op 11 april; in het Zuiderbos vond Henri Wijsman een worp van minimaal 2 jongen met een geschatte geboortedatum van 28 april.

2. Conclusies

2.1 Gemiddelde aantal jongen

Zie publicatie in Zoogdier uit 2007 voor eerdere jaren.

Jaar	Gemiddelde aantal jongen
2005	2,96
2006	2,37
2007	2,52
2008	2,96
2009	2,65

ofwel: piekjaar 2005,2008: 2,96 / 2,96;
daljaar 2006,2009: 2,37 / 2,65

Dit steunt de gedachte dat er in muizenarme jaren minder jongen geboren worden. Maar bevestiging door nog een derde piek/dal-situatie is nodig. De verschillen zijn klein.

2.2 Dode jongen

In 2006 vier dode jongen. In 2009 twee dode jongen: Garderen-Oost en Beerenberg. In de laatste situatie dood achtergebleven nadat de jongen vertrokken waren. In Garderen-Oost is later een berk met enige jongen gevonden. Dat waren zeer waarschijnlijk de gezonde jongen die door de moe verhuisd zijn uit de boom waar het dode jong in achter bleef. Vilmar Dijkstra beschrijft echter dat hij in 2008 óók dode jongen vond (Imbosberg 1 dood, in Velperweg verhuisde het vrouwtje met achterlating van twee dode jongen). Het is goed hierop in het vervolg verdacht te blijven.

2.3 Geboortedatum

In de loop der jaren zijn de gebroeders Achterberg begonnen met systematisch de leeftijd der jongen zijn te gaan opschrijven. Velen zijn dat gevolgd. Daarbij schatten we de leeftijd der jongen vaak in weken; voor de berekening is dat hier herleid op evenzoveel perioden van zeven dagen. Hier sluipt dan wel een (vermoedelijk kleine) fout in. Het zou goed zijn als veel WBN-ers elkaar helpen bij het aanleren van het vermogen om de leeftijd enigszins nauwkeurig te schatten.

In 2008 was de gemiddelde geboortedatum van 18 geboortes 6 april. Echter, 2008 was een schrikkeljaar. Wil men de datum, de afsluiting dus van de

Het resultaat van waarnemingen in de nestkasten van 2005 tot 2009 in Kootwijk

2005: Na een goed beukennotenjaar. Goed jaar voor de bosuilen. Vier grote legsels. De uilen waren in goede conditie. Kast vak 178: 6 jongen, kast 115: 4 jongen, kast in vak 26: 4 jongen en kast 134: 5 jongen. In totaal zijn 17 jonge bosuilen uitgevlogen. Geen activiteiten van de boommarter.

2006: Slecht bosuilenjaar. Buurloveen kast met 4 jonge boommarters (één later dood). Kast in vak 26: 2 jonge bosuilen, kast 178: 1 jong. In totaal 3 jonge bosuilen zijn uitgevlogen.

2007: Vier bewoonde nestkasten: vak 178: 4 jongen, vak 115: 4 jongen, vak 134: 3 jongen (+ 22 muizen), vak 26: 3 jongen (+ 10 muizen). Er vlogen 13 jonge bosuilen uit.

2008: Vak 169: vier jonge boommarters. Vak 155: wasbeer in de nestkast. Alleen in de oosthoek een paar bewoonde uilenkasten: vak 178: 3 jongen, vak 123: 3 jongen en in vak 238: 4 jongen. We nemen aan dat ze allemaal zijn uitgevlogen.

2009: Geen eikels en geen beukennotjes. Slecht bosuilenjaar. Vak: 87 boommarter in de nestkast. Vak 177: 1 ei en in vak 237 2 eieren. Later zijn 2 jonge uilen uitgevlogen. In de kast lagen veel veren, oa. van gaaien.

G. de Graaff

ontwikkeling van de foetus, kunnen vergelijken met 2009, dan zou men eigenlijk 7 april in gedachten moeten hebben. In 2009 was de gemiddelde geboortedatum van 22 geboortes 15 april.

Men zou kunnen denken dat bij voedselschaarste de ontwikkeling van de foetus langer duurt. Het is ons niet ontgaan dat zowel in 2008 als in 2009 de moertjes Kromme Rijn en Rhenen de eerste waren om te werpen – zij het dat in 2009 het (nieuwe) Bylaer moertje nog iets eerder was. In 2009 lagen de data echter twee weken later. De aanname dat het in beide jaren om hetzelfde territoriale moerje ging lijkt redelijk, en daardoor ook de aanname dat bepaalde individuele moertjes vroeger werpen dan andere. Dit zou heel interessant zijn om in volgende jaren uit te werken!

2.4 Muizentellingen

Vilmar Dijkstra heeft op de Veluwe aantallen muizen gemeten in 2008 en in 2009. Onder dezelfde omstandigheden in 2008: 200; in 2009: 3! Dus een enorme afname. Verder verwijzen wij naar Vilmar Dijkstra in voorbereiding.

2.5 Overige gegevens

Verscheidene waarnemers hebben in 2009 gemeld dat ze vrijwel geen muizen in het bos tegenkwa-

men. Anderen dat in de mest van boommarters opvallend veel veertjes werden gevonden

De heer Gerrit de Graaf te Barneveld was zo vriendelijk ons enige gegevens te geven betreffende het nestsucces van bosuilen in bosuilkasten in de boswachterij Kootwijk Staatsbosbeheer (zie kader). In de tabel is dit samengevat. Ook hier weinig succes in muizenarme jaren.

Tabel 5 Nestsucces bij bosuilen (aantal uitgevlogen jongen) in Kootwijk in opeenvolgende jaren.

Jaar	2005	2006	2007	2008	2009
Aantal	17	3	13	10	2

Bram Achterberg hoorde in zijn gebied aan het eind van het seizoen (mei/juni) nergens jonge bosuilen bedelen.

Florian Bijmold trof in een marterdrol ook opvallend veel veertjes aan (Kuinderbos). Henri Wijs-

man zag in een latrine op Bylaer (Gelderse Vallei) ook veel veerschachtjes, en in vorige jaren niet. Ook Hans Teunissen vond veerschachtjes in uitwerpselen.

met medewerking van Daniël Tuitert, Dick Klees, Peter van der Leer, Olga van der Klis, Rick van Kesteren, René van Lopik, Harry van Diepen, Jan ten Böhmer, Margriet Hartman, Mark Ottens, Robert Keizer, Vilmar Dijkstra, Wim Bomhof, Ruud van den Akker

Literatuur

H Wijsman, met medewerking van A Achterberg, C Achterberg, R van den Akker, W Bomhof, H van Diepen, V Dijkstra, B van den Horn, R Keizer, O van der Klis: Hebben muizenjaren invloed op de voortplanting bij boommarters? Zoogdier 18 (3) 3-6, 2007

Worpen van één marter

Van tijd tot tijd steekt het gerucht de kop op dat oudere boommarters kleinere worpen zouden hebben. Men redeneert dan vanuit onze poesjes. Ik heb echter het voorbeeld van een herkenbare boommarter (met één heel klein bruin vlekje in de hartstreek) die een reeks van jaren jongen wierp in het Cronebos bij Hilversum. Voor 2002 was het Cronebos een aantal jaren onbewoond. Zij moet in 2002 haar eerste nest hebben gehad; wij konden het aantal jongen toen nog niet bepalen, evenmin als in 2003. Zij moet in 2001 bevrucht zijn, en moet toen al minstens een jaar oud zijn geweest, dus geboren in 2000. Overigens worden moertjes ook wel pas in hun derde jaar bevrucht. Maar over 2004 tot 2008 hebben we gegevens, zie tabel. In 2009 was er geen nest in het Cronebos, het is waarschijnlijk dat dit moertje in de winter 2008/2009 haar levenseinde heeft gevonden, vrijwel negen jaar oud en misschien tien. Dat is oud. Ze kreeg regelmatig jongen en zat in 2007 slecht in haar vel (zie foto op 11 in deze MAR-TERPASSEN). Haar dieptepunt viel juist in een muizen-daljaar. Er is in elk geval geen afnemende worpgrootte te zien.

Tabel 1 Aantal jongen van de Cronebos-boommarter in opeenvolgende jaren.

Jaar	2004	2005	2006	2007	2008
Aantal jongen	3	4	1	4	3

Henri Wijsman

VELDWAARNEMINGEN

Permanente fotoval-observaties van boommarters in het Ridderoordse bos

Ruud van den Akker

1. Inleiding

Het Ridderoordse bos, ook wel de Eijkensteinsche Bosschen genoemd, van Het Utrechts Landschap is een fraai gemengd bos ten noorden van Bilthoven, dat ligt op de overgang van de Utrechtse Heuvelrug naar het veenweidegebied. Het bos herbergt een rijke zoogdierfauna, met dassen (ongeveer 15 individuen verspreid over twee hoofdburchten), reeën, vossen, eekhoorns en ook boommarters. In 2004 en 2006 werd een boommarternest gelokaliseerd, beide jaren in dezelfde beuk met gaten, gehakt door zwarte spechten. Ondanks intensief zoeken werd in 2005, 2007, 2008 en 2009 geen nest gevonden.

Op 30 maart 2009 werd een Reconyx RC 60 fotoval geplaatst bij een voerplek. Vanaf 1 april werd regelmatig een boommartermoer, met duidelijk opgezwollen tepels, gespot (zie foto 1). Er moest dus ergens een nest zitten. Het verlossende woord kwam van Johan Metselaar, die op 15 april het nest vond in een munitiekist. Deze kist was speciaal opgehangen voor boommarters op een niet toegankelijk militair complex direct grenzend aan het Ridderoordse bos. Dit vormde de aanleiding om een wat langer lopend onderzoek te starten, waarvan hier enkele resultaten worden gepresenteerd.

2. Vraagstellingen

Aanvankelijk was de opzet om een boommarterinventarisatie uit te voeren in het Ridderoordse bos, met behulp van fotovallen. Al doende werden

Foto 1 Boommarter moer adult, tepels zichtbaar, bij locatie D (Foto: Ruud van den Akker).

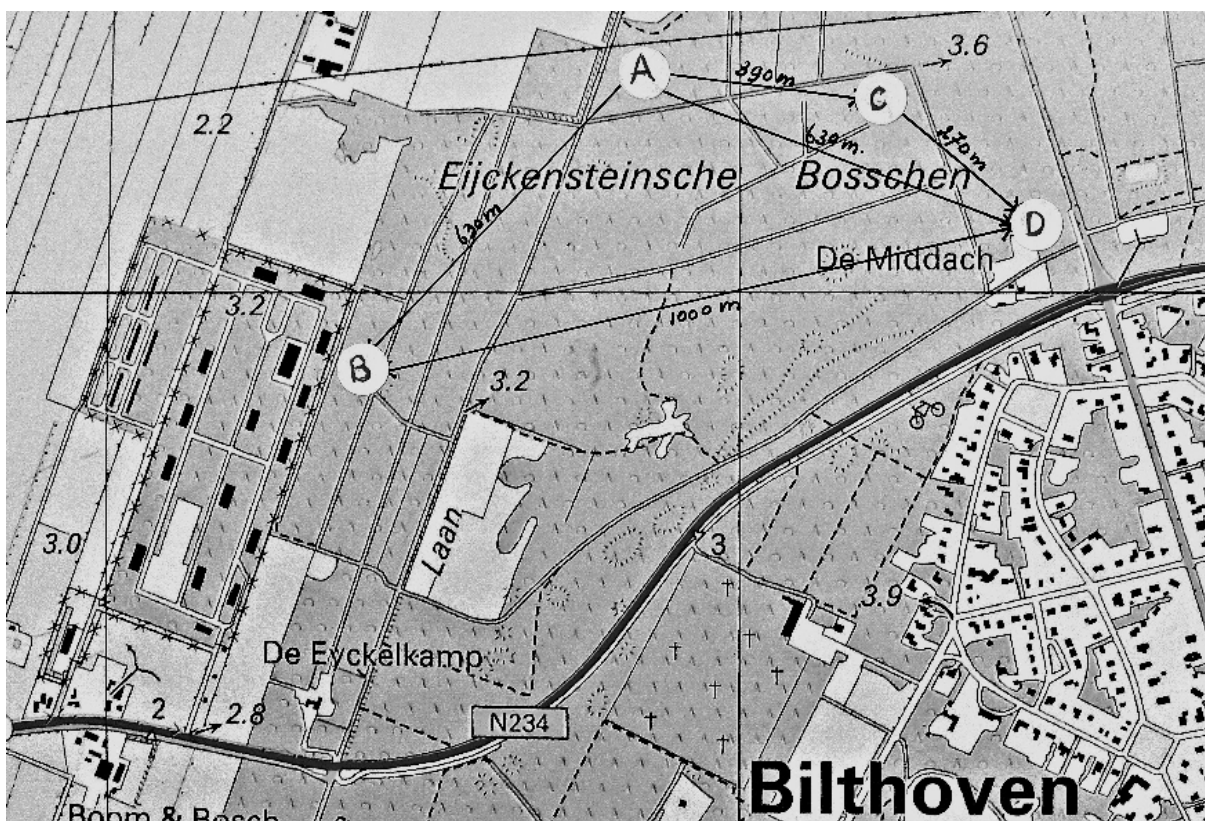
echter allerlei andere vraagstellingen bedacht: hoe krijg je boommarters op een voerplek het best individueel herkenbaar; vergelijking van verschillende methoden van aanbidding van voedsel en interactie en voedselconcurrentie tussen verschillende diersoorten op de voerplekken.

3. Werkwijze

In de loop van 2009 werd op vier plaatsen een voerplek ingericht. Het tijdstip werd bepaald door de geleidelijke aanschaf van Reconyx fotovallen. Naast dit hoofdtype camera werden wisselend andere camera's ingezet. Deze camera's beschouw ik als 'eerste generatie fotovallen' (Moultrie D40 en I60; Stealth AD3 en Cuddeback C3300), zie kader. Vanaf eind september gebruikte ik ook BolyGuard 5.0 fotovallen. Daarnaast gebruikte ik op twee plaatsen soms ook een video-opstelling: een IR-camera verbonden met een mini digitale recorder met ingebouwde bewegingssensor, reagerend op verandering in het beeld. Als lokstof werd visolie aangebracht op takken op een hoogte van ongeveer twee meter, om voldoende geurverspreiding te bewerkstelligen. Tweemaal per week werd

Foto 2 'Peijnenburgermethode'. De lengte van een eekhoorn is de optimale maat tussen het blok en de grond (Foto: Ruud van den Akker).

Figuur 1 Locaties van de vier voerplekken (A-D) en hun onderlinge afstand, in het Ridderoordsche bos.

een eetlepel pindakaas op de voerplek uitgesmeerd op een vast object, bijvoorbeeld een liggende boomstam. Daarnaast werd soms de “Peijnenburgermethode” toegepast (koekhappen!). Hierbij is een blok hout, ingesmeerd met pindakaas, opgehangen aan een draad boven de grond (zie foto 2).

In figuur 1 zijn de locaties van de voerplekken aangegeven (A t/m D). Op locatie A lag een horizontale berkenstam 30 cm boven een dassenwiel; in gebruik van 30 maart tot 15 april en van 12 juli tot 26 november. Op locatie B lag een stapeltje berkenstammen; deze voerplek was in gebruik van 18 april tot 1 mei en van 1 augustus tot 6 november. Locatie C was een veelstammige boom waarbij de Peijnenburger-methode werd toegepast, van 3 juli tot 14 november. Ten slotte lag er bij locatie D een dode stam van een grove den, met spechtengaten; hier stond een camera van 23 juli tot 28 november. Op elke locatie werd vanaf het eerste aanbieden van voer een Reconyx RC60-fotoval neergezet.

In de tussenperiodes, van 15 april tot 12 juli (locatie A) en van 1 mei tot 1 augustus (locatie B), werd onregelmatig gebruik gemaakt van alleen eerste generatie fotovallen. De hiermee verkregen resultaten worden in dit verslag buiten beschou-

wing gelaten, wel zijn foto's gebruikt als illustratie materiaal.

De Reconyx-fotoval print automatisch datum, tijd (in uren, minuten en seconden), temperatuur en maanstand op elke foto. Alle foto's van de voerplekbezoekers werden opgeslagen op een harde schijf. Bosmuizen toonden erg veel belangstelling voor de pindakaas. Binnen enkele weken liep het volledig uit de hand, meer dan 15000 foto's!. Aanpassingen waren noodzakelijk. Dit kon door de gevoeligheid van de fotoval te verlagen of de afstand tussen de voerplek en de camera te vergroten. Voor de laatste optie is gekozen. De afstand werd zodanig vergroot dat een eekhoorn nog voldoende groot in beeld kwam en dus ook alle grotere dieren, maar dat muizen de fotoval niet meer zo makkelijk deden afgaan (zie foto 2). Het aantal muizenfoto's bleef nu binnen de perken.

Op alle vier locaties was de Reconyx-fotoval de hoofdcamera, zodat de activiteiten op de voerplekken onderling te vergelijken waren. Het moment van een bezoek van een dier op de voerplek werd gedefinieerd als het tijdstip waarop de eerste foto gemaakt werd. Verblijf op de voerplek tot een maximum van een kwartier werd als één bezoek beschouwd, ook als het dier tussendoor uit beeld verdween. In de praktijk verbleef een dier er

hooguit enkele minuten. Nu is het wel mogelijk aan de hand van de op de foto's geprinte tijd nauwkeurig de verblijfsduur te bepalen, maar dit is erg arbeidsintensief. In dit verslag is er daarom voor gekozen, het aantal foto's per bezoek als maat te nemen voor de verblijfsduur; de Reconyx maakt ongeveer een foto per seconde.

4. Resultaten

Voor de camera's verschenen boommarter, eekhoorn, das, vos, ree, bosmuis en diverse vogelsoorten. Het was opmerkelijk hoe snel de voerplekken werden ontdekt door één bepaalde boommarter, een adulte moer (zie ook verderop); tabel 1 geeft de data van inrichting van de voerplekken en van de eerste foto van die boommarter. De eerste voerplek werd al na vier dagen ontdekt. Als een marter eenmaal een voerplek heeft ontdekt, kan hij daarna de andere voerplekken in zijn gebied waarschijnlijk ook snel ontdekken; dat was in elk geval de ervaring met diverse fotovallen en één boommarter in Noord-Brabant (persoonlijke mededeling Jaap Mulder).

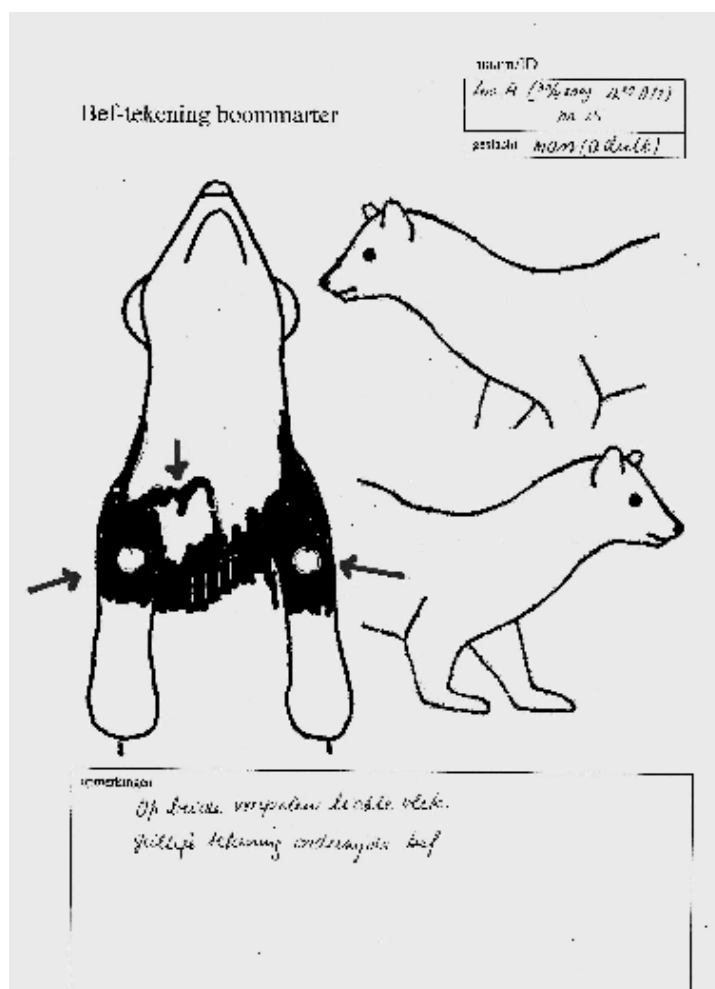
Tabel 1 Datum van de plaatsing van een Reconyx-fotoval en de eerste waarneming van een (steeds dezelfde) boommarter op de voerplekken A, B, C en D.

Voerplek	Datum plaatsing	Datum eerste waarneming	Aantal verlopen dagen
A	30 maart	3 april	4
B	18 april	19 april	1
C	3 juli	11 juli	8
D	23 juli	25 juli	2

In totaal werden meer dan 3000 (!) opnames van boommarters gemaakt

5. Individuele herkenning

In principe heeft elke boommarter een specifiek befpatroon. De Peijnenburger-methode bleek zeer geschikt om goede foto's van de bef te krijgen. De marter moet hierbij rechtop gaan staan om de pinda's van het blok te likken. In dit onderzoek werd een serie schetsen gemaakt van de befpatronen en eventueel andere kenmerken (zie figuur 2).

Figuur 2 Schets van een befpatroon.

Na vergelijking van de schetsen was het mogelijk individuele marters op de voerplekken te herkennen. Bepaling van het geslacht was lastig omdat de genitaliën moeilijk te zien zijn, vooral bij jonge dieren. Een lacterende moeder is wel makkelijk te identificeren (zie foto aan het begin van dit artikel). Eén manier om het geslacht te bepalen is vergelijking van de lichaamslengte. De lengte van een adulte man is groter dan 48 cm, van een adulte moeder minder dan 45 cm. Twee methoden werden gebruikt:

- 1) Een foto van de rechtopstaande marter afdrucken en in het veld proberen de lengte te reconstrueren.
- 2) Op een rechte stam markeringen aanbrengen.

Loopt de marter goed gestrekt over de stam, dan is op redelijk betrouwbare manier de lengte te bepalen, aan de hand van de markeringen met bekende onderlinge afstand. Daaruit volgt dan een sterke aanwijzing voor het geslacht. Deze vlieger gaat natuurlijk niet op voor jonge dieren. Op basis van de schetsen van de beffen en lengtemetingen bleken vier boommarters individueel herkenbaar in het onderzoeksgebied:

Foto 3 Boommarter man adult op locatie D (video opname). Zie ook figuur 2 (Foto: Ruud van den Akker).

Moer adult: diverse foto's waarop tepels zichtbaar zijn; typische vlek rechts op de bef, bef loopt enigszins tussen de voorpoten door: lengte: 38-40 cm, op basis van zeven foto's (zie foto 1).

Man adult: op beide voorpoten een lichte vlek, grillige vlekken aan de onderzijde van de bef; lengte 52-54 cm, op basis van drie foto's (zie foto's 3 en 4). Man genoemd op basis van de grote afmeting en de suggestie van een scrotum op een paar foto's.

Man juveniel: op linker voorpoot lichte vlek, kin-vlek plus grillige vlekken aan de onderzijde van de

Foto 4 Boommarter man adult op locatie A. (Foto: Ruud van den Akker).

Foto 5 Boommarterjongen (rechts man, links moeder) op locatie D (video opname (Foto: Ruud van den Akker)).

bef (zie foto 5). Moer juveniel: twee vlekken links op de bef (zie foto 5).

Van de beide jongen is het geslacht, redelijk betrouwbaar, bepaald aan de hand van video-opnamen.

Kort na de installatie van een Reconyx-fotoval op locatie A kwam het adulte moertje voor het eerst in beeld. Na de nestvondst, in de munitiekist, werd een tweede voerplek ingericht op veertig meter van de nestplaats (locatie B), eveneens onder het toezicht oog van een Reconyx-fotoval. De eerste zeven etmalen kwam de moeder elke nacht op de voerplek, meestal tussen 22:00 en 23:30 uur, soms dezelfde nacht nog even tussen 4 en 5 uur. In totaal bracht ze tien bezoeken aan de plek, hetgeen 132 foto's opleverde. De daarop volgende zes etmalen kwam ze niet meer terug, maar was ze wel regelmatig te vinden op locatie A, soms in gezelschap van de man.

In juli kwam de moeder regelmatig op de locatie A, evenals de adulte man (zie foto 6).

Foto 6 *Adulte man (staand) en moeder (op de stam) op locatie A (Foto: Ruud van den Akker).*

Het vervolg zal volgend jaar wel blijken...De man werd later niet meer met zekerheid waargenomen. Het moertje met haar beide jongen kwam frequent vanaf 11 tot 18 juli op locatie C (zie foto 7) en vanaf 25 juli af en toe op locatie D. Vanaf eind juli gingen de beide jongen samen zelfstandig op pad. Vooral op locatie D hadden ze het naar hun zin, dit leverde naast vele foto's ook fraaie videobeelden op. Helaas is de jonge man slachtoffer van het verkeer geworden omstreeks 13 augustus. De laatste video-opname was op 11 augustus. Opmerkelijk is dat op 1 augustus 2008 vrijwel op dezelfde plaats, eveneens een jong mannetje werd overreden.

Foto 7 *Moer met beide jongen op locatie C (Foto: Ruud van den Akker).*

6. De bezoeken

De twee belangrijkste bezoekers van de voerplekken waren boommarter en eekhoorn. In tabel 2 is per locatie het aantal observatie-etmalen gecombineerd met het aantal bezoeken en het aantal foto's (als maat voor de verblijfsduur) van beide soorten.

Wat betreft de boommarter is het opvallend dat het gemiddelde aantal foto's per bezoek op de locaties A, B en D overeen komt (resp. 12, 10 en 11) terwijl dit op locatie C een factor 3 hoger is. Dit verschil is te verklaren doordat alleen op locatie C de "Peijnenburgermethode" werd toegepast, waarbij de boommarters dus langer werden beziggehouden. Het gemiddelde aantal bezoeken per etmaal komt op alle locaties overeen (resp. 0,3 ; 0,5 ; 0,5 en 0,4).

Tabel 2 *Het aantal observatie-etmalen op de locaties A, B, C en D, met het aantal bezoeken en het aantal foto's ($\approx$ verblijfsduur) van boommarter en eekhoorn.*

Locatie	Aantal etmalen	Aantal bezoeken / aantal foto's (gemiddeld aantal foto's per bezoek)	
		Boommarter	Eekhoorn
A	157	50 / 599 (12)	121 / 712 (6)
B	106	52 / 495 (10)	17 / 75 (4)
C	89	45 / 1568 (35)	20 / 208 (10)
D	37	14 / 160 (11)	18 / 537 (30)

Ook eekhoorns bezochten frequent de voerplekken. Waarschijnlijk had elke locatie een vaste stamgast, maar op locatie A en B werden enkele malen twee eekhoorns gelijktijdig gefotografeerd. Door de gescheiden eettijden van marters en eekhoorns leidt dit kennelijk niet tot predatie van eekhoorns door marters,

Uit de in tabel 2 gepresenteerde gegevens is niet af te leiden welke marter op de voerplek verscheen en op welk tijdstip. In principe is dit nog wel ten dele uit te zoeken, een klus voor lange winteravonden.... Van het jonge moertje is het wel duidelijk dat ze verschillende locaties per nacht afloopt.

7. Ervaringen op andere plekken

In 2009 werden ook in twee andere terreinen van Het Utrechts Landschap, Maartensdijkse bos en Beukenburg, korte observaties uitgevoerd met Reconyx fotovallen op voerplekken.

Maartensdijkse Bos: observatie van 3 juli tot 19 juli, "Peijnenburgermethode". Op 4 juli om 08.14 uur en op 6 juli om 08.07 uur (controle territorium grens?) kwam een forse boommarter, waarschijnlijk een mannetje, gedurende resp. 3 en 1 seconde snuffelen bij de pindakaas, maar at er niet van. Daarentegen was een jonge vos niet bij de pindakaas weg te slaan, 25 bezoeken/441 foto's.

Beukenburg: Observatie van 14 september tot 21 oktober, "Peijnenburgermethode". Op 25 september verscheen een boommarter op een meter van de voerplek, draaide zich om en verdween (3 foto's). Het dier is dus niet bij het voedsel geweest en is niet meer teruggekomen. Een rekel ontfermde zich later over de pindakaas, 3 bezoeken/279 foto's.

Samenvatting van de reactie van boommarters op pindakaas: Ridderoordse bos, adulte man snuffelt (zijn aanwezigheid is misschien vooral hormonaal bepaald); adulte moeder en haar beide jongen zijn echte pindakaasliefhebbers. Maartensdijkse bos, marter snuffelt, komt twee dagen later terug, maar wordt geen vaste klant. Beukenburg, marter komt niet dichtbij het voedsel.

8. Andere soorten

Hoewel het onderzoek gericht was op boommarters werden ook andere diersoorten op de voerplekken gefotografeerd. Echte pindakaasliefhebbers zijn, naast (sommige?) boommarters en eekhoorns (tabel 2), dassen. Op locatie A legde een of meerdere dassen 61 bezoeken af (1288 foto's), maar deze voerplek ligt dan ook boven een dassenwissel.

Op de dichtstbijzijnde dassenburcht huisden in juni zes volwassen en vijf jonge dieren. In de periode begin augustus tot eind september waren de dassen op vakantie, ze huisden in bijburchten en tijdelijke hollen in de maïsvelden. Een solitair levende das had z'n eigen wissel en die liep over locatie A, onder de horizontale stam door. In het voorjaar kwam hij af en toe langs en at wat van de pindakaas. Vanaf eind september kreeg hij de smaak goed te pakken. Op de heenweg naar het veenweide gebied nam hij eerst een paar hapjes pindakaas, deed zich daarna waarschijnlijk te goed aan regenwormen en maïs, met op de terugtocht vaak nog eens als toetje pindakaas (zie foto 8).

De vos(-sen?) in Ridderoord leek geen of maar beperkte belangstelling voor pindakaas te hebben, dit in tegenstelling tot die in andere gebieden (zie boven). Het lijkt erop dat die vos (locatie A: 13 bezoeken/ 68 foto's ; locatie B: 5 bezoeken/ 43 foto's) het vooral voorzien had op de bosmuizen. Op geen enkele foto is te zien dat van de pindakaas gegeten wordt. De vossen in het Maartensdijkse bos en in Beukenburg waren daarentegen echte liefhebbers van pindakaas.

Reeën werden als toevallige passanten beschouwd (locatie A: 21 bezoeken/116 foto's; locatie B: 4 bezoeken/17 foto's). Ook diverse vogelsoorten

Foto 8 *Das eet van de pindakaas op locatie A (Foto: Ruud van den Akker).*

verschenen op de voerplekken o.a. grote bonte en zwarte specht, gaai, bosuil, houtsnip en , verrassend , een beflijster op locatie D; deze locatie ligt op vijf meter van een weiland. Verder kwamen boomklever, roodborst, vink, kool- en zwarte mees, winterkoning, merel en zanglijster in beeld. De aanwezigheid van bosmuizen op de voerplekken is niet systematisch bijgehouden. Het aantal muizenfoto's liep binnen enkele weken dermate hoog op, meer dan 15000, dat de afstand tussen voerplek en fotoval werd vergroot zodat de camera ze vrijwel niet meer registreerde. Opmerkelijk is dat de muizen 5-10 minuten voordat een marter arriveerde, verdwenen, en 15-30 minuten nadat de marter vertrokken was weer terugkeerden. Kennelijk merken bosmuizen op een of andere manier dat een predator in aantocht is.

9. Voedselconcurrentie

Tussen de verschillende diersoorten vond concurrentie om de aangeboden pindakaas plaats. Op maandag en vrijdag werd op elke voerplek een eetlepel pindakaas aangebracht. Bij steekproeven op woensdag bleek dat de pindakaas vaak sterk gereduceerd, dan wel op was. Hadden muizen, eekhoorns en dassen goed hun best gedaan, dan had een later arriverende marter het nakijken. In deze situatie snuffelde de marter wel wat rond maar vertrok spoedig. Met eerste generatie fotovallen zou de marter dan waarschijnlijk gemist zijn, vanwege het 1 minuut interval.

10. Discussie

In het voorjaar van 2009 waren twee Reconyx RC 60 fotovallen ter beschikking voor boommarter inventarisatie in het Ridderoordse bos. De eerste resultaten waren veelbelovend, zodat vanaf de zomer vier voerplekken elk voorzien werden van zo'n fotoval, wisselend aangevuld met eerste generatie fotovallen en video systemen. Dit onderzoek heeft in 2009 ruim 3000 foto's van boommarters opgeleverd. Het was echter niet altijd mogelijk de marter te identificeren omdat de bef niet steeds goed zichtbaar was op de foto's.

De wijze van aanbieden van de pindakaas speelt een belangrijke rol, zowel bij de identificatie van de boommarters als bij de concurrentie met andere soorten. In tabel 2 is aangegeven dat de gemiddelde verblijfsduur van marters op de locaties A, B en D vergelijkbaar was. Hier werd het voedsel op een boomstam gesmeerd, dus makkelijk bereikbaar voor marters en muizen. Op locatie C was de verblijfsduur een factor drie langer, wat verklaarbaar is doordat daar de "Peijnenburger-methode" werd gebruikt: de pindakaas werd aangeboden op een hangend, zwabberend blok hout. Daardoor heeft een marter meer tijd nodig om het voedsel te bemachtigen, en is het niet of moeilijker voor muizen en dassen bereikbaar. Eekhoorns kunnen er wel bij, maar ondanks hun veelvuldige aanwezigheid zijn dat relatief bescheiden eters in vergelijking met muizen en dassen.

Het is zeker dat in het voorjaar vier verschillende boommarters in het gebied aanwezig waren. In 2004 en 2006 had een boommartermoer een nest, beide jaren in dezelfde beuk. Het is aannemelijk dat het in beide jaren hetzelfde moertje betrof. Uit 2004 zijn goede foto's en video-opnamen beschikbaar. Het blijkt dat de beftekening op die opnames volledig overkomt met het nu aanwezige moertje, m.a.w. ze is al minstens zes jaar territoriumhoudster.

De voerplekken werden snel ontdekt door het boommartermoertje, na 1-8 etmalen (tabel 1). Of

dit was op geleide van visolie, pindakaas of eventueel muizengeur is niet bekend. Had het moertje op locatie A de smaak en de geur van pindakaas te pakken gekregen en daardoor later de andere locaties gemakkelijker kunnen vinden? Heeft ze het haar jongen leren eten, zodat die ook pindakaas-liefhebbers zijn geworden?

Op video-opnamen is het altijd duidelijk of een marter van de pindakaas eet. Op een serie Reconyx-foto's (een foto per seconde) is dit lastiger te bepalen. Ook als er voldoende pindakaas aanwezig was, werd vaak de indruk verkregen dat bij een bezoek van enkele seconden niet gegeten werd. Dit kan inhouden dat het dier op dat moment geen behoefte had aan voedsel. Daarnaast is het niet uit te sluiten dat muizengeur op de voerplek blijft hangen en dat dat de reden is voor het bezoek van een marter.

11. Het vervolg

Eind november werd ook op de locaties A en D overgeschakeld op de "Peijnenburgermethode". Op locatie A werd een houtblok opgehangen op 35 cm boven de horizontale berkenstam, waar onderdoor een dassenwissel liep. De afstand tussen onderzijde van het blok en de grond is 75 cm. Een eekhoorn en dus ook een marter kan, staande op de stam, bij de pindakaas. De observatieperiode op locatie A was 17 etmalen, op locatie D 15 etmalen. De waarnemingen worden in tabel 3 vergeleken met de waarnemingen tijdens hetzelfde aantal etmalen direct voor de omschakeling. Hieruit volgt dat de Peijnenburger methode de voorkeur verdient boven aanbieding van het voedsel op een boomstam, althans voor een boommarter. Vóór de omschakeling was de das de voedselconcurrent op locatie A. Bij de Peijnenburgermethode had de das niet meer het benul acties te ondernemen om bij de pindakaas te komen. Hij scharrelde maar wat rond onder de berkenstam, vandaar dat het aantal foto's per bezoek nog vrij hoog uitviel (tabel 3).

Tabel 3 *Vergelijking van het aanbieden van pindakaas op een boomstam en op een los hangend blok ("Peijnenburger-methode"). Locatie A: boomstam van 8 tot 26 november, blok van 26 november tot 14 december. Locatie D: boomstam van 13 tot 28 november, blok van 28 november tot 13 december. Weergegeven is het aantal bezoeken en het aantal foto's van boommarter, eekhoorn en das.*

Locatie	Voedsel op:	Aantal bezoeken / aantal foto's (gemiddeld aantal foto's per bezoek)		
		Boommarter	Eekhoorn	Das
A	Boomstam	3 / 7 (2)	0 / 0	18 / 490 (27)
	Blok	8 / 294 (37)	8 / 69 (9)	6 / 59 (10)
D	Boomstam	11 / 113 (10)	7 / 323 (46)	0 / 0
	Blok	17 / 1354 (80)	34 / 1067 (31)	0 / 0

Foto 9 *Moer, juveniel?, eet van snoekbaars op locatie D (Foto: Ruud van den Akker).*

Op locatie D was aanvankelijk een sterke concurrentie met bosmuizen; na de omschakeling was het gemiddelde aantal foto's van marters per bezoek een factor acht hoger. Op locatie D werd ook tweemaal een vis (snoekbaars en baars), aangeboden. De eekhoorn negeerde de vis. De marter (het juveniele moertje?) liep rechtstreeks naar de vis en nam een paar happen (zie foto). Kort daarna verdween ze met de vis in haar bek. (De vis is naderhand niet meer terug gevonden). Acht minuten later kwam ze terug en at uitgebreid van de pinda-kaas. De tweede keer nam ze de vis direct mee en kwam die nacht niet meer terug.

De observatie op locatie B werd op 6 november beëindigd. De locaties A en D worden nu geleidelijk afgebouwd, om de dieren niet al te afhankelijk te maken van pinda-kaas.

Begin 2010 wordt een vervolg onderzoek opgezet, in een ander terrein van Het Utrechts Landschap, met een meerkeuze-menukaart: pinda-kaas, vis en

vlees. Daarnaast zal als lokstof visolie vergeleken worden met anijsolie.

Op locatie C werd op 14 november een "nestkast" geplaatst, met een minicameraatje erin. Deze kast is een uitgehold stuk stam van een grove den. De vloerbedekking bestaat uit gedroogde adelaarsvaren, haarmos en eekhoornhaar. De eerste nacht zaten al twee bosmuizen in de deuropening. Sinds 16 november komt er regelmatig een boommarter (in 32 etmalen 24 bezoeken/190 foto's), maar die gaat nog niet naar binnen (zie foto). Zodra dit wel het geval is, wordt het cameraatje aangesloten op een video-opnamesysteem. Het is nu afwachten of het adulte moertje de kast, in het voorjaar van 2010, als kraamkamer geschikt acht.

Foto 10 *Inspectie van de 'nestkast' twee dagen na plaatsing op locatie C (Foto: Ruud van den Akker).*

Ontwikkelingen op fotoval-gebied

Fotovallen zijn populair voor inventarisaties van zoogdieren. Een belangrijke beperking was tot nu toe het interval van 1 minuut: na een opname schakelt de fotoval automatisch uit en 1 minuut later “kijkt” de camera pas weer opnieuw. Bevindt zich op dat moment een bewegend, warmbloedig dier voor de camera, dan wordt het dier gefotografeerd. Tijdens deze minuut uitschakeling kan van alles gebeuren wat niet geregistreerd wordt. Recent zijn fotovallen op de markt gekomen waarbij het interval teruggebracht is tot 1 seconde, in het vervolg hier te noemen 'tweede generatie fotovallen'. Enkele opmerkingen over twee van die tweede generatie fotovallen: de Reconyx RC60 en de Dörr BolyGuard 5.0. De Reconyx heeft een reactietijd van 1/5 seconde, waarna nog twee foto's worden gemaakt. De infrarood (IR) lichtbron heeft een golflengte van 960nm. Het grote voordeel hiervan is dat de ledjes niet zichtbaar oplichten in het donker, waardoor geen zichtbare reacties bij de gefotografeerde dieren worden opgewekt.

De in China gemaakte maar duitse Dörr BolyGuard ('Boly') is momenteel de kleinste verkrijgbare fotoval, 18x5x5 cm en dus heel goed te verstoppen. Alle instellingen worden gerealiseerd met een losse display. De minimale reactietijd is een seconde en er worden dan maximaal drie foto's achter elkaar gemaakt met tussenruimtes van drie á vier seconden, waarna het ongeveer tien seconden duurt voor de camera opnieuw kan reageren. De IR-ledjes hebben een golflengte van 850nm, de ledjes gloeien zichtbaar rood op waardoor sommige dieren (vos, ree) schrikken. De lichtbron werkt tot twaalf meter. Op korte afstand (twee tot drie meter) ontstaat sterke spotwerking plus overbelichting. Daarom moet voor zo'n afstand (het best voor boommarters) het licht gedempt worden. De beste resultaten werden door ons verkregen door alle ledjes te bedekken met twee lagen gewolkt groen plastic folie (Jaap Mulder heeft voorraad). Hierdoor wordt de lichtopbrengst verminderd en het beeld meer egaal belicht. Constructief is deze fotoval matig, met name de omschakeling van donker naar daglicht met behulp van een filtertje is nogal gammel waardoor soms daglichtfoto's worden overbelicht. Over de eventuele aansluiting van een 6 volts accu hebben de constructeurs niet goed nagedacht, omdat in dat geval de instellingen van de camera verloren gaan als het geheugenkaartje eruit wordt gehaald; misschien werkt het wel goed als er óók batterijen in de camera zitten. In principe is de Boly te beschouwen als een “Chinese imitatie van de Reconyx”. Om toch positief te eindigen met drie punten: A. De prijs (200 Euro, inmiddels zelfs 160 Euro, minder dan 1/4 van de Reconyx) is redelijk. B. De foto kwaliteit is opvallend goed, zeker vergelijkbaar zo niet beter dan de Reconyx. C. Met de Boly kun je filmpjes maken, wat met de Reconyx niet kan; de kwaliteit van die filmpjes is heel goed.

Samengevat:

Eigenschap	Reconyx	BolyGuard
Opnamesnelheid	Zeer veel foto's, behoorlijk hoog	Behoorlijk hoog, sneller en meer dan 1 ^{ste} generatie
Verlichting	Niet zichtbaar	Zichtbaar rood
Video	Niet mogelijk	Mooie kwaliteit
Omvang	Tamelijk groot	Zeer klein
Prijs (excl. Sd-card)	€700 incl. vervoer	€160

Ruud van den Akker

12. Conclusies

- Voor inventarisaties van boommarters is de “Peijnenburger-methode” te prefereren boven het aanbieden van voedsel op bijvoorbeeld een boomstam, omdat:
- individuele herkenning beter mogelijk is,
- soms het geslacht is te bepalen (ze laten hun buik zien),
- de voedselconcurrentie met name van muizen verminderd wordt.

Een nadeel is dat een opgehangen houtblok opvalt, waardoor eventuele ongenode gasten de fotoval kunnen ontdekken, met alle gevolgen van dien.

B. Bij de eerste toepassingen van pindakaas leek het een middel dat voor diverse soorten aantrekkelijk was. Dat is nog wel zo, maar bij een wat intensievere toepassing, zoals in dit onderzoek, blijkt dat lang niet elk individu (van boommarters en vossen in elk geval) ervoor terug blijft komen. Het blijft soms bij een incidenteel bezoek. Pindakaas en visolie zijn dus niet voldoende om alle aanwezige boommarters voor de camera te krijgen. 'Smaken verschillen', ook bij dieren, niets menselijks is hen vreemd.

Met dank aan het Utrechts Landschap (met name boswachter Hans Hoogewerf) voor toestemming, koffie en belangstelling.

Veldwaarnemingen 2008 en 2009

Henri Wijsman

1. Inleiding

Hieronder wordt ingegaan op een aantal aspecten van het leven van een boommarter die nieuw zijn of nooit genoeg herhaald kunnen worden. Het materiaal stamt uit de Boommarter Nieuwsbrief 2008 en 2009.

2. Sanitaria

Hans Teunissen (2008) zag hoe het moertje wat onhandig naar de zijkant van de stam klom en de uitwerpselen zo van de stam liet vallen terwijl ze plat tegen de stam zat. Dat lijkt op *MARTER-PASSEN XIII*, p. 18, foto 3, waar een moeder tegen de stam zat aan gekleefd. Aangezien de uitwerpselen allemaal aan één kant van de boom liggen hangt ze altijd aan dezelfde kant van de stam.

Ronald Huijssen zag hoe in het Horsterwold bij Zeewolde (Flevoland) een adulte manmarter zijn linker achterpoot optrok en urine sproeide (net als een kat) tegen een grote graspol om zijn territorium te markeren (2008). Daarna liep hij vanuit het spoor een bosperceel in.

In de Wieden (Natuurmonumenten) is een groep onder toezicht van Ronald Messemaker, Erwin van Maanen en Daniel Tuitert systematisch met enige fotovallen in de weer (zie ook het artikel verderop in deze marterpassen –red–). Aansluitend op het vorige maakten ook zij een foto van een sproeiende boommarter. Op één plek vond men een of meer latrineputjes, zoals dassen die maken, maar dan met drolletjes van boommarters er in (!); en inderdaad staat er ook een boommarter op de foto die zich net van het putje aan het bedienen is. Op een andere had Klaas Vledder een drolletje van boommarter meegenomen en elders op een plank over de vaart gelegd. De territoriumhouder deponeert er zijn eigen uitwerpsel bovenop! (zie foto 1).

3. Latrineopbouw

Ook in het normale muizenjaar 2008 groeide een latrine nauwelijks in het vroege stadium Soms was er na een week nog niets veranderd (Hans Kleef). In Roekel waren er geen verse uitwerpselen bij gekomen (en er lagen er toch al maar drie) maar er lagen wel degelijk vier jongen in (Mark Ottens, Robert Keizer). Op Hoge Ginkel (Stichting Het Utrechts Landschap) merkte Bram Achterberg op

13 april op dat er aan het toegangsgat tot de nestboom 2007 (beuk) wat

Foto 1 Boommarter deponeert zijn/haar keutel op de stapel (Foto: Klaas Vledder).

haren wapperden in de wind. Deze haren waren alleen met een telescoop te zien en waren bij een inspectie twee weken terug niet aanwezig. Van enige latrinevorming of van marterkeutels op de grond onder de boom was (nog) geen sprake. Maar al na een kwartier posten was de boommarter zo vriendelijk om even uit de boom te kijken.

In het daljaar voor muizen 2009 was de situatie met latrines sowieso heel anders, zie ook elders in deze Marterpassen. Toen eenmaal duidelijk was geworden dat op tal van plaatsen taklatrines ontbraken, ging Robert Keizer eens enige oude nestbomen waar geen mest in of onder te vinden was, van binnen bekijken. Meteen vond hij twee nesten. Henri Wijsman constateerde iets dergelijks in het Zuiderbos bij Nunspeet. Als hypothese lanceerden Florian Bijmold en Henri Wijsman dat als de marters van muizen op vogels overschakelen, de samenhang in de drollen veel kleiner wordt en ze eerder uiteenvallen. Hoe dit zij, op andere plaatsen werden wel degelijk de traditionele taklatrines gevonden.

Vilmar Dijkstra zond enige opmerkingen bij dit fenomeen. "Dit jaar is het inderdaad sterker dan andere jaren en ik vermoed dat het te maken heeft met de weinige muizen. Dit jaar heb ik met mijn rondes nog geen enkel vrouwtje gezien. Ze zijn de hele tijd op jacht. Ook Chris en Bram Achterberg hebben daar duidelijke aanwijzingen voor (vroeg vertrekkende vrouwtjes in april). Omdat ze veel op jacht zijn laten ze waarschijnlijk minder uitwerp-

selen bij de nestboom achter, ze zijn bij de nestboom blijkbaar al 'uitgepoept' ”.

4. Reactie op geluiden

In het Kuinderbos keek Florian Bijmold in een buizerdnest en daar, als reactie op een piepegeluidje, kwam meteen de kop van een marter kijken, met een zwarte neus. In de boswachterij Ugchelen-Hoenderloo kreeg boswachter Jaap Rouwenhorst in 2009 een boommarter te zien die afkwam op piepgeluid.

Wij pasten ook een oude truc toe waarbij we luid pratend weg leken te lopen – om dan stiekum over het mos weer terug te sluipen om te kunnen zien hoe de moeder ons nakeek met een air van: zo, zijn ze al weg? (Henri & Willemien Wijsman, Jan ten Böhmer).

5. Een herkenbaar dier met een witte ring.

Het komt niet vaak voor dat iemand, die een boommarter overrijdt dat merkt, laat staan dat meldt. Nu gebeurde dat in december 2007 ter hoogte van de zandafgraving bij het Ennerveld (op de kaart als skibaan aangegeven, 200,2/494,8) op de Wapenvelder Molenweg, Wapenveld.

Foto 2 Dode boommarter uit Wapenveld met een duidelijke ring om de linker voorpoot (Foto: Mark Boersma).

De vinder gaf het door aan Mark Boersma en die heeft de beest gefotografeerd, het geslacht bepaald en de maat genomen. Op Foto 2 vertoont de linkerpoot van de marter een bijzonder kenmerk, een witte ring om de bovenarm. Dit is ook gezien bij de trouwe moeder van Ben van den Horn op Den Treek in Utrecht, en verder nog nooit.

6. Kunststof netjes

Op enige verschillende plekken bleken boommarters de kunststof netjes waar pinda's in worden geserveerd aan vogels door te bijten, in Beekbergen, Heerde, Epe en Dieren (Bert van Ast, Jenneke Kamphuis, Harry van Diepen), het ziet er uit alsof het met een schaar is gebeurd (zie Foto 3). Resten werden teruggevonden onder een boommarterboom. Ook in de winter 2008/9 maakte de boommarter van Bert van Ast korte metten met drie vetbollen en 2 metalen korfjes gevuld met gepelde pinda's. Eén afdekking van een korfje lag nog onder de kale takken waarin het vogelvoer (aan een ijzerdraad) was opgehangen. Bij nader inzien kan hij echter niet geheel uitsluiten dat een eekhoorn in staat is om het korfje los te wurmen.

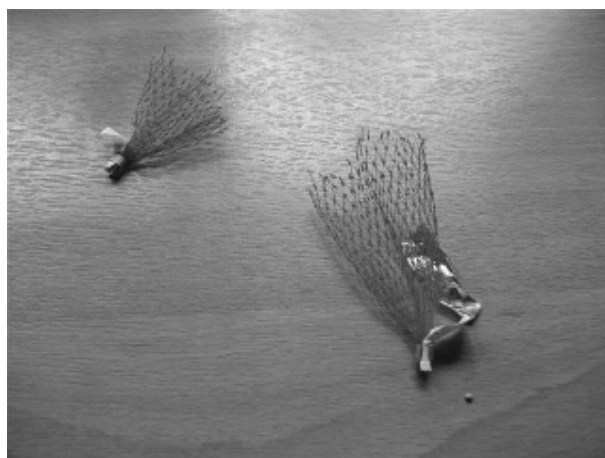

Foto 3 Door boommarters doorgebeten pindanetjes (Foto: Jenneke Kamphuis).

7. Onder de grond

Boommarters kunnen met hun jongen ondergronds gaan als die 8 weken oud zijn. In Zoogdier 17(4) is iets geschreven over boommarters in een konijnenhol ondergronds in het Spanderswoud bij Hilversum. Daarbij is een beetje populair einde bedacht dat het doet voorkomen alsof jongen van tijd tot tijd in grondholen geworpen zouden worden en ons daarom zouden ontgaan. Eigenlijk geloof ik daar niets van en ik ben Koen Van Den Berge dankbaar die mij wees op onderzoek aan de Amerikaanse boommarter waarbij jongen als ze de nestboom verlaten hebben een tijdje ondergronds gaan. In 1999 had Hans Kleef ook al 10 weken oude jongen in een konijnenhol waargenomen. Hans schreef over een speelplaats van de jongen en ook hier bleek die te vinden. Buiten deze twee gevallen heb ik van een speelplek, zoals we het van dassen kennen, nooit gehoord.

8. Boommarter met “het heen en weer”

Een Ugchelse boommarter bereidde zich voor in boom B, wierp jongen in A, verhuisde van boom

A naar B, terug naar A en dan weer naar B. In het oosten van de Ugchelse en Hoenderlose Bossen ontdekte Jan ten Böhmer een boommarter. Eerst (11 april 2008) ontdekten we een boom A met latrine waar ze niet inzat. Jan kende toen al een grotendeels dode boom B die 600 m verderop ligt en waar op het oog niets dan oude uitwerpselen lagen; maar daar bleek ze later aanwezig (25 april), met jongen. De oude uitwerpselen wijzen er op dat boom B eerst als voorbereidingsboom moet hebben gediend. Vervolgens zat ze echter op 13 mei niet meer in de oude dode, maar weer in de het eerst ontdekte beukenboom; maar op 30 mei zat ze weer in de grotendeels dode beuk! We nemen op grond van de ouderdom van de jongen een geboorte aan op of voor 10 apr.

Ook Olga van der Klis had een ervaring die in seizoen 2008 menigeeen heeft gehad: “ze waren weg en nu zijn ze weer terug”! Ergens centraal in de Hoge Veluwe was op 8 mei 08 de boom leeg, zonder jongen; maar zij vond op 16 mei één nieuw uitwerpseltje en dat was genoeg om verder er goed op te letten; op 20 mei lag er meer en zij heeft in het hol gekeken en daar lagen vier jongen als een knoedeltje onder in de boom. Ze had eerst vermoed dat er wellicht nog een ander hol in deze boom zat dan dat alleronderste, maar daar lagen ze nu toch. Ze lagen nu niet in de bovenste verdieping, maar onderin.

9. Autoschade

Boommarters die schade toebrengen aan auto's zijn een nieuw en voor onze club onheilspellend fenomeen. In 2008 vond Ben van den Horn een nest boommarters bij De Glind in de Gelderse Vallei. één van de buurmannen had enige maanden daarvoor marterschade aan zijn auto gehad: viezigheid op het motorblok en doorgebeten lei-

dingen. Het is daarmee wel niet gezegd dat het om een boommarter ging, want in 2007 heeft Kees van Wegen een dode marter gemeld bij Mussendorp, tussen Amersfoort en Achterveld en dat bleek bij sectie een steenmarter te zijn! Maar we moeten toch rekening houden met boommarter-autoschade. Later in 2008 hoorde Ruud van den Akker van iemand bij Bilthoven die schade heeft gehad aan zijn auto. De kabels waren aangeknaagd! En hier zitten geen steenmarters. Ruud heeft ook uitgezocht wat marters aantrekt in die kabels. Om het rubber soepel te houden is er visolie in verwerkt. Marters houden van visolie. Ook boommarters. Ook Harry van Diepen hoorde van iemand met autoschade die binnen 100 m woont van een boommarternest in een huis.

Harry van Diepen zag iets staan in De Stentor van 9 december 2008. Hij schreef er bij: “De krant wakkert de marterhetze aan, zoals je ziet”. In het artikel staat dat in de Maten en Woudhuis zich een marter te goed heeft gedaan aan rubberen onderdelen van geparkeerde auto's. Iemand heeft al het motorblok bespoten met anti-marterspray. Gelukkig staat in het artikel ook dat “de schuwe boommarter niet in de stad komt”. Adrie Nieuwenhuizen beveelt aan om een mat van gaas onder de auto te leggen,”Dat vinden ze niet fijn aan de poten”. Er staan trouwens meer stukjes in de regionale krant over marterschade aan auto's in Apeldoorn zijn inmiddels tientallen gevallen bekend. Vooral auto's van het merk Peugeot schijnen aantrekkelijk te zijn voor steenmarters. Half december 2008 stond er een stukje in De Stentor over een Porschebezitter, die ruim € 1.200,- schade had aan stukgebeten leidingen. Middels een vangkooi heeft hij de marter gevangen en uitgezet in de bossen tussen Uchgelen en Hoenderloo! Als het waar is niet zo'n slimme uitzetplek.

BELEVING

Dode Boommarters

Henri en Willemien Wijsman

De boswachterij Ugchelen-Hoenderloo van Staatsbosbeheer is een prachtig gebied op de centrale Veluwe en bestaat grotendeels uit bos. Ideaal voor boommarters. Jan ten Böhmer doet daar al een aantal jaren de roofvogels (en raven) en wij kwamen er zelf zo nu en dan. Sinds 2007 doen Jan en Henri de marters samen; we mogen daardoor ook komen in de voor het publiek gesloten delen waar onderstaande geschiedenis speelt.

Ik was er in 2009 al vroeg bij en vond in begin maart ten noorden van de Hoog Buurlose weg twee latrinebomen, beide dood en hol. De ene boom stond langs de Oude Asselse weg en de andere (een ruwe 360 m verder) voorzien van een holte gehakt door een zwarte specht in 2007. Bovendien lagen er de nodige uitwerpselen op enige dwars op het pad liggende beuken elders in het terrein. Ook Jan toog er op uit en meldde daar eveneens een dode boom met mest er onder, zodat voor de hand lag om aan te nemen dat het een van de eerdere twee bomen was. We mailden elkaar er over en vergeleken de foto's. Maar ja, was dat nu wel dezelfde boom? Zeg niet dat zo iets meteen duidelijk is, dode beuken lijken al gauw veel op elkaar en in het vroege voorjaar biedt de omgeving, zonder blad, niet veel houvast. De slotconclusie was dat Jan een derde latrineboom had (overigens met slechts 5 uitwerpselen) op 380 m van de dichtstbijzijnde eerder ontdekte latrineboom.

In de mest onder de 'Oude Asselse dode boom' zat het nodige reeënhaar, de marter had kennelijk van aas gegeten.

Op 20 april, met Willemien in het veld, konden de drie latrine bomen worden teruggevonden en ook het punt met de dwars op de weg liggende beuken, precies een plek waar ook een mooie 'flatbeuk' staat. Zelfs het onderste gat in deze beuk is wat hoog om te worden onderzocht met een boomcamera, maar die moeite konden we ons besparen: er vloog een holenduif uit. Wat ziet Willemien vervolgens: twintig meter ten noorden van die flatboom staat een morsdode en zeer schilderachtige dode beuk met eronder alwéér een flinke hoeveelheid uitwerpselen! (zie Foto 1)

Foto 1 Dode beuk waaronder boommarter uitwerpselen lagen (Foto: Henri Wijsman).

Als ik het goed beschreven heb, is de lezer nu het spoor kwijt, want dat waren wij ook. Vier holle dode bomen in een ruit met diagonalen 750 m en 325 m, bomen die alle in elk geval enige tijd hebben gediend als slaapplek voor een boommarter. Ik heb ze in april onderzocht met de boomcamera; maar ze bleken allemaal leeg te zijn. Dus voor de nestboom moet de marter uitgeweken zijn naar weer een andere boom, en die hadden we nog niet. Op 23 mei mailde Jan me dat hij wederom een mooie dode beuk had gevonden met flink wat uitwerpselen er onder, die overigens vrij oud leken. Maar laat het nu zo gebeuren dat deze mail op de een of andere manier is ondergesneeuwd of verdwenen of wat dan ook. Ik kreeg die in ieder geval niet onder ogen. Na een telefoontje met Jan in de geest van 'ik hoor al een tijd niets van je' en zijn verbaasde reactie 'maar ik heb je toch gemaild', heb ik gelukkig adequaat gereageerd. Het was inmiddels al 8 juni! Meteen de volgende dag op de nieuwe holle boom af; die stond nog niet op

mijn eigen kaartje van holle bomen en was dus nog niet onderzocht.

Uitgerekend op deze dag merkte ik, toen ik al 15 km van huis was, dat ik alles bij me had behalve de hengel! Ik dus terug en opnieuw naar de Veluwe. Deze boom staat op 750 m ten oosten van de dichtstbijzijnde der vier dode bomen. De fiets uit de auto gehaald en eerst maar eens naar de boom gefietst om poolshoogte te nemen. Onder de boom lag die dag behoorlijk veel mest, ook vers, veel mestkevers en vliegen en... veel veertjes van houtduif. Op grond daarvan noem ik het in zo'n geval al een 'latrineboom waar prooien worden aangebracht' en dat is maar een haarbreedte verwijderd van 'nestboom'. Ik ging pas hierna naar de auto terug om boomcamera en hengel te halen; het leek me veel te laat in het seizoen, maar wie weet, het zou bijvoorbeeld kunnen zijn dat de marters al weg waren maar dat er een dood jong was achtergebleven. Goed, de camera er in gestopt, maar in het hogere gat kreeg ik meteen een storing. Meestal betekent dat dat er vuil binnen was en dat de lens verstopt is. Ik dus de lens schoon maken en de camera nu lager, in een spleet ingebracht. Meteen zag ik een grote boommarter! Het bleek bij beter kijken om twee jongen te gaan die al helemaal de grootte van een adult bereikt hadden, maar met nog wel iets naïefs in ogen en uitdrukking. Twee jongen op 9 juni, die geboren moeten zijn omstreeks 18 april!

Ik besloot meteen om Jan op te bellen. Mijn nieuwe mobiel vroeg een of andere code die ik niet bij me had, dus dat lukte niet. Ik dus naar het naburige Van der Valk motel en zowaar, daar mocht ik aan de receptie voor een kwartje bellen. Maar ja, Jan was niet thuis, anders had ik het graag laten zien.

Dit was dus de marter waar we lang naar gezocht hebben; ook in vorige jaren was die al theoretisch

aangeduid als de marter van Hoog Buurloo, dit op basis van verkeersslachtoffers uit vorige jaren op de autoweg A1 bij hectometerpaal 78,8, waaronder een jong. Ook waren er vrij recent in de directe omgeving al zichtwaarnemingen van boommarters gedaan: 27 juni 2008 (Jaap Rouwenhorst), 2 augustus 2008 (Jan ten Böhmer/Theo Hijmenssen). Ik had wel afgelopen herfst een lijst gemaakt van de holle bomen in de lanen ten noorden van de Hoog Buurloseweg, maar deze boom stond er niet in, en die had ik dus in april niet gecontroleerd.

Jan heeft in twee bomen in de boswachterij, waarvan hij al in maart verwachtte dat het nestbomen zouden worden, inderdaad jongen gezien. Een van die bomen was weer een dode. Op een andere plek hebben we ons suf gezocht zonder resultaat, hoewel de marters netjes hun aanwezigheid op het pad kenbaar maakten. De nestboom ten noorden van de Hoog Buurlose weg was dus heel welkom. Het verhaal eindigt niettemin in mineur. Want ten noorden van onze nestboom loopt de autoweg A1. Bij hmp 78,4 lag het kadaver van een boommarter in de middenberm, waar Jan het verzameld heeft op 2 september - iets dat ik overigens ieder zou afraden, want een boommarterlijkje is geen leven waard. Bij het benzinestation, hmp 78,1, lag op 15 augustus ook een kadaver (Mark Zekhuis, verzameld door Mark Ottens). Dit was dus een andere dan die op waarneming.nl op 6 september is gemeld en daarna geborgen door Robert Keizer, die bij die gelegenheid (9 september) er nog een in de middenberm bij paal 79 zag liggen. Dat zijn dus al vier dode marters! Zijn dit al onze marters, die nu dus zijn omgekomen, of zou er een paar kilometers naar het oosten, dicht bij deze 'hot spot' op de autoweg, nóg een nest zijn geweest in het nogal saaie Amerikaanse eikenbos genaamd Van der Huchtbos? Volgend jaar er maar weer vroeg op uit.

Op zoek naar boommarters in Zwitserland

Aaldrik Pot

1. Inleiding

Sinds een jaar of tien ga ik een paar keer per jaar een week naar het Unterengadin in Zwitserland. Ik begeleid er als gids natuurwandelingen vanuit een pension in het dorpje Ramosch. Tijdens die weken probeer ik in mijn spaarzame 'vrije tijd' wat meer zicht te krijgen op het voorkomen van boommarters in de omgeving. Gewoon omdat het leuk is. Dacht ik...

2. Gebiedsbeschrijving

Ramosch ligt in het oosten van Zwitserland, vlakbij de grens met Italië en Oostenrijk. Wat ik maar even als mijn onderzoeksgebied beschouw, ligt in het zogenaamde Silvretta-massief nabij het enige Nationale Park van Zwitserland. Het is een deel van een zijdal van het Inn-dal en beslaat zo'n 1200 hectare, te vergelijken met de kleinere boswachterijen in Drenthe. In het hooggebergte zijn de hoogste pieken rond de 3300 meter. De boomgrens ligt

er grofweg op 2200 meter. De bossen zijn nage-
noeg allemaal in de 20e eeuw aangeplant, nadat
daarvoor grootschalige kap had plaatsgevonden
ten behoeve van de mijnbouw en brandstofvoor-
ziening.

In het gebied overheersen naaldbomen, alleen
lager in het dal kom je loofhoutsoorten als ratel-
populier tegen (zie Foto 1). Beuk en eik zijn nau-
welijks aanwezig. De bossen bestaan uit lariks,
fijnspar, Oostenrijkse den, bergden en alpenden.
De meeste bossen zijn nu zo'n 60 tot 80 jaar oud.
Er wordt nog steeds veel gekapt, waardoor de
bomen relatief ruim staan. Dicht bos is een uitzon-
dering en er is nauwelijks ondergroei. Liggend
dood hout wordt zoveel mogelijk opgeruimd om-
dat het anders met de lawines mee naar beneden
wordt genomen.

Foto 1 *Marterbiotoop in Zwitserland (Foto: Aaldrik Pot).*

Natuurvorsers zoals we die in Nederland kennen,
ik bedoel daarmee mensen die zonder enig ander
belang en puur uit nieuwsgierigheid zijn geïnteres-
seerd in het wel en wee van bepaalde soorten, zijn
in Zwitserland zeldzaam. Ik ben er in al die jaren
nog maar eentje tegengekomen. De rest van de
natuurliefhebbers is vooral in natuur geïnteres-
seerd vanuit het perspectief van de jacht. Het is
voor veel inwoners van de streek, en dan met na-
me de bergboeren, een uitlaatklep na een jaar hard
werken, las ik dit najaar op een informatiepaneel.
Vooral edelhert, ree, gems, alpenmarmot en steen-

bok moeten het ontgelden. Maar ook niet eetbare
soorten zoals das, vos en boommarter worden fel
bejaagd, als ze de kans krijgen. In een plaatselijke
boekhandel zag ik eens een foto waarin een
boommarter als oefenwild wordt gebruikt bij het
trainen van jachthonden...

3. Faunabeleid

In het Zwitserse faunabeleid is niet veel anders te
vinden over boommarters dan dat ze bejaagd mo-
gen worden van 16 februari tot en met 31 august-
tus. Ook zogende moertjes mogen dus worden
geschoten. Jaarlijks worden er volgens het Jagd-
ambt zo'n 100 tot 150 boommarters gedood. Als je
wat dieper graaft, kom je al snel tot de conclusie
dat er ook wel mensen bij de BAFU (het Zwitserse
ministerie voor milieu, natuur en landschap) wer-
ken die het vrijelijk bejagen van de boommarter
op zijn minst 'bedenklich' vinden. Eigenlijk heeft
men geen flauw idee hoeveel boommarters er le-
ven. Het enige wat men weet, is dat de soort waar-
schijnlijk afneemt, vooral in Midden-Zwitserland.
Om dit te onderbouwen gebruikt men cijfers van
verkeerslachtoffers. Al deze onduidelijkheden
waren mede aanleiding om eens wat beter naar
boommarters in de directe omgeving van mijn
vaste verblijfadres te kijken.

4. Veldwerk

Nadat ik in de eerste jaren op een wat meer vrij-
blijvende manier door de omgeving struinde, ben
ik drie jaar geleden begonnen met het in kaart
brengen van de spechten- en ruigpootuiterterritoria.
Dit werd ook ingegeven door een vraag van de
Vogelwart Sempach die bezig was met een atlas-
project. Ik bleek zo'n beetje de enige vogelaar in
de regio te zijn die wel eens een waarneming
doorgaf. Daarnaast ben ik binnen die territoria
naar holle bomen gaan zoeken. En met name dat
laatste valt niet mee in een berglandschap. Het
heeft uren geduurd om te wennen aan het totaal
andere zoekbeeld dan in Nederland. Zwarte spech-
ten maken hun holen hier natuurlijk in naaldbo-
men (vooral spar en lariks) die over ten minste een
meter of tien vanaf de onderzijde geen zijtakken
hebben. Daarnaast staan de uitgekozen bomen op
ruimere afstand van elkaar dan de bomen in de
omgeving. Spechtenflatten ben ik nog niet tegen-
gekomen, wel staan er, net als in Nederland, vaak
meerdere holle bomen bij elkaar. De grijskop-
specht is ook in mijn onderzoeksgebied een zeld-
zaamheid, maar ze maakt ten opzichte van de
zwarte specht relatief veel holen, vooral in ratel-
populieren. Deze plekken zijn na enige tijd vrij
gemakkelijk op te sporen omdat deze boomsoort
meestal niet midden in het bos staat, maar meer op

de overgangen naar het cultuurlandschap. Groene specht is wat algemener, maar zijn nestholten zijn weer veel moeilijker te vinden omdat ze bomen uitkiezen die niet of nauwelijks opvallen ten opzichte van de omgeving. Maar bovenal is het zoeken naar holle bomen op een steile berghelling niet echt simpel. Los van het feit dat het veel energie kost om te klimmen of af te dalen, moet je ook voortdurend proberen je evenwicht te bewaren wat de ontspanning en opmerkingsgave niet ten goede komt. Als ik een holle boom had gevonden, heb ik natuurlijk ook meteen gekeken naar aanwezigheidssporen van boommarter: prooiresten, uitwerpselen, krabsporen en haren in de holterand. Meerdere keren heb ik iets gevonden wat op de aanwezigheid van boommarter kon duiden, vooral krabsporen en prooiresten. In één boom zag ik bruin donshaar aan de holterand kleven.

5. (Geen) resultaten

Een jaar later ben ik eind mei (helaas niet eerder omdat de wandelweken dan pas beginnen) alle holle bomen die ik tot dan toe in kaart had gebracht afgelopen om te zoeken naar aanwijzingen voor de aanwezigheid van een moertje met eventuele jongen. Dat leverde soms leuke vondsten op vogelgebied op, maar op martergebied vooral teleurstellingen. Ergo, in de afgelopen twee jaar heb ik bij in totaal circa 14 holle bomen of -clusters geen enkele aanwijzing kunnen vinden voor een moertje met jongen, wat natuurlijk te maken kan hebben met het relatief late tijdstip van zoeken. In

Nederland zijn de meeste jongen eind mei al uitgewaaierd van hun geboorteplek. Wel vind ik vooral in het late voorjaar op heel veel plekken marteruitwerpselen. Maar goed, de steenmarter is hier een stuk minder zeldzaam dan de boommarter en komt net als bij ons volgens de literatuur ook voor in boommarterbiotopen. Het zou ook nog kunnen dat marters hun jongen hier in holen onder de grond groot brengen. Er is immers veel aanbod. In de Zwitserse literatuur is daar echter weinig over te vinden.

Ik ga dapper verder, maar om een en ander eens echt goed uit te zoeken, zal ik nog meer tijd moeten gaan doorbrengen in Ramosch en eerder in het voorjaar als er op veel boshellingen nog sneeuw ligt. Er lijken nu vanuit de BAFU ook initiatieven te ontstaan om beter te kijken naar de verspreiding en habitatkeuze van de boommarter. Over zaken als reproductie en voedselkeuze is weinig tot niets bekend. Leuke klus! Kan de WBN geen uitwisselingsproject starten in Zwitserland. Liefst een beetje in de buurt van Ramosch, ik ken er inmiddels aardig de weg...

Literatuur

MARCHESI, P. (1995): *Martes martes* (Linnaeus, 1758) – Baummarter. In HAUSSER, J.: Säugetiere der Schweiz. Verbreitung, Biologie, Ökologie. Denkschriftenkommission der Schweizerischen Akademie der Naturwissenschaften (Hrsg.). Birkhäuser, Basel: 367-371.

Eénoog: een boommarter om respect voor te hebben

Vilmar Dijkstra

1. Inleiding

Al jaren wordt er onderzoek verricht aan de boommarters op de Veluwezoom en het is altijd weer een genot om deze sierlijke dieren in het veld tegen te komen. Het wordt extra bijzonder als een individu herkenbaar is en op die wijze min of meer gevolgd kan worden. Op de Veluwezoom ken ik twee dames (boommarters, wel te verstaan), die aan gedrag of lichaamskenmerken relatief eenvoudig herkenbaar zijn. Eén van deze speciale dames wil ik aan jullie voorstellen: Eénoog.

2. De eerste kennismaking

Zelfs de minder intelligente lezer zal geen uitleg nodig hebben wat het kenmerk van deze boommarter is. Het gaat om het rechteroog dat zo'n beetje is dichtgegroeid en of niet meer werkt of niet meer aanwezig is. De eerste keer dat Eénoog

herkenbaar opdook was op 6 mei 2007 in het territorium 'Weversberg'. Toen werd ze 12 meter hoog in een holte in een beuk betrap door Erwin van Maanen (zie foto 1 en 2), die op dat moment met het onderzoek meehielp. Ze was daar niet zonder reden. Op 27 april had ik met behulp van een boomcamera geconstateerd dat er een jonge boommarter van circa twee weken oud in de holte lag.

De foto's uit 2007 geven het idee dat de wond nog niet heel oud is, maar ook niet vers. Een jaar eerder (1 april 2006) werd in dezelfde boom een boommarter waargenomen met twee gezonde ogen. Op foto 2 is te zien dat ook de kin een wond heeft. Waarschijnlijk is ze bij het binnengaan van een holte verrast door een bosuil, die met een poot haar oog en kin heeft verwond. Bosuilen hebben

Foto 1 *Eénoog gefotografeerd in de nestboom op 6 mei 2007 (Foto: Erwin van Maanen).*

Foto 2 *Eénoog gefotografeerd in de nestboom op 6 mei 2007, waarbij de wond aan de kin is te zien. Er hangt een huidlapje onder de kin (Foto: Erwin van Maanen).*

vaker de neiging om het gezicht aan te vallen als ze gestoord worden in hun holte, ook bij mensen. Dat de wond door een hond of vos is veroorzaakt lijkt onwaarschijnlijk. Als die de boommarter eenmaal zo vasthebben (van oog naar onderkaak) zullen ze doorbijten en wordt de boommarter gedood. Een andere optie is misschien een territoriumgevecht met een andere boommarter, maar ook dat lijkt minder waarschijnlijk. Na het toebrengen van deze wond kan ik mij moeilijk voorstellen dat de veroorzaker alsnog is overwonnen. Het is mij ook niet bekend dat onderling dergelijke wonden

veroorzaakt worden (zie echter ook: Dijkstra, 2008. Een ongewone bekleding van een boommarterkribbe, *MARTERPASSEN XIV*, p55). Mocht iemand literatuur kennen over onderlinge gevechten waarbij verwondingen voorkomen, of zelf aanwijzingen hebben, dan hoor ik dat graag.

3. Een behoorlijke handicap

Na constatering van de handicap vraag je jezelf af of het vrouwtje een kans maakt om het jong van voldoende voedsel te voorzien of zelf te overleven. Een boommarter jaagt voornamelijk op de grond, maar een belangrijk deel van het voedsel in het voorjaar haalt een boommarter uit de boom- en struiklaag in de vorm van eieren, (jonge) vogels en af en toe een (jonge) eekhoorn. De soort is geëvolueerd tot een zeer behendige klimmer. Ter illustratie: in hetzelfde territorium observeerde ik in het voorjaar van 2000 hoe een vrouwtje in het donker een al jaren dode holle beuk verliet (waarin drie jongen lagen). Dit deed ze door op circa 25 meter hoogte vanaf de breekbare takken in de kroon een flinke sprong van circa vier meter naar een verder staande beuk te maken. Met maar één werkend oog, zie je geen diepte en wordt je als springer en jager beperkt in je mogelijkheden. Ook aartsvijanden als vos merk je minder snel op.

Het jong van Eénoog leed er blijkbaar niet te veel onder. Toen het op 1 juni 2007 werd waargenomen zag het er ogenschijnlijk gezond uit. Daarna verhuisde het kleine gezin en werd het niet meer teruggezien. Het is de vraag of er in het geval van een grotere worp geen problemen zouden zijn ontstaan.

4. Een gewonde marter

De jaren erna werd met extra belangstelling op en rond de Weversberg gekeken om Eénoog terug te vinden. Zonder succes en ik had haar inmiddels al 'afgeschreven'. Maar 22 januari 2010 dook er onverwacht bewijs op dat Eénoog nog in leven was. Tijdens de jaarlijkse wintertellingen van vleermuizen op de Veluwezoom, die worden uitgevoerd door Gerhard Glas en enkele medewerkers van Natuurmonumenten, werd een bezoek gebracht aan de kelder bij pannenkoekenrestaurant 'de Carolinahoeve'. Deze hoeve ligt in of aan de rand van territorium Weversberg. In het in de grond verzonken voorportaal van deze kelder werd een marter aangetroffen die aan een oog gewond leek en apathisch en rillend bleef liggen. Zelfs toen Gerhard langs het dier kroop om de kelder in te gaan, met een houten luik tussen mens en marter, bleef de marter liggen. Pas na het verlaten van de kelder dook de marter de kelder in. Het voorpor-

taal kan pas bereikt worden na het verwijderen van een zwaar metalen rooster. Men was bang dat het dier niet meer de kelder uitkon en ernstig verzwakt was. Na telefonisch overleg raadde ik de vleermuistellers aan het dier verder met rust te laten en te voorzien van een pannenkoek (ze waren ten slotte bij een pannenkoekenrestaurant) en water en het rooster terug te plaatsen. Naast een pannenkoek 'Weversberg' (ja, die hebben ze echt!) werden nog hondenbrokken en twee kip-peneieren door het restaurant gedoneerd.

Ik had zelf pas de volgende dag de mogelijkheid om polshoogte te nemen. Maar de mededeling dat het ging om een marter met een gewond oog deed al wel mijn hartslag versnellen...zou het Eénoog zijn? Men wist niet om welke martersoort het ging en sinds een paar jaar komen aan de rand van de Veluwezoom ook steenmarters voor. Hoe groot is de kans dat er in hetzelfde territorium een steen- of boommarter opduikt met een oogprobleem? Die kans is zeer klein, maar toch aanwezig.

De volgende dag bleek de kelder marterloos, maar ook de pannenkoek en de hondenbrokken waren verdwenen. De eieren lagen er nog. In de kelder lagen wel een aantal marteruitwerpselen. De door de vleermuistellers gemaakte foto's (zie foto 3) laten echter onomstotelijk zien dat het om Eénoog gaat. Eénoog presteert het om al tweeënhalft tot drieënhalft jaar gehandicapt door het leven te gaan. Voorwaar een knappe prestatie!

Ik vermoed en hoop dat er naast de handicap niet zoveel mis is met Eénoog. Als je de kelder inkomt begrijp je meteen waarom ze deze kelder als dagrustplaats gebruikt. Hoewel het buiten vroom, was het in het voorportaal en de kelder aangenaam warm (relatief gesproken dan). Vermoedelijk gebruikt ze de kelder om haar energie uitgave te minimaliseren. Met haar handicap is dat nog belangrijker dan voor een boommarter met twee goede ogen. Het apathische en het rillen is misschien te verklaren door het feit dat ze overrompeld is door de mensen om haar heen en voorzichtig afwacht wat er gaat gebeuren. Het kan natuurlijk ook zijn dat de jaren inmiddels gaan tellen en dat haar leeftijd (minimaal vijf jaar oud) gecombineerd met haar handicap en de langdurige kou en sneeuw ervoor zorgt dat ze toch verzwakt is.

5. Waar was ze al die tijd?

In 2008 en 2009 werd ze niet waargenomen, maar ze heeft die jaren hoogstwaarschijnlijk gewoon in de Weversberg doorgebracht. Haar territorium ligt maar voor een deel in mijn onderzoeksgebied en het gebeurt vaker dat de voortplantingstatus van

een territorium onduidelijk blijft, omdat een eventueel nest zich buiten mijn onderzoeksgebied bevindt (je kunt nu eenmaal niet alles doen). Jaarlijks tref ik toch nog vijf tot acht nesten in het onderzoeksgebied (circa 1.500 ha bos) aan.

Foto 3 *Eénoog gefotografeerd in het voorportaal van de kelder onder de Carolinahoeve op 22 januari 2010 (Foto: André ten Hoedt).*

Sinds 2008 bekijkt Tjeerd Kooij een aangrenzende deel op het voorkomen van boommarternesten, maar hij trof in 2008 en 2009 geen nesten aan. Wat niet wil zeggen dat ze er niet waren. Het blijft, vooral in het begin, lastig om de nesten te vinden. In het voorjaar van 2008 werd door een boswachter bij toeval een boommarterfamilie aangetroffen in het onderzoeksgebied van Tjeerd. In een beuk een kilometer ten zuidwesten van mijn onderzoeksgebied. Dan zou het om Eénoog kunnen gaan. Het vrouwtje werd helaas niet goed gezien en de familie was dusdanig snel verhuisd dat een verdere controle niet mogelijk was.

In 2009 werd op de Weversberg een nest met een jong aangetroffen, maar het vrouwtje werd niet waargenomen. Wel ging het om een voor boommarters zeer merkwaardige keuze in nestplek. Het betrof een dode beuk die op een meter of zes is afgebroken en van boven open is. Hier werd een ongeveer drie weken oud jong aangetroffen. Het jong lag vrijwel onbeschut en de enige beschutting bestond uit een stuk vermolmd hout waar het onder was gekropen. Enkele dagen later is dit jong, waarschijnlijk vanwege onweer met zware slagregens, omgekomen. Aanvankelijk werd aangenomen dat het om een jong vrouwtje ging dat haar eerste nestplek ongelukkig had gekozen, een kwestie van onervarenheid. Ook de geringe worpgrootte kan een aanwijzing zijn dat het om een eerste worp ging. Nu bekend is dat Eénoog toen

nog leefde is er een andere mogelijkheid. Is het haar worp geweest en was ze in een te slechte conditie om een betere nestplek te bereiken? Dat lijkt onwaarschijnlijk. Er is op de Weversberg relatief veel keus en er stond zelfs een vergelijkbare dode holle beuk twintig meter naast de nestboom, waarin zich een prima beschutte holte bevond op vergelijkbare hoogte. Sterker nog, die holte werd enkele maanden daarvoor geruime tijd door een boommarter als dagrustplaats gebruikt, getuige de grote latrine die hier aanwezig was. Als ze in een te slechte conditie was om een betere nestplek te bereiken, dan mag overigens betwijfeld worden of ze überhaupt in staat was om jongen te werpen.

Omdat de territoriumgrenzen niet exact bekend zijn en bovendien kunnen verschuiven blijft het onzeker of het hier om Eénoog ging, maar er zijn sterke aanwijzingen om ervan uit te gaan dat het om het vrouwtje van het naastgelegen territorium ging.

Nu bekend is dat Eénoog in ieder geval in januari 2010 nog leeft, zal met meer aandacht gezocht worden naar de dagrust- en nestplaatsen in haar territorium om proberen vast te stellen hoe het haar vergaat. Ik heb diepe respect voor een wild dier dat zolang overleeft met een dergelijke handicap.

Boommarter in de tuin

Rob en Marian Versteeg

De familie Versteeg uit Epe had op 5 juni 2009 een boommarter op bezoek. Volgens Rob Versteeg een unieke belevenis. ‘We hebben een plantenstandaard op het terras midden in de tuin staan waar allerlei vogelvoer aan hangt, onder andere een pindacake. Toevallig waren we thuis en zagen we een ons onbekend beestje capriolen uithalen om hiervan te eten. Hij was best wel lang bezig dus konden we gauw de camera pakken. Nadat hij gegeten had kwam

hij recht op het huis af lopen, waar wij achter de tuindeuren stonden met camera, om vervolgens uit de vijver te gaan drinken. Al zoekende op internet kwamen we er toen achter dat het een boommarter was. We hebben hem daarna niet meer gezien, maar vermoedelijk is hij er wel weer geweest in de zomer omdat er soms erg veel van de pindacake was gegeten

Boommartersporen in de sneeuw

Kees de Kroon

Ontwaken

“Vannacht enkele centimeters sneeuw”, zei de altoos strak in het pak gehesen roodharige weerman van het NOS-journaal. Het is net of je dan een tikkeltje beter slaapt. En, jawel, toen mijn vrouw de volgende morgen de slaapkamergordijnen opentrok waren de bomen beladen en opge-

tuigd als op een idyllische kerstkaart. Jammer dat we de kerstwensen juist een paar dagen eerder hadden verstuurd. Bij het ontwaken krijg je de beste gedachteninvallen, zeker op zo’n verse sneeuwdag. Het sneeuwrandje op de balkonrand schatte ik een centimeter of drie. Hoe zou het de boommarter vergaan, die ik op een snikhete juni-

middag afgelopen zomer minutenlang zijn toilet zag verzorgen? Een mooie decemberdag om alvast een paar nestbomen te gaan controleren op sneeuwsporen.

Vraagtekens

Een paar honderd meter van de openbare weg zag ik, omzichtig naderend, al van verre dat het raak was. Een spannend, juichend gevoel bevangt je. Onmiskenbaar en juist bij die beuk, die ik de meeste kans gaf een ideale nestboom te zijn. Een krans van platgetrapte sneeuw rond de voet van de boom, alsof er minstens twee – of zou het er toch maar één zijn? – van pure blijdschap tikkertje hadden gespeeld. Opvallend waren een paar korte uitstapjes: letterlijk en figuurlijk waren het vraagtekens waar de heen- en terugweg in één spoor liep. Ook liepen er een paar sporen naar een tweede nestboom op enkele meters van de eerste. Zelf had ik die beuk al minder uitverkoren en misschien dacht goudkeeltje er hetzelfde over, mijmerde ik; temeer omdat daar niet om heen gedanst was. Eigen haard is immers goud waard zal ook goudhalsje wel weten.

Warme specht

Een stukje verder langs een wandelroute op een ruim pad, breedgezoomd met beuken was nog uitbundiger gefeest. Tientallen sporen in de buurt van een duidelijke nestboom, kriskras op en over het pad. Alsof daar een overleg was geweest over de vraag hoe aan de kost te komen nu de bodem met een witte deken was toegedekt. Belopen kringetjes rond wel tien bomen waarbij het leek of speciaal de hoekjes en gaatjes van de stam een

extra inspectiebeurt hadden gekregen. Schraalhans keukenmeester? “Ja, ik zoek de kevertjes in alle hoeken en gaatjes”, zou de ene buur tegen de ander kunnen zeggen. “Wie het kleine niet eert, is het grote niet waard. Hopelijk verschalk ik er ook een muisje mee.” “Goed plan” zegt de ander. “Bij die boom met dat mooie verse gaatje, greep ik gisteren mis. Ik rook warme specht, hup naar boven en naar binnen met mijn neus, maar het was al te laat”. “Stom van je, je weet toch dat die zwarten hun nieuwe nestgaten tegenwoordig zo klein maken, dat wij er niet meer doorkunnen”.

Op de wandelroute was ik overigens niet de eerste passant. Mijn voetafdruk in de sneeuw naast die van mijn voorganger leek precies hetzelfde. Misschien iemand bij wie vanmorgen dezelfde gedachte op kwam als bij mij. Zag ik daar warempel niet een pootafdruk in de sneeuw bij de ingang van de nestholte? Is daar in de sneeuw, acht meter hoog niet een afdruk van een teennagel ingedrukt? Toch maar even vastleggen.

Marterkorfjes

Henri Wijsman

In de literatuur is sprake van korfjes van gaas rondom de vliegopening van nestkastjes, dit om predatie door een boommarter (of eekhoorn) te verhinderen. In de boswachterij Kootwijk hangen er een paar zoals hierbij afgebeeld. Het verluidt dat er tegenwoordig ook te verkrijgen zijn voor gevallen waar echt overlast van een marter bestaat bij het NIOO.

In 1965 schreef Aart Smit in *De Levende Natuur* 68:300: "er werden nog enkele oude nestkasten aangetroffen die in desolate toestand verkeerden en derhalve werden verwijderd. We zagen dat op deze oude kasten zogenaamde "marterkorfjes" waren geplaatst, gazen korfjes vóór de invliegopening. Het leek ons in die tijd een overdreven maat-

regel....". In 1961 vonden ze toen een nest van een boommarter vlakbij (in mijn bossen) en merkten dat veel broedsel verloren gingen. Hij heeft hetzelfde nogmaals beschreven in *Anser* 1987: "Daarop waren zogenaamde marterkorfjes geplaatst, bestaande uit naar buiten taps toelopende gazen korfjes die aldus de invliegopeningen verlengden".

Uit de Hoge Veluwe meldde Henri Bouwmeester: "We hebben dit jaar beschermroosters van gaas voor onze nestkasten geplaatst, dit echter alleen bij de kasten waarin jonge vogels zaten, om te voorkomen dat het plaatsen van het rooster het broedgeval alsnog zou verstoren. We zijn tot deze maatregel gekomen nadat in 2008 al in circa vijftig van

de vierhonderdveertig nestkasten predatie plaatsvond. In 2008 was er geen tijd om korfjes te fabriceren en te maken. In 2009 heeft door het plaatsen van deze roosters alleen predatie plaatsgevonden in nestkast zevenenzeventig in het noordelijkste deel van het gebied. In die kast is de vrouw koolmees van de jongen gegrepen terwijl ze op de jongen sliep. Vorig jaar was een prachtige strategie van de marter te zien; ze of hij ging op de rij kasten langs en bleek feilloos in de gaten te hebben waar jongen zaten en waar niet. Vrijwel alle gepredeerde kasten betroffen kasten met jongen in plaats van eieren”. René van Lopik deelt mee dat er van groen geplastificeerd dubbeltjesgaas korfjes zijn gemaakt rond de openingen.

Naar Bert van Ast mij vertelde verloor roofvogelman Rob Bijlsma in het Drents-Friese Wold in 2007 maar liefst zevenentwintig bonte vliegenvangers aan boommarters, voor hij de nestkastjes beschermde met een marterkorfje.

Foto 1 Koolmezennestkast met een zogenaamd Marterkorfje

Boomotter in de Kop van Overijssel (foto hoort bij Boomotters in de kop van Overijssel van Ronald Messenmaker en Daniël Tuitert op de volgende pagina)

BESCHERMING

Boomotters in de kop van Overijssel

Ronald Messemaker en Daniël Tuitert

Achtergrond

Naar aanleiding van het recent verschenen rapport Boomotters in de kop van Overijssel, volgt hier een samenvatting van de totstandkoming van dit unieke project.

1. Inleiding

Vanwege meerdere recente waarnemingen van boommarters uit het Nationaal Park Weerribben-Wieden, hebben de provincie Overijssel, Natuur en Milieu Overijssel, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Alterra, ondergetekenden en verschillende enthousiaste vrijwilligers de handen ineen geslagen om een onderzoek te starten naar het voorkomen van de boommarter in dit gebied. Het voorkomen van boommarters in het Nationaal Park Weerribben-Wieden is opmerkelijk te noemen in het licht van de bekende boommarterecologie in Nederland. Daaruit blijkt dat de boommarter toch met name een soort is van de uitgestrekte bossen op de hogere zandgronden in Nederland, zoals de Veluwe, de Utrechtse Heuvelrug en het Drents Plateau/Drents-Friese Wold. Hoewel boommarters de laatste jaren ook steeds vaker in meer gefragmenteerd habitat in andere delen van het land worden aangetroffen. Het structureel en voorkomen van boommarters in een laagveenmoerasgebied als het Nationaal Park Weerribben-Wieden was tot dusver onbekend.

2. Projectorganisatie

Provincie Overijssel heeft in 2008 aangegeven het onderzoek te financieren. Begin 2009 hebben we de koppen bij elkaar gestoken en zijn we overeengekomen dat de projectleiding van dit onderzoek in handen van Natuur en Milieu Overijssel (NMO) zou komen.

In samenspraak met Alterra en Natuurmonumenten is een onderzoeksvoorstel opgesteld. Namens NMO is Daniel Tuitert aangesteld voor de uitvoering van het onderzoek en het opstellen van de rapportage. Alterra droeg aan het onderzoek bij door een deelonderzoek naar predatie van boommarters op kolonievogels, het inzichtelijk maken van de knelpunten voor boommarters (en otters) in het leveren van deskundigheid op het gebied van boommarterecologie en populatiedynamica voor

dit onderzoek. Terreineigenaren Natuurmonumenten (De Wieden) en Staatsbosbeheer (de Weerribben) hebben onder meer een coördinerende rol gespeeld bij de inzet van vrijwilligers uit beide gebieden.

Het projectteam werd gevormd door vertegenwoordigers van alle betrokken partijen; Gerben Mensink en Henk Mellema namens NMO, Roel Hoeve namens de provincie Overijssel, Ronald Messemaker namens Natuurmonumenten, Ger Klijnstra namens Staatsbosbeheer, Hugh Jansman namens Alterra en later ook Erwin van Maanen als gastmedewerker bij Alterra en Daniel Tuitert namens zijn eigen onderzoeksbureau. Het projectteam is bijeen geweest voor een startoverleg, een tussentijdse evaluatie en de beoordeling van eindconcept van dit rapport.

Vanuit Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer is ondersteuning ontvangen door het beschikbaar stellen van personeel, accommodatieruimte, boten en (kaart)materialen.

Tevens is een cursusavond gehouden t.a.v. het herkennen van marterachtigen, in het bijzonder boom- en steenmarter. Landschap Overijssel heeft een bijdrage aan het project geleverd door het beschikbaar stellen van twee Reconyx cameravalen. Via het Nationaal Park Weerribben-Wieden konden vier Fritzmann cameravalen aangekocht worden.

3. Ligging onderzoeksgebied

Het onderzoek heeft plaatsgevonden in de natuurgebieden De Wieden en de Weerribben in het noordwesten van Overijssel. Als begrenzing van het onderzoeksgebied is globaal de begrenzing van het Nationaal Park Weerribben-Wieden aangehouden (zie Figuur 1). Het Nationaal Park ligt tussen de plaatsen Zwartsluis, Meppel, Steenwijk, Oldemarkt, Kuinre, Blokzijl en Vollenhove.

Figuur 1 Overzicht ligging onderzoeksgebied (globale begrenzing Nationaal Park Weerribben-Wieden).

4. Methode

Tijdens het onderzoek zijn de volgende typen cameravallen ingezet om boommarters in het gebied te kunnen vaststellen:

- Fritzmann BS-501 (4x)
- Reconyx RC60 (2x)
- Reconyx RC55 (1x)

5. Resultaten

Tijdens dit onderzoek zijn op vierentwintig verschillende plaatsen in De Wieden en op acht verschillende plaatsen in de Weerribben cameravallen geplaatst. Met behulp van deze cameravallen zijn op twintig verschillende plaatsen boommarters gefotografeerd. Hieruit valt op te maken dat boommarters wijd verspreid in het gebied voorkomen. Met name in de (voormalige) eendenkooien in het gebied, zoals de Kloosterkooi en de Kooi van Pen (Weerribben) en de Bakkerskooi, Otterskooi en de Kiersche Wijdekooi (De Wieden) zijn veelvuldig boommarters aangetroffen. Maar ook in kleinere moerasbosjes en op andere plaatsen meer verspreid in het gebied.

Op ten minste vier verschillende plaatsen in het gebied zijn jonge boommarters door cameravallen vastgelegd. Dit betekent dat er in Nationaal Park

Weerribben-Wieden sprake is van een reproduceerbare populatie. Hoe groot de boommarterpopulatie in het gebied precies is kan op basis van dit onderzoek niet worden bepaald. Op basis van het aanbod aan moerasbos en hooi- en rietland in Nationaal Park Weerribben-Wieden en een geschatte terreinbehoefte van boommarters, zou in het gebied een geschatte populatie van ongeveer 22-27 exemplaren kunnen leven.

7. Knelpunten

7.1 Verkeer

Verkeerssterfte is doodsoorzaak nummer één onder boommarters. Naar schatting komt jaarlijks meer dan 20% van de Nederlandse boommarters in het verkeer om (Broekhuizen & Müskens, 2000), voornamelijk jonge dieren in het najaar uit hun geboortegebied wegtrekken. Vanaf halverwege jaren '90 zijn er diverse dode boommarters op wegen in en rond Nationaal Park Weerribben-Wieden aangetroffen (figuur 2).

7.2 Knelpunten in Nationaal Park Weerribben-Wieden

Een duidelijk knelpunt voor boommarters in De Wieden is het deel van de Veneweg (N762) tussen de Blauwe Hand en Sint Jansklooster. Op deze weg zijn tussen eind jaren '90 en september 2009 in totaal negen boommarters doodgereden. De Veneweg is een drukke provinciale weg, die deels loopt over een landtong en vervolgens over een dam die de Beulakerwijde en Belterwijde van elkaar scheidt. De snelheidslimiet is tachtig km per uur (vijftig km per uur ter hoogte van de Ronduite), maar die wordt veel overschreden. Direct aan weerszijden van de opgehoogde weg ligt rietland en af en toe een bosschage. De natuurlijke oeverlanden langs de Veneweg vormen mogelijk een verbinding voor boommarters tussen de west-

zijde van De Wieden (rond Sint Jansklooster) en de oostzijde van De Wieden (rond Wanneperveen). De Veneweg vormt de meest directe landverbinding tussen de westzijde van de Beulaker en Belterwijde en de oostzijde.

Langs de weg is een laag wildraaster gezet, bedoeld om otters te geleiden naar een faunatunnel. Dit wildraaster houdt boommarters echter niet tegen, die klimmen er gemakkelijk overheen en komen dan op de weg en fietspad terecht.

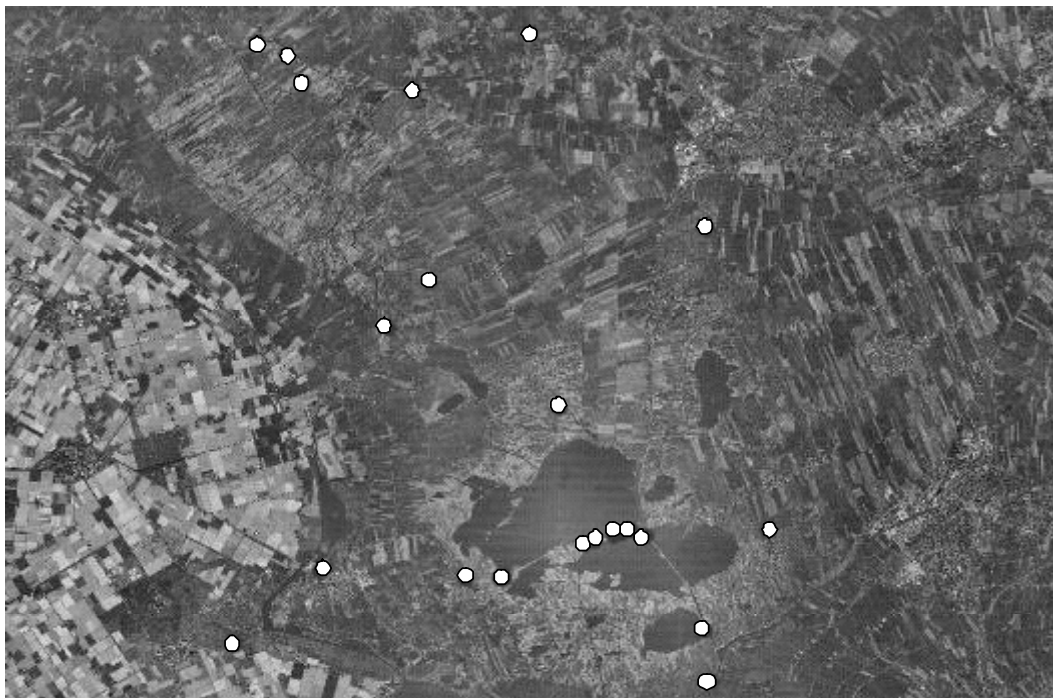
Boommarters zijn hier zowel door botsing met auto's als met een brommer (één geval) om het leven gekomen. De Veneweg heeft ook onder andere marterachtigen slachtoffers geëist, waaronder steenmarter, wezel en bunzing.

Foto 1 Overzicht knelpunt Veneweg ter hoogte van hectometerpaal 4.2 (Foto: Ronald Messemaker).

Andere wegen in en rond het gebied waar boommarters zijn doodgereden zijn de Flevoweg (N331), de Blauwehandseweg (N334), de Veldweg, de Blokzijlseweg (N333) en de Auken. Verder zijn in een wijdere omgeving rondom het gebied verkeersslachtoffers gevonden op de Voorsterweg ten noorden van het Voorsterbos en de Flevoweg (N762) ter hoogte van Vollenhove.

Hoewel de Veneweg tussen St Jansklooster en de Blauwehandseweg een duidelijk knelpunt is voor boommarters met veel verkeerssterfte, zijn specifieke verkeersknelpunten voor boommarters elders in het gebied niet aan te duiden. Ze kunnen in principe overal worden doodgereden. De kans hierop is het grootst daar waar landschapselementen (o.a. natuurlijke oevers, bos en rietland) aansluiten of uitmonden op wegen (Muskens *et al.*, 2007).

Figuur 2 *Overzicht doodrijdlocaties boommarters in en rond Nationaal Park Weerribben-Wieden.*

8. Overeenkomst met knelpunten voor otters

Wanneer de locaties van verkeersslachtoffers onder boommarters en otters naast elkaar worden gelegd, dan valt er geen eenduidige overlap te constateren (figuur 3). Onder otters vallen vooral verkeersslachtoffers op de N334, met name op het traject Zomerdijk - Blauwehandseweg - Beulakerweg.

Hier vielen tussen 2005 en zomer 2009 in totaal acht slachtoffers. Het voornoemde traject, met veel water en oever aan weerszijden, vormt dus vooral een knelpunt voor otters. Daarnaast vormt de Oppen Swolle (N331) tussen De Wieden en het Zwarte Meer een knelpunt voor otters.

Figuur 3 *Overzicht doodrijdlocaties boommarters (rond) en otters (vierkant) in De Wieden.*

9. Knelpunten voor dispersie van boommarters van en naar andere gebieden

In verband met de uitwisseling van de populatie in Nationaal Park Weerribben-Wieden met het bekende boommarter(kern)gebied het Drents-Friese Wold, vormt de rijksweg A32 in combinatie met de Steenwijkerweg een barrière. Het houtwallenlandschap rond Steenwijkerwold en de bosgebieden van Heerlijkheid de Eese en de Woldberg vormen geschikte stapstenen. Daartussen vormen de A32 en de Steenwijkerweg – die de gebieden doorkruisen – een barrière. Bij de aanleg van de A32 zijn ter hoogte van Steenwijk enkele duikers en rasters voor dassen aangelegd. Het is niet bekend of deze ook effectief zijn voor boommarters.

Naar het zuidoosten – richting het Vechtdal en Salland – vormt de A28 een forse barrière. Daarlangs en tussen de bosrijke stapstenen rond Staphorst en Nieuwleusen zijn knelpunten moeilijk te bepalen, gezien de willekeur van boommarterbewegingen in een grote straal vanuit de kerngebieden.

Richting het westen (Noordoostpolder) vormt het Vollenhovermeer mogelijk een barrière voor boommarters. Om vanuit De Wieden het Voor-

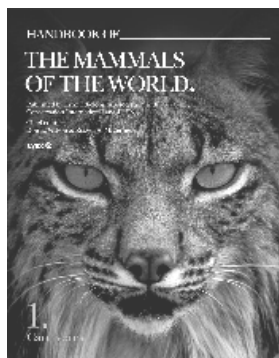
sterbos te bereiken moeten ze het Vollenhovermeer over zwemmen of via de bruggen bij Vollenhove of De Kadoelen oversteken. Voor een oversteek via de brug bij Vollenhove moeten boommarters deels door de bebouwing van Vollenhove en vervolgens de drukke Flevoweg zien over te steken. Op de Flevoweg ter hoogte van het Openluchtzwembad in Vollenhove is in 2009 een verkeers-slachtoffer gevonden, wat impliceert dat boommarters wel op die manier proberen van en naar het Voorsterbos te migreren. Voor een oversteek via de brug bij De Kadoelen hoeven ze niet door stedelijke omgeving, maar moeten ze wel de drukke Oppen Swolle (N331) oversteken. Op deze weg zijn tot dusver nog geen verkeersslachtoffers gevonden.

Mede door het verschijnen van het rapport heeft de provincie Overijssel toegezegd de knelpunten voor boommarters en otters in het Nationaal Park Weerribben-Wieden aan te pakken.

Voor het gehele rapport verwijzen we naar de website van <http://www.natuurmilieu.nl/> of www.natuurmonumenten.nl (Overijssel; natuurgebied Nationaal Park Weerribben-Wieden)

Handbook of The Mammals of the World: kloek inspiratieboek!

Aaldrik Pot

Eind vorig jaar verscheen bij Lynx Edicions het eerste deel (Carnivores) van *The Handbook of The Mammals of the World* (hierna Handbook). Dit deel, dat alle bekende roofdieren van de wereld behandelt, moet gevolgd worden door nog zeven delen.

Maar deze is voor de boommarterliefhebber natuurlijk meteen het meest interessant. 727 pagina's roofdierplezier.

Deze serie van het Handbook is geïnspireerd door alom bekende Birds of the World-serie. En ook dit Handbook begint zoals gebruikelijk bij dit soort standaardwerken over de classificatie, bouw, evolutie en fysiologie van zoogdieren in het algemeen. Daarna gaat men vrij snel over naar de verschillende families binnen de orde van de carnivooren. Ook per familie is er een algemene introductie, wat bij de Mustelidae al zeer lezenswaardig is. Het leverde voor mij in ieder geval al een aantal leuke 'weetjes' op.

De hoofdstukken zijn verder rijkelijk voorzien van goede foto's en bovendien zijn per subfamilie of genus een of meerder pagina's met uitstekende illustraties opgenomen. Per soort is er vervolgens een uitgebreide beschrijving van uiterlijk, verspreiding, habitat et cetera. Vaak zie je in dit soort boeken die onder redactie staan van Amerikanen zoals ook bij dit boek het geval is, dat de beschrijving van de situatie in Europa niet altijd even nauwkeurig, volledig of actueel is. Dat lijkt bij dit boek niet het geval. Wel een gemiste kans natuurlijk dat er geen onderzoeken uit Nederland zijn gebruikt. De teksten zijn vooral gebaseerd op Pools (Zalewski), Engels, Spaans en Scandinavisch onderzoek.

De meeste van die onderzoeken gaan trouwens over habitatgebruik en voedselkeuze, maar ook dat levert weer een, voor mij althans, opmerkelijk nieuwtje op. In Groot-Britannië, blijkt meer dan

veertig procent van de boommarters hun jongen groot te brengen in gebouwen. De vraag die mij meteen rees: waarom doen ze dat in Nederland nauwelijks? Het is waarschijnlijk te gemakkelijk om een oorzaak te zoeken in het volledig ontbreken van de steenmarter in het Verenigd Koninkrijk. Of in het overschot aan door de mens verlaten bouwvallen op het Engelse platteland... In Nederland is voor zover ik weet het aantal boommarternesten, in steenmarterloze gebieden, niet hoger dan waar beide soorten voorkomen. Toch?

Wat ik verder vooral interessant aan dit boek vind, is de informatie over de soorten elders in de wereld die sterk op onze boommarter lijken. De *Martes americana* bijvoorbeeld, die in alles bijna een kopie is van de *Martes martes*. Een andere verwant is de *Martes flavigula* die in Zuidoost-Azië voorkomt. Prachtig beest met een witte onderkin en gelige borst. En zo bladert het boek heerlijk weg en komen intrigerende beesten voorbij als de sabelmarter (*Martes zibellina*) en de vismarter (*Martes pennanti*). Die laatste eet volgens beschrijving zo'n beetje alles, behalve vis.

De verspreidingskaartjes en de tekst bieden genoeg informatie om je te kunnen verlekken aan al die beesten die je op vakantie naar verre oorden wellicht kunt tegenkomen. Dat geldt niet alleen voor de marters, maar vooral ook voor andere roofdieren zoals al die prachtige civetkatten.

Kortom, het boek is om vele redenen zijn geld meer dan waard. Je moet er wel een paar uur voor overwerken want de prijs is met 160 euro aan de stevige kant. Daarvoor krijg je wel 727 pagina's lees- en kijkplezier en je kunt alle andere roofdierboeken naar De Slegte brengen. Ik ken namelijk geen boek dat vollediger en mooier is dan deze van Lynx Edicions. Deel 2 uit de serie, over hoefdieren verschijnt pas in het voorjaar van 2011. En dat is handig, want na dit eerste deel weet je zeker dat je ineens ook heel erg geïnteresseerd bent in hoefdieren, vleermuizen en al die andere beesten.

Wilson, D.E. & Mittermeier, R.A. eds. (2009). *Handbook of the Mammals of the World. Vol. 1. Lynx Edicions, Barcelona.*

Oplossing Roadpizza quiz

Gerrit Visscher

Voor marterliefhebbers is het natuurlijk een enigszins lugubere quiz, maar wellicht steken we er nog iets van op. Daarom hier de oplossing.

1. Boommarter, A1 ecoduct HvdV, 13 juni 2008
2. Boommarter, Epe nabij Tongeren, 22 juni 2006
3. Steenmarter, Provincialeweg Raalte-Zwolle, 7 november 2006
4. Bunzing, A1 t.h.v. Hoevelaken, 3 april 2007
5. Nerts, A1 t.h.v. Stroe, 24 augustus 2009
6. Steenmarter, oprit A28 Zwolle, 7 september 2009
7. Eekhoorn, Leusden Zuid, 22 december 2006
8. Vos, A1, t.h.v. AC Stroe, 1 juli 2008
9. Marter spec., A12, t.h.v. parkeerplaats Schaarsbergen, 6 oktober 2009
10. Nepmarter, weet je het zeker als je stopt?

HUISHOUDELIJK

Werkgroepbijeenkomst 28 maart 2009 bij Utrechts Landschap in De Bilt

Ben van den Horn

Op 28 maart 2009 was de WBN te gast bij Utrechts Landschap in De Bilt dankzij de contacten van Ruud van den Akker. De vergaderruimte was klein, maar toereikend gezien het relatief kleine aantal deelnemers.

Tijdens de vergadering bleek dat het lastig is om het beoogde telemetrieproject, waarbij boommarters van halsbandzenders worden voorzien en gevolgd, van de grond te krijgen. Hugh Jansman meldde dat het zenderproject de kenmerken van een doelsoortenbenadering heeft, terwijl de “politieke barometer”, c.q. de financiële bemiddelen bij Rijk en provincies worden ingezet op een leefgebieden-benadering. Tijdens de vergadering werd daarom geopperd om het ambitieniveau naar beneden bij te stellen tot meer realistische proporties. Het bestuur WBN verklaarde de Fentener van Vlissingenprijs aan te willen vullen met €2.500 van de Boomarter-stichting, zodra er een project kan worden gestart om met GPS-zenders te gaan proefdraaien. De voorzitter gaf aan graag te zien dat er iemand een projectvoorstel bij het WBN-bestuur indient om de Fentener van Vlissingenprijs aan te wenden voor een telemetrieproject.

Jaap Mulder gaf een overzicht van de resultaten van het Brabantse boomarteronderzoek. De resultaten waren boven verwachting; er waren minder boommarters vermist of verloren gegaan dan bij aanvang verwacht. Uit de peilingen bleek dat enkele marters op een relatief klein territorium blijven hangen.

Robert Keizer toonde ons een mooie film van een particulier die getuige was van hoe een moertje haar jongen de boom in sleept.

Ruud van den Akker gaf een enthousiaste uiteenzetting over de voor- en nadelen van diverse merken cameravallen.

Na afloop van het lezingenprogramma leidde Ruud van den Akker ons rond in de Ridderoordse bossen. Naast enkele oude marterkeuteltjes, waren het vooral de dassensporen die in het oog vielen. Ruud vertelde ons van zijn sterke aanwijzingen dat de boomarter van dezelfde paden gebruik maakt als de das.

Werkgroepbijeenkomst 3 oktober 2009 bij SBB te Kuinderbos

Ben van den Horn

We waren voor de eerste keer te gast in het Kuinderbos op de terreinen van Staatsbosbeheer. Op weg er naartoe bleek al hoe hier in de Noordoostpolder in een jaar of vijftig een prachtig mooi aaneengesloten bos is verrezen. Ideaal voor de boomarter.

De Werkschuur van Staatsbosbeheer was voorzien van volop ruimte en alle middelen om te kunnen vergaderen. Tijdens de vergadering bood Jaap Mulder aan met een voorstel te willen komen om een proefproject te starten waarin boommarters van halsbandzenders worden voorzien en gevolgd via GPS. Hij zal daarbij aansluiting zoeken met het Overijsselse Boomarteronderzoek.

Nieuw bij de Zoogdiervereniging is een Huishoudelijke Reglement dat in december op de ALV van de Zoogdiervereniging door de leden zal worden

vastgesteld. Daarom was de voorzitter van de Zoogdiervereniging

Jacob van Olst uitgenodigd om de achtergronden en de inhoud van het concept-HR hiervan toe te lichten. Jacob verklaarde dat overheden meer en meer eisen stellen aan zorgvuldig onderzoek en de ontwikkeling van de Nationale Databank Flora en Fauna. Deze ontwikkelingen maken het nodig om geldende afspraken opnieuw te bezien en waar nodig opnieuw te formaliseren. In dit licht moet ook het Huishoudelijke Reglement worden gezien.

Aanvullend op het algemene huishoudelijk reglement wordt de WBN gevraagd om in 2010 een eigen reglement op te stellen. Voor het doen van zorgvuldig onderzoek worden tegenwoordig ook steeds vaker protocollen opgesteld en door de ontheffing verlenende instanties verplicht gesteld. Al deze documenten tezamen omvatten de spelre-

gels die ervoor moeten zorgen dat alle geledingen binnen de vereniging goed kunnen werken. Ten aanzien van het (hengcam)protocol merkt Jacob van Olst op dat de inhoud van deze protocollen niet als dictaat zullen worden gepresenteerd, maar altijd worden afgestemd met de WBN.

Tijdens de vergadering ontstaat enige discussie over enkele rubrieken, bijvoorbeeld het belang van validatie van gegevens, de mate van detail van gegevensaanlevering en de bescherming van aangeleverde gegevens.

Penningmeester Walther Bakker licht de begroting toe (zie elders in deze Marterpassen). Uit de cijfers blijkt dat na 2010 de kas van de Boommarterstichting leeg zal zijn. Ben van den Horn stelt de vraag of de redenen – de instabiele financiële positie van de Zoogdiervereniging – om de Boommarterstichting voor minimaal 40€ per jaar in de lucht te houden nog steeds opportuun zijn. Na enige discussie wordt besloten een eventuele beslissing om de Boommarterstichting op te heffen voorlopig uit te stellen.

Na afloop van het huishoudelijke gedeelte volgde weer een aantrekkelijk lezingenprogramma. Daniel Tuitert, coördinator van het Boommarteronderzoek in Overijssel toonde de resultaten van fotovalonderzoek. Aan dit onderzoek werken verschillende vrijwilligers uit Overijssel, o.a. de Zoogdierwerkgroep Overijssel, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer. Naast een schat aan waardevolle verspreidingsgegevens bevat deze presentatie beelden, waaronder hele bijzondere invalshoeken en composities van boommarters die via de bomen de waterlopen passeren. Er zijn enkele hotspots in dit gebied waar veel boommarters verongelukken. Op basis van al dit onderzoek in Noordwest-Overijssel zullen in samenwerking met wegbeheerders op termijn maatregelen worden getroffen tegen verkeerssterfte.

Peter van der Leer berichtte over de resultaten van het Boommarteronderzoek in de Achterhoek. Met

behulp van haarvallen wordt getracht de aanwezigheid van boommarters vast te stellen. Opvallend is dat in relatief korte tijd een mooi netwerk is opgericht. In Midden Achterhoek wordt met de Zoogdierenwerkgroep IVN de Oude IJsselstreek in Doetinchem samengewerkt bij de inventarisatie van de boommarter in de omgeving van Doetinchem. Er zijn ook serieuze vermoedens dat er weleens een boommarter in de Kruisbergse Bossen, een gebied op de grens tussen Doetinchem en Hummelo, zou kunnen huizen, zoals blijkt uit een fraaie gefotografeerde boomlatrine. Tijdens de presentatie ontstaat om boomlatrines ook aan steenmarter kunnen worden toegeschreven. Henri Wijsman dacht van niet op basis van gegevens van Hans Kleef. Daniel Tuitert gaf aan wel gevallen te kennen van steenmarterlatrines in bomen. De gemeenten Duijven en Doetinchem dragen financieel bij aan het onderzoek. Dit onderzoek bestaat uit het gebruik van haarvallen en DNA-onderzoek. Tot op heden is het nog niet gelukt om de haarvallen goed te laten functioneren. De reden waarom de marters de haarval niet binnengaan is voorsnog onduidelijk. Peter heeft wel ideeën om de haarvallen beter te laten werken.

Harco Bergman vertelde ter inleiding van de excursie iets over de kenmerken van het Kuinderbos: een prachtig mooi aaneengesloten bos hier in de Noordoost-polder van veertig jaar oud. Boommarters behoren ook tot de vaste bewoners. Op dit moment zit in Ureterp een gewonde boommarter die over enige tijd weer in dit gebied zal worden uitgezet.

Na afloop van de lezingen volgde de veldexcursie. Florian Bijmold heeft ons rondgeleid in de Kuinderbos en vertelde ons van zijn ontdekkingen en terugkerende patronen waarmee de boommarters hun aanwezigheid in bepaalde delen van het Kuinderbos verraden. Naast marterkeutels, waren het ook voor Nederland unieke varens (Big Nelli) die in het oog sprongen. Een van de marterkasten werd ook nog met een hengcam geïnspecteerd.

Jaarverslag 2009

Ben van den Horn

De nadruk bij onze activiteiten lag dit jaar niet alleen op het vinden van nestbomen van boommarters. Meer en meer worden "cameravallen" - automatisch op beweging reagerende camera's - ingezet om de aanwezigheid en bewegingsruimte

van boommarters vast te stellen. Dat heeft tot een belangrijk onderzoeksrapport geleid, getiteld "Boomotters in de kop van Overijssel" en opgesteld door Daniël Tuitert en anderen. Dankzij de cameravallen is aangetoond dat in Nationaal Park

In memoriam:

Vrijdag 24 juli j.l. kwam bij een noodlottig verkeersongeluk Koen Sandifort om het leven. In het kader van zijn vervangende dienstplicht assisteerde Koen bij het Instituut voor Bos en Natuurbeheer (IBN) bij het onderzoek naar dassen en marters. Hij hielp bij de secties, hield de administratie van de secties bij en hielp ook bij het telemetrisch onderzoek aan de steenmarters in Nijmegen. Een fantastisch mooie tijd, vond hij zelf. Na deze periode werd hij visueel vormgever. Voor de VZZ paste hij het logo aan door de naam van de vereniging in het verlengde van de staart van de otter te plaatsen. Hij deed ook de lay-out van het WBN-promotie-materiaal (de sticker, posters, ansichtkaartensets en de brochure "Zorg voor de boomarter"). Voor niets. Bij Koen klopte je nooit tevergeefs aan.

Sim Broekhuizen

Weerribben-Wieden boommarters op allerlei plaatsen voorkomen. Het voorkomen van boommarters in grote moerasgebieden is nog niet eerder op een dergelijke schaal.

Ook in de Mortelen (Noord-Brabant) zijn vanaf de zomer pogingen gedaan door Jaap Mulder en Ruud van den Akker om met fotovallen vast te stellen of er nog boommarters rondlopen in de Mortelen, en welk van de zes die in 2008 (en een bijgeplaatst in 2009) ooit voorzien van halsbandzender werden losgelaten is dit gebied. Jaap Mulder rapporteerde in het najaar dat in de loop van het voorjaar 2009 de signalen van twee overgebleven (van de zeven) zenders vreemd doen en uiteindelijk stil vielen ruim vóór het aflopen van de berekende levensduur helaas. Ook heeft een aantal bewoners van de Mortelen zich zeer negatief over de boommarters uit te laten. Daarom zal er in de toekomst eerst worden gewerkt te gaan werken aan de acceptatie van het project door de buurtbewoners, voor er nieuwe dieren zullen in dit gebied worden losgelaten. Omdat de zenders zijn uitgevallen, hebben zijn er op vijf plekken fotovallen geïnstalleerd en uiteindelijk heeft dit ook de aanwezigheid van ten minste één gezenderde boomarter helpen vaststellen.

Het ledental stabiliseerde zich op 76 en de leden kwamen twee maal in een werkvergadering bijeen.

Het bestuur WBN vergaderde twee maal. De Zoogdierverseniging heeft het bestuur gevraagd mee te helpen aan het ontwerp van een Huishoudelijk Reglement dat in 2010 van kracht zal worden. Er wordt naar een opvolger als voorzitter uitgekeken en het bestuur is er in eindelijk in geslaagd om een extra kandidaat-

slaagd om een extra kandidaat-bestuurslid te vinden.

Met de hulp van aanvankelijk Kees Canters en in een latere fase ook het bestuur van de Zoogdierverseniging zijn de interne spanningen binnen de WBN opgelost tot grote opluchting van alle betrokkenen. Dit betekent dat het Cantersbesluit - bedoeld voor het stormvast maken van de werkgroep - niet langer van kracht is.

Het bestuur WBN heeft ook in 2009 deelgenomen aan een regulier overleg van het bestuur van de Zoogdierverseniging en alle besturen van de werkgroepen.'

Onze plannen voor 2010 zijn onder meer:

- Doorgaan met onderzoek naar de mast en de muizenstand op de Veluwezoom om een relatie met het jaarlijks aantal gevonden nestbomen te kunnen leggen.
- Een start maken met het telemetrie-project opstarten, waarbij de AD Natuurprijs kan worden aangewend. Boommarters zullen in de kop van Overijssel met een halsband zender worden uitgerust om hun terreingebruik te kunnen volgen, knelpunten te identificeren en ook de sturende elementen in het landschap waarlangs boommarters zich graag verplaatsen.
- Het steunen van onderzoek waarbij met behulp van cameravallen de aanwezigheid van boommarters ten oosten van de IJssel wordt vastgesteld.
- Consolideren van de steunen aan het project 'Boommarters in de Achterhoek', waarbij beoogd wordt de terugkeer van de boomarter in de Achterhoek als standwild te bevorderen via samenhangende geschikte biotopen, zodat dit gebied weer als verbinding kan dienen tussen de populatie in Midden-Nederland (Veluwe en Utrechtse Heuvelrug) en de boomarterpopulaties in Westfalen.
- Tweemaal per jaar een vergadering met aansluitende excursie organiseren.
- De implementatie van het algemene huishoudelijk reglement binnen de WBN.
- Het blijven zoeken naar nestbomen en meer inventariseren op de witte-plekkengebieden.
- De mogelijkheden verkennen om parkoersen in boomartergebieden te inventariseren op keutels om een relatie te leggen tussen het aantal vindplekken op plaatsen waar boommarters lopen (en niet slapen) en de maand van het jaar.

Begroting 2010 Werkgroep Boommarter Nederland

Walther Bakker

	Inkomsten (€)	Uitgaven (€)
Rente	50,00	
Zoogdiervereniging basissubsidie	250,00	
Marterpassen XVI		650,00
Bestuur		100,00
Contributie leden	700,00	
Winkelinkomsten	100,00	
Vergadering voorjaar 2009		50,00
Batig saldo		300,00
Balans	1100,00	110,00

Begroting 2010 Boommarterstichting

Walther Bakker

	Inkomsten (€)	Uitgaven (€)
Rente	50,00	
Giften	150,00	
Bestuurskosten		100,00
Projecten	12500,00	15000,00
Onderzoek boommarter		2000,00
Reserve apparatuur		500,00
Verkoop posters, kaarten, stickers	100,00	
Nadelig saldo	4800,00	
Balans	17600,00	17600,00

Financieel verslag Werkgroep Boommarter Nederland 2009

Walther Bakker

	Inkomsten (€)		Uitgaven (€)	
	Begroot	Gerealiseerd	Begroot	Gerealiseerd
Rente	50,00	40,09		0,00
Subsidie Zoogdiervereniging	250,00	250,00		0,00
Contributie WBN-leden (incl. MP XV)	650,00	593,00		0,00
MARTERPASSEN XV			650,00	924,44
Bestuur		824,53	100,00	1017,63
Recette winkel	100,00	101,00		0,00
Debiteuren WBN (2008 in en 2009 uit)	92,00	87,00		96,00
Vergadering najaar 2009			50,00	0,00
Vergadering voorjaar 2009			50,00	0,00
Crediteuren WBN (2010 in)		22,00		0,00
Nadelig saldo		120,45	292,00	
Balans	1142,00	2038,07	1142,00	2038,07

Saldo Giro	1-1-2009	337,32
Kas	1-1-2009	0,00
Saldo Rentemeer	1-1-2009	<u>3883,62</u>
		4220,94
Saldo Giro	31-12-2009	426,65
Kas	31-12-2009	96,13
Saldo Rentemeer	31-12-2009	<u>3673,71</u>
		4196,49

Toelichting: In 2009 is het vermogen van de WBN met € 108,45 afgenomen waarbij een stijging van vermogen met € 292,00 was begroot, per saldo een verschil van € 400,45 negatief. Dit is hoofdzakelijk veroorzaakt aan de inkomstenkant door minder inkomsten uit rente en contributie en aan de uitgavenkant meer drukkosten MARTERPASSEN en uitgaven bestuur (o.a. subsidie van projecten). De vergaderkosten zijn echter op € 0,00 uitgekomen waar € 100,00 kosten begroot waren.

Financieel verslag Boomarterstichting 2009

Walther Bakker

	Inkomsten (€)		Uitgaven (€)	
	Begroot	Gerealiseerd	Begroot	Gerealiseerd
Rente	50,00	37,76		
Giften	100,00	177,12		
Onderzoek boomarter			1000,00	0,00
Advies	100,00			
Projecten (inclusief 300 € crediteuren 2008)			3300,00	800,00
Reserve apparatuur			500,00	125,00
Brochure, posters kaarten stickers	600,00	127,25		
Bestuurskosten (waaronder KvK)				94,73
Crediteuren (Voorzitter WBN)		25,90		
Nadelig saldo	3950,00	651,70		
Balans	4800,00	1019,73	4800,00	1019,73

Saldo Giro	1-1-2009	118,95
Saldo Rente meer	1-1-2009	2500,00
Kas	1-1-2009	0,00
		<u>2618,95</u>
Saldo Giro	31-12-2009	79,49
Crediteuren 2008 (voorzitter)	31-12-2009	-25,90
Saldo Rente meer	31-12-2009	1887,76
		<u>1941,35</u>

Toelichting: In 2009 is het vermogen van de Boomarterstichting met € 651,70 afgenomen (€ 3.950,00 begroot), per saldo een verschil van € 3.298,30 positief. Kleine posten zijn minder rente-inkomsten maar ook € 77,12 meer aan giften dan begroot. In 2009 zijn minder brochures, posters, kaarten en stickers verkocht dan begroot (-/- € 472,75), waarbij aan de uitgavekant minder is uitgegeven aan projecten (-/- 2.500,00) en reservering apparatuur (-/- 375,00). Aan bestuurskosten is € 94,73 uitgegeven, niet begroot, maar wel te voorzien (KvK kosten en bankkosten), dit zal vanaf 2010 voortaan worden opgenomen als begrote uitgaven.

COLOFON

MARTERPASSEN is een uitgave van de Werkgroep Boommarter Nederland (WBN) van de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (VZZ) en vooral bedoeld voor interne communicatie tussen de leden.

Redactie

Aaldrik H. Pot
Tim R. Hofmeester

Vormgeving

Ben van den Horn

WBN-logo en alle illustraties

Dick J.C. Klees

Ontwerp voorkant

Koen Sandifort

Reproductie en Bindwerk

Drukkerij Zuidam & Uithof

Oplage

140

Contributie WBN

EUR 10,- inclusief MARTERPASSEN
Giro 344938
Ten name van:
Penningmeester
Werkgroep Boommarter Nederland
te Hoorn

Zoogdiervereniging

Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen
Tel. 024 7410500
Website: www.zoogdiervereniging.nl
postgiro 203737

België en Luxemburg
Postgiro 000-1486269-35
Ten name van:
Penningmeester VZZ Arnhem
Nederland;
lidmaatschap €30 per jaar, inclusief de abonnementen op de verenigingstijdschriften Lutra en Zoogdier.

Verschijningsdatum

Maart 2010

Verkrijgbaarheid

Bestellen - zolang de voorraad strekt!- bij het VZZ-bureau (adres zie bovenstaand), de kosten worden gebaseerd op de verzend- en administratiekosten (een verdere vrijwillige bijdrage wordt op prijs gesteld); een rekening wordt meegestuurd.

Verantwoording

Redactie streeft niet naar uniformiteit in schrijfstijl of niveau. Wel wordt getracht een uniforme spelling en schrijfwijze te hanteren. Er is voor gekozen om namen van soorten met een kleine letter te schrijven. Topografische namen worden volgens de Topografische kaart van Nederland gespeld.

De vermelding van wetenschappelijke namen wordt in het algemeen achterwege gelaten, met een uitzondering, hier gemaakt, voor de boommarter, die de wetenschappelijke naam *Martes martes* (Linnaeus, 1758) draagt.

Overname en gebruik van gegevens.

Citeren van of verwijzen naar artikelen uit MARTERPASSEN is toegestaan mits duidelijke bronvermelding plaatsvindt. De volgende kanttekening wordt hierbij gemaakt. Omdat MARTERPASSEN vooral is bedoeld voor intern gebruik, kunnen en mogen niet alle vermelde gegevens als wetenschappelijk bewezen feiten worden beschouwd. De redactie is dan ook niet aansprakelijk voor de juistheid van de in de verschillende bijdragen beschreven informatie, inzichten of meningen. Het gebruik van de in MARTERPASSEN gepresenteerde informatie is voor eigen verantwoordelijkheid.

Inlichtingen WBN

Ben van den Horn
Celsiusstraat 4
3817 XG Amersfoort
Telefoon: 033-4625970
E-mail: info@werkgroepboommarter.nl
Web-site: www.werkgroepboommarter.nl

